

Ruspolitiske Ringvirkninger

En Etnografisk Studie av Portugals Ruspolitikk

Kjell Håvard Hagerup

Masteroppgave
Sosialantropologisk Institutt
Universitetet i Oslo

Høst 2020

Sammendrag

Denne oppgaven baserer seg på mitt seks måneder lange feltarbeid i Lisboa, våren 2019.

På bakgrunn av en nasjonal rusrelatert krise, gjennomførte Portugal i overgangen til 2000-tallet, en omfattende rusreform. Dette innebar blant annet avkriminalisering av alle illegale rusmidler til personlig bruk, og et overført fokus fra justissektor, og over til helsesektor. Målet med oppgaven har vært å få frem ulike perspektiver og aspekter ved praksisen som utføres i Lisboas rusfelt, basert på samhandlingen mellom de ulike aktørene som daglig er en del av det. For så å se på hvordan, og i hvilken grad, dette kan knyttes til Portugals helseorienterte og avkriminaliserte ruspolitikk.

I det første empiriske kapittelet mitt, går jeg inn på hva en helseorientert ruspolitikk har å si for hvordan skadereduserende arbeid utføres i Lisboa. Jeg tar blant annet for meg hvilke nye utfordringer som oppstår i samhandlingen mellom rusbrukere og skadereduksjonsorganisasjoner, ved at det er et økt fokus på skadereduserende tjenester. Spørsmål rundt kontroll og maktrelasjoner blir her tatt opp som sentrale begreper, men også hvordan internasjonal interesse for Portugals politikk, er blitt en daglig del av Lisboas rusfelt.

I det andre empiriske kapittelet, har jeg sett på hvordan stigma knyttet til rusbruk og -brukere, kommer til uttrykk i Lisboa, og i hvilken grad avkriminaliseringen er med på å påvirke dette. Dette innebærer blant annet kvinnelige rusbrukeres relasjon til helsevesen, romlige uttrykk for stigma i bymiljøet, og hvordan relasjonen mellom det lokale politiet og aktører på rusfeltet, kan vitne om holdninger som går forbi kriminalitetsbekjempning.

I tredje og siste empiriske kapittel, går jeg nærmere inn på hvilke utfordringer Lisboas rusbrukere står ovenfor på en daglig basis. Her tar jeg blant annet for meg hvordan sosiale relasjoner og deleøkonomi, i tillegg til alternative inntektsmuligheter, er en sentral del av hverdagen. Videre ser jeg på hvordan voldelige episoder innad i miljøet ikke er uvanlig, der avhengighetsforhold mellom aktører er en faktor som spiller inn.

Forord

Jeg vil på det dypeste takke Crescer, deres ansatte og alle de jeg møtte i deres arbeid. Jeg vil spesielt nevne deres imøtekommelse og tålmodighet. Uten deres villighet til å lære bort, informere og komme med egne meninger på feltet, hadde ikke dette feltarbeidet vært mulig. Jeg vil også takke alle andre organisasjoner og enkeltpersoner i Lisboaas rusfelt, som tok meg imot og satte av tid til å bidra i prosjektet mitt.

For engasjement, tålmodighet og gode råd gjennom hele prosjektet, vil jeg også gi en stor takk til min veileder, Jon Henrik Ziegler Remme.

Jeg vil også si takk til alle rundt meg som har støttet og hjulpet meg i disse årene. Spesielt takk til Marit, for dine mange bidrag i skriveprosessen, og ikke minst til Kristine, for at du er du.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 - Introduksjon	8
Portugals Ruspolitikk.....	8
Crescer.....	9
Antropologi og Rusmiddelforskning.....	10
Problemstilling, Forskningsspørsmål og Oppgavens Struktur.....	13
Språk.....	14
Metode.....	15
Etiske Vurderinger	18
Kapittel 2 - Bakgrunn: Diktatur, Heroinepidemi og Rusreform	21
Introduksjon	21
«Hell»: Casal Ventoso, Lavpunktet på Portugals narkotikaproblem.....	22
Diktatur, kolonikrig og revolusjon	24
Ny stat og Nye Problemer	25
Rusreform.....	28
Konklusjon	34
Kapittel 3 - Skadereduksjon i Lisboa, og internasjonal interesse for Portugals politikk 36	
Introduksjon	36
Skadereduksjon i Lisboa	37
Skadereduksjon, neoliberale subjekter og «Biopower»	42
<i>Ruspolitisk turisme</i> : Internasjonal interesse og dets effekter	46
Konklusjon	54
Kapittel 4 - Stigmatisering og rusavhengighet: «100 times more toxic than the drugs». 56	
Introduksjon	56
«The Addict»: Stigmatisering av rusbruk- og brukere.....	57
Kvinner og Rusbruk	62
Rom som uttrykk for stigma.....	66
Politipraksis i Lisboas rusfelt	69
Konklusjon	74
Kapittel 5 – Et blikk på rusbrukere	76
Introduksjon	76
Bruno.....	77
Økonomiske Aktiviteter	79

Sosialitet: «Moral Economy» og Interaksjonsritualer.....	81
Normalisering av vold.....	87
Bolig og «Housing First»	88
Konklusjon	90
Kapittel 6 – Avslutning	92
Litteraturliste.....	96

Figuroversikt:

Figur 1: Privat foto fra Casal Ventoso.....	23
--	-----------

Kapittel 1 - Introduksjon

Portugals Ruspolitikk

I overgangen til 2000-tallet, gjennomførte Portugal en omfattende rusreform med bakgrunn i en nasjonal krise knyttet til rusbruk. Dette innebar en ny nasjonal rusmiddelstrategi, og 1. Juli 2001 vedtok de en lov som skulle være en del av dette. Den nye loven *avkriminaliserte* bruk, besittelse og kjøp av alle illegale rusmidler. Noe som gjorde det til en administrativ overtredelse, og dermed ikke noe man kunne straffes med fengsel for, og heller ikke få på rullebladet, på samme måte man kunne før lovendringen. Den nye strategien baserte seg på vektlegging av intervensjon og skadereduksjon (Hughes & Stevens 2010, 1002). Hughes & Stevens beskriver samhandlingen mellom de to endringene slik:

«The legislative reform and new national drug strategy were seen as critically linked: the decriminalization sought to provide a more humane legal framework, and by expanding policies and resources across the areas of prevention, harm reduction, treatment, social reintegration and supply reduction, the strategy sought to open up new ways for the field to respond, such as through channelling minor drug offenders through to the drug treatment system» (2010, 1002).

En sentral komplementær-del til både avkriminaliseringen og den nye nasjonale strategien, var innføringen av regionale kommisjoner (CDT - Comissão de Dissuasão da Toxicoddependência). Dette er en «ruskommisjon» som tar imot de som blir tatt for en narkotikaovertrødelse som regnes til personlig bruk, og som har som oppgave å kartlegge hvorvidt det er snakk om problematisk bruk, og hva som er omstendighetene for overtrødelsen. Om du blir tatt av politiet, er det mengden illegale rusmidler du har på deg som bestemmer det blir regnet som personlig mengde, og om man blir henvist til CDT. Har du en mengde som overskrider dette, regnes det som til salg, noe som fortsatt er en kriminell handling, og du vil henvises til rettssystemet (Hughes & Stevens 2010, 1002).

I neste kapittel skal jeg gå nærmere inn på hva som lå bak denne rusreformen og nye lovgivningen, i tillegg til mer om hva den innebærer i praksis. Dette vil også bli eksemplifisert i de empiriske kapitlene, der det er aktuelt.

Crescer

På grunn av den noe usentrale plasseringen til organisasjonens hovedkontor, pleide jeg å bruke rundt 45 minutter med offentlig transport og gange, for å komme meg dit hver morgen. Jeg hadde blitt relativt flink til å beregne akkurat nok tid til at jeg greide å møte opp til organisasjonen startet klokken 0900, noe jeg også i dag gjorde. Hovedkontoret ligger i et område med rundt 4-5 kommunale blokker, rett ved siden av en stor firefelts motorvei. I midten av disse blokkene ligger hovedkontoret til Crescer ganske skjult, med kun et lite skilt ved siden av en inngangsdør, som til slutt gir deg en indikasjon på at du er kommet rett sted.

Jeg kjøpte meg en kaffe på den nærmeste av de to lokale cafeene som ligger vegg i vegg med hovedkontoret, for så å entre kontoret og hilse på de ankomne.

Jeg fulgte for det meste organisasjonens utadrettede gateteam, og måtte hver morgen avvente til de hadde funnet ut av hva dagens arbeidsoppgaver var, og hvem som skulle utføre de, før jeg kunne bli fortalt hvor jeg skulle. I dag var intet unntak. Disse diskusjonene foregikk på portugisisk og ofte i høyt tempo, noe som gjorde det vanskelig å plukke opp nøyaktig hva som foregikk, og ikke minst hva som ble avtalt, på grunn av mine noe manglende språkferdigheter. Når diskusjonen fremstod som avsluttet, og det var avtalt hvem som skulle ut på hvilket oppdrag, måtte jeg også i dag forsøke å skyte inn spørsmålet «*Onde posso juntar?*» («hvor kan jeg bli med?»).

Som en del av mitt forarbeid til prosjektet, høsten 2018, leste jeg gjennom reportasjer og artikler som dreide seg om Portugals ruspolitikk. En av de organisasjonene som ofte dukket opp, og enten var i sentrum eller delaktige i disse reportasjene, var Crescer. Organisasjonen ble grunnlagt av blant andre psykologen Américo Nave i 2001, med mål om å jobbe for sårbare og ekskluderte samfunnsgrupper. I begynnelsen gjaldt dette ulike prosjekter rettet mot yngre, men etter hvert ble det også opprettet skadereduksjonsprosjekter rettet mot rusbrukere. I den sammenheng ble oppsøkende gateteam den fremste måten å nå ut til de på. Prosjektene som rettet seg mot unge ble i tiden 2002-2004 utvidet til et prosjekt som gjaldt ungdom som var på vei til å falle, eller allerede hadde falt, av skoleløpet. Fra 2003 og utover ble det lagt mer vekt på generelt skadereduserende arbeid mot ulike rusbelastede bydeler i Lisboa, i form av de oppsøkende gateteamene. Det ble også etablert drop-in senter hvor rusbrukere kunne møtes og ta en kopp kaffe, bruke telefon og internett, og tilsvarende. Utover årene utviklet prosjektene seg til også å bistå hjemløse og rusbrukere med å skaffe boliger og jobber, i tillegg til arbeidsledige generelt, og integrering og støtte av immigranter i Lisboaområdet

(Crescer (a), U.D.; Olsen og Brígida 2017, 526). Crescer har en rekke ulike organisasjoner de samarbeider med, og er blant annet finansiert av Portugals Helsedepartement og Lisboa kommune. Under mitt opphold var det også flere prosjekter i regi av Crescer som var under utvikling. En av disse var det som ble kalt «É Um Restaurante», som nå er i drift. Det er en restaurant hvor hjemløse, rusbrukere og andre i sårbare situasjoner, får mulighet til å opparbeide seg arbeidserfaring innen restaurantbransjen. Det var også mye snakk om brukerrom/sprøyterom som Crescer og andre organisasjoner skulle opprette i ulike utsatte bydeler/nabolag i Lisboa, noe Lisboa per 2019 ikke hadde (Crescer (b), U.D.).

Crescer ble startet i lys av rusreformen, og har vært i drift like lenge som den nye ruspolitikken har vært aktiv. Det er en ikke-statlig organisasjon, men er støttet og underlagt paraplystrukturen som er under SICAD (Serviço de Intervenção nos Comportamentos Aditivos e nas Dependências - «General Directorate for Intervention on Addictive Behaviours and Dependencies»), som er Portugals helsedepartement sitt direktorat for å minske bruk og avhengighet, og da spesielt det som gjelder rusmidler, spilling og andre aktiviteter som kan innebære avhengighet (SICAD U.D.).

Antropologi og Rusmiddelforskning

Forskning på rusmidler, bruken av dem, og alt som utspiller seg i forlengelsen av det, er i akademisk sammenheng et relativt nytt konsept innen antropologien. Med unntak av noen tidlige etnografiske arbeid, fikk det mest grep innen det som betegnes som medisinsk antropologi, og begynte først å utvikle seg i lys av denne underkategorien på 60-tallet. Da i form av eksempelvis forskning på ikke-vestlige samfunns bruk av rusmidler, deriblant rollen til, og den medisinske bruken av, psykoaktive planter i tradisjonelle samfunn (Page 2011, 357-358).

Antropologiens forskning på temaer knyttet til rusmidler, har i senere tid beveget seg utover flere felt utover medisinsk antropologi. Singer bemerker at det først var på 70-tallet at temaer som omhandlet rusavhengighet ble mer aktuelt innenfor antropologi, ettersom rusbruken i den vestlige verden økte. Etnografisk forskning ble etter hvert også anerkjent som sentral i for eksempel å avdekke ulike mønstre hos mer skjulte samfunnsgrupper, noe fremveksten av HIV-pandemien var med på å belyse, når man skulle spore relasjonen mellom dette og rusbruk. Her har også antropologien i senere tid hatt viktige bidrag til å finne ut hvordan

skadereduksjon best mulig kan praktiseres, og hvordan eksempelvis ulik sprøytepraksis foregår i miljøer knyttet til rusbruk (2012, 1748, 1752).

Herifra utviklet den antropologiske rusmiddelforskningen seg til å se på blant annet sosiale nettverk, «gateøkonomi», praksis rundt bruken av rusmidler i en gatesituasjon, og rusbrukernes egne forståelser. Før det så begynte å se på hvordan strukturer som politikk, økonomi, klasse og maktrelasjoner, har direkte og indirekte innvirkning på problematisk rusbruk (Singer 2012, 1749-1750). Singer oppsummerer i sin artikkel at etnografi er en av grunnene til at antropologien har gjort gode bidrag innen forskning på rusavhengighet. Og da spesielt på bakgrunn av følgende punkter:

(...) the power of the cultural model; the concern with emic understandings, lived experience and subjectivities; the stress put on understanding pathways of biosocial interactions; the cross-societal breadth of its gaze; and the now linkage of the microworld of experience and the macro-world of political economy and globalism. (Singer 2012, 1752)

Ved å gå tett på mennesker over lengre tid, har etnografien store fordeler innen å avdekke «skjulte mønstre» hos eksempelvis grupper som av en eller annen grunn ikke er lett tilgjengelig for andre. Grupper hvor rusrelaterte og/eller kriminelle aktiviteter er involvert, er et eksempel på en slik gruppe. Dette henvises til som «hidden populations», og er ofte utilgjengelige på grunn av en form for oppførsel eller identitet, som av resten av samfunnet kan anses som avvikende. En annen utfordring med disse gruppene, er at det kan innebære ulike underkategorier innenfor de ulike gruppene, noe som gjør det vanskelig å avdekke hvorvidt utvalget av informanter er representativt (Singer 1999, 125-128, 130-131).

Hunt & Barker beskriver i sin tekst antropologiens bidrag innen rusmiddelforskning, som generelt manglende (2001, 166, 183). Med hovedsakelig utgangspunkt i USA, skriver de at de tolker de mener også det mangler større teoretikere på felt som omhandler rusbruk, og at det på grunn av dette ikke har vært de mener er store teoretiske gjennombrudd og utvikling innen antropologisk forskning av disse fenomenene (2001, 170). De understreker her også viktigheten av antropologiens rolle som en kritisk stemme i samfunnet, og spesielt til det som i politiske settinger blir akseptert som allmenn sannhet, noe de knytter videre til det som gjelder rusbruk og rusmidler. Eksempelvis når skiller blir dratt mellom hva som er kulturelt akseptert og ikke akseptert. De skriver også at dersom etablerte sannheter forblir uimotsagt, er det med på å bekrefte negative allmennoppfatninger og en generell kategorisering av folk som

«rusbrukere», i stedet for å forsøke å plassere og forstå rus og rusbruks rolle i vår sosiale sfære (2001, 183-184).

En av mine grunner til å velge dette feltet, var at store deler av dataen jeg fant under mitt forarbeid til prosjektet, i stor grad var basert på kvantitativ forskningsmetode. Det som fremstod som en mangel på etnografiske forskningsarbeid om Portugals ruspolitikk, var en av årsakene til at jeg ønsket å vite mer om hva som foregår på «bakkenivå» i Portugals rusfelt.

Begrepsavklaring

Rusmiddel - Som begrep, anser jeg «rusmiddel» som tilsvarende det engelske ordet «drug». Det er på mange måter like vagt, og tilsier lite om farepotensiale og effekt, hvorvidt det er ulovlig eller lovlig, og tilsvarende. Page & Singer definerer i sin bok, «drug» som « (...) *any chemical compound that, when brought into contact with the human body, produces a change in that body's functional condition, especially the mental and emotional states*» (Page & Singer 2010, 5). Dette begrunner de i at dette omfatter samtlige rusmidler uavhengig av deres opprinnelse, egenskaper, eller inntaksmetode (2010, 5). Jeg vil i denne oppgaven derfor også støtte meg på denne definisjon, selv om det i de fleste tilfeller vil bli spesifisert hvilket rusmiddel det er snakk om.

Rusbruker - I denne sammenheng brukes begrepet «rusbruker» om personer jeg møtte i Lisboas rusfelt, som regelmessig inntok rusmidler. De fleste jeg møtte som daglig brukte rusmidler, brukte ofte flere rusmidler, både lovlige og ulovlige. Alkohol og cannabis var ofte involvert, i tillegg til enten metadon, heroin, amfetamin og kokain, eller ulike kombinasjoner av dem. Jeg anser derfor «rusbruker» som et relativt heldekkende begrep, som ikke tar stilling til nøyaktig hva de ulike menneskene brukte. Ved å bruke begrepet «rusbruker», tar jeg heller ikke stilling til i hvilken grad personen er avhengig, eller ikke. Det kan allikevel antas, på grunn av oppgavens tematikk, og feltets natur, at mange av de som blir referert til som rusbrukere, har en eller annen form for problematisk forhold til rusmidler. Dette på grunn av det arbeidet blant annet Crescer sitt gateteam, aktivt jobbet med, som var personer med rusavhengighet. Jeg har utover dette, i denne oppgaven, valgt ikke å legge stor vekt på rusavhengighet som konsept, og hvilke faktorer og årsaker som kan være bakenforliggende.

Problemstilling, Forskningsspørsmål og Oppgavens Struktur

Problemstilling

Målet med denne oppgaven har vært å få frem ulike perspektiver og aspekter ved praksisen som utføres i Lisboas rusfelt, basert på samhandlingen mellom de ulike aktørene som daglig er en del av det. For så å se på hvordan, og i hvilken grad, dette kan knyttes til Portugals helseorienterte og avkriminaliserte ruspolitikk.

Oppgavens Struktur

Denne oppgaven har tre empiriske kapitler i sin hoveddel, i tillegg til et kapittel som vil gi den historiske og politiske konteksten for resten av oppgaven, som etterfølger dette kapitlet.

I **Kapittel 2** skriver jeg om det historiske og politiske grunnlaget som resten av oppgaven bygger på. Dette innebærer hvilke faktorer som lå bak Portugals nasjonale rusrelaterte problem på 80- og 90-tallet. Dette innebærer blant annet deres historie med et autoritært regime, og hvordan deres politiske historie hadde innvirkning på hvordan rusproblemet ble til, men også for hvordan det ble løst. Her vil jeg også gå nærmere inn på hva rusreformen innebar, og hvordan Portugals ruspolitikk i dag praktiseres.

Kapittel 3 er det første av de empiriske kapitlene, og jeg vil her gå inn på hvordan rusrelatert skadereduksjonsarbeid i Lisboa praktiseres, og hvorvidt/hvordan den helseorienterte politikken til Portugal kommer til syne. Her tar jeg mye utgangspunkt i Crescers arbeid, siden jeg fulgte de over en lengre tid, men jeg vil også trekke inn andre organisasjoner og aktører jeg hadde kontakt med under feltarbeidet. Jeg vil da også se på hvordan en helseorientert politikk kan lede til et økt behov for refleksjon rundt maktrelasjoner og roller, når det gjelder samhandlingen mellom rusbrukere og helsevesen.

I **Kapittel 4** retter jeg fokuset til stigma knyttet til rusavhengighet. Jeg undersøker her på hvilken måte stigmaet er blitt påvirket av avkriminalisering og ruspolitikken, og hvordan det manifesterer seg i Lisboas rusfelt. Her skriver jeg blant annet om oppfatninger av rusbruk, rusbrukere og -avhengighet, relasjonen mellom politi og ulike aktører på rusfeltet, stigmatisering knyttet til kvinner og rusbruk, og hvordan stigma kan manifesteres i romlige former.

På grunn av noe manglende innsyn i perspektivet til rusbrukerne selv, og deres egne opplevelser av Portugals rusfelt, har jeg dedikert **Kapittel 5** til å få frem noen av de

perspektivene jeg fikk innblikk i, og situasjonene som utspilte seg under feltarbeidet. Kapittelet er mye basert på min informant Bruno og flere av hans perspektiver og opplevelser, da han var den jeg tilbrakte mest tid med utenfor en organisasjonssetting. Kapittelet tar blant annet for seg hvordan ulike overlevelsesstrategier på gaten i Lisboa, i høyst grad er aktuelt. I tillegg til hvordan kjennskap og sosiale nettverk danner utgangspunkt for en «deleøkonomi». Jeg ser også på hvordan vold ikke er uvanlig internt i rusmiljøet, og hvordan flere normaliserer det. Før jeg til slutt tar for meg hvordan begrenset økonomi og tilgjengelighet vanskeliggjør muligheten for fast bosted.

Språk

I foranledning feltarbeidet i Lisboa, startet jeg en stund før å lære meg litt (!) portugisisk via en språk-applikasjon til telefon. Jeg meldte meg også opp til et fire uker langt intensivkurs i portugisisk, som begynte dagen etter at jeg hadde ankommet Lisboa. Jeg innså fort utover i kurset at dette var noe jeg selvfølgelig burde ha iverksatt umiddelbart etter at jeg hadde bestemt feltarbeidets lokasjon. I tillegg burde jeg ha fortsatt med språkkurs videre utover i feltarbeidet idet jeg innså hvor manglende mine portugisiskferdigheter var, men her lå det også noen økonomiske begrensninger i bunn.

Dette ble en av utfordring som fikk en større rolle for mitt feltarbeid enn det jeg hadde greid å forutse. Gjennom e-poster med Crescer hadde jeg tolket det dithen at Engelsk var et språk som mange behersket, noe som viste seg å være en delvis feilberegning fra min side. I Crescer var det flere som snakket godt engelsk, og det var som regel de litt yngre ansatte som snakket det best, men dette varierte. Dette gjaldt ellers også de menneskene jeg møtte via Crescers arbeid, hvor nivået også varierte. Heldigvis snakket de fleste på det teamet jeg fulgte Engelsk, men det var også de som nesten ikke snakket noe. Dette førte blant annet til at jeg fikk en naturlig bedre tilknytning til de individene som snakket Engelsk, noe som snevret inn informantgruppen min noe.

Til tross for noe manglende språkkunnskaper, oppfattet jeg det som at mange (både i og utenfor organisasjonen), likte det faktum at jeg var ivrig på å lære, og var derfor tålmodige og villige til å gi meg små pekepinner underveis. Dette gjorde at jeg gradvis lærte mer under hele mitt opphold. Etter språkkurset, og å ha fulgt Crescer i noe tid, hvor jeg ofte måtte overvære lange portugisiske dialoger uten noe særlig oversettelse, kunne jeg etter hvert forstå essensen i dialoger, men hadde fortsatt vanskeligheter med å kommunisere på en god måte. I etterkant av

situasjoner og dialoger fikk jeg som regel en kort oppsummering av de organisasjonsarbeiderne jeg fulgte, som avkrefte eller bekreftet hvorvidt jeg hadde forstått situasjonen, eller utvidet min forståelse av den. Det ble en form for dynamikk på nettopp dette, der noen av mine informanter, uten at jeg trengte å spørre, tok på seg å oversette underveis uten at jeg nødvendigvis trengte å aktivt «mase» (siden det ofte var slikt det følte fra min side). Denne formen for innsamling av «andre- og tredjehåndsinformasjon», er selvfølgelig noe jeg har måttet ta til betraktning i mine analyser, siden dette er noe som har hatt stor innvirkning i utvalget av informanter, og hvilken data jeg har kunnet samle.

På grunn av dette, ble det ganske naturlig at de informantene jeg forholdt meg mest til, var de som snakket engelsk. Både blant rusbrukere, og blant de ulike skadereduksjonsorganisasjonene. Dette har åpenbart ført til at noen stemmer, hovedsakelig ikke-engelsktalende rusbrukere og organisasjonsarbeidere, ikke kom like mye frem som det jeg kanskje skulle ønsket. Dette vil bli tatt i betraktning gjennom oppgaven.

Metode

Feltet

Den første tiden av mitt feltarbeid ble gjort hos organisasjonen Crescer, som tidligere introdusert. Dette var en god mulighet til å få innsikt i hvordan skadereduserende arbeid ble utført i Lisboa, og bidro til å gi meg forståelse for hvordan rusfeltet var strukturert. Via Crescers arbeidsdag, fikk jeg innblikk i andre organisasjoner og hvordan de jobber sammen. Jeg ble også kjent med noen rusbrukere gjennom Crescers arbeid, og var med til alle nabolagene og områdene de jobber i. Sammen med Crescer besøkte jeg blant annet kommunale kontorer, sosialkontorer, legekantor, psykologer, behandlingssentre, avrusningsklinikker og ulike herberger for hjemløse. Tiden hos Crescer åpnet på mange måter opp for videre i feltarbeidet, og i dødtid kunne jeg gjøre mer forarbeid og ta kontakt med andre organisasjoner og aktører jeg anså som aktuelle. Crescer var relativt godt vant med å få besøk fra eksterne aktører som ville lære om deres praksis og Portugals politikk, men kanskje ikke over en like lang tidsperiode som den jeg tilbrakte med dem. Derfor følte det naturlig ut å ta en pause fra de, og i tillegg gi de en pause fra meg, cirka halvveis i feltarbeidet. Etter noen måneder hos dem, bestemte jeg meg derfor for å gå noen uker «solo», og utforske perspektiver og aktører utenfor deres organisasjon, for å få et nyansert blikk på situasjonen, med noe varierende hell. Jeg besøkte blant annet det mobile lavterskelprogrammet for

metadonutlevering, og fikk sett litt av hva deres arbeid gikk ut på. Videre fikk jeg også mulighet til å besøke et av Lisboas drop-in sentre for rusbrukere, hjemløse og sexarbeidere.

I denne solo-perioden tilbrakte jeg også litt tid i et område sentralt i Lisboa som er kjent for å ha mye aktivitet knyttet til salg, kjøp og bruk av rusmidler, i tillegg til sexsalg, hvor jeg blant annet ble kjent med Bruno, som skulle bli en av mine nærmeste informanter. Jeg fulgte som regel ikke Bruno mer enn noen timer av gangen, og måtte aktivt ta vurderinger underveis om hvorvidt jeg var komfortabel eller ikke med ulike situasjoner. Min tilstedeværelse påvirket trolig også hva Bruno gjorde, og jeg fikk ikke fulgt han på mye annet enn å henge rundt i dette sentrale Lisboaområdet. Utover dette hadde jeg vansker med å skaffe flere informanter, mye på grunn av tidligere nevnte språkproblemer, men trolig også på grunn av en viss naturlig skepsis ovenfor utenforstående innad i miljøet som var knyttet til området. At jeg ikke tilbrakte nok tid i området til å bli «akseptert», var trolig også en faktor.

Mot siste del av feltarbeidet, gikk jeg tilbake til Crescer, og tilbrakte over en måned her. Jeg forsøkte i tillegg å få pratet med noen av Lisboas politimenn, men dette innfallet kom for sent, og var derfor heller ikke veldig vellykket. På grunn av at jeg tilbrakte mer tid hos Crescer enn andre steder, har dette selvfølgelig vært med på å prege datamaterialet. Et par av de jeg jobbet med der, er såkalte «peer»-arbeidere, og har personlig historie knyttet til rusavhengighet og hjemløshet, noe som kunne gi meg en litt annen vinkling enn de andre i organisasjonen, basert på deres egen erfaring. Samlet, var mye av den informasjonen jeg fikk av Crescer om rusbrukeres liv, den generelle situasjonen på Lisboas rusfelt, og andrehånds fortellinger som de selv hadde blitt fortalt via deres kontakter i miljøet. Dette skaper åpenbart en viss svakhet ved noe av materiale som blir presentert i oppgaven, men uavhengig av om alt er verifiserbart, er det likevel historier som sirkulerer i Lisboas rusfelt.

Deltakende Observasjon

Deltakende observasjon var den metoden jeg i all hovedsak baserte meg på under feltarbeidet. Mesteparten av datainnsamlingen jeg har foretatt under feltarbeidet baserte seg på uformelle samtaler mellom meg og mine informanter. Jeg har utført noen mer strukturerte intervjuer som har gitt meg mulighet til å kunne gå mer i dybden, men kanskje ikke så mange som jeg hadde ønsket.

Feltarbeidet gikk i stor grad ut på å delta i Crescer sin arbeidsdag og deres arbeidsoppgaver så langt det lot seg gjøre. Totalt fulgte jeg deres arbeidsdag fra 09-18, i over tre måneder, selv

om dette varierte noe ut ifra hvor mye aktivitet det var mulig å være med på. Jeg hadde som mål å bli en integrert del av deres team, og jeg endte ofte opp med å gjøre ulike «praktikantoppgaver» i organisasjonen, når det ikke var noe annet jeg kunne være med på. Dette innebar å sette sammen sprøytekit, klargjøre aluminiumsfolie som brukes til heroinrøyking, lage excel-skjema og kikke på nett etter boliger til leie i Lisboa. Ute med gateteamet ble jeg ofte mer passiv observatør, da mye av interaksjonen foregikk på portugisisk, og ofte omhandlet den psykososiale hjelpen Crescers psykologer tilbyr. Utover dette bidro jeg også til utdeling av materiale, og mer hverdagslig snakk med de vi møtte når vi var ute på materiellutdeling, da dette også var en stor del av jobben.

Noe jeg ble mer og mer bevisst på jo mer tid jeg var hos Crescer, var hvordan bilen på mange måter ble et av mine viktigste steder for å føre uformelle samtaler med mine informanter. Bilen var et sted vi tilbrakte mye tid i, i løpet av arbeidsdagen, så det falt seg naturlig å snakke om både stort og smått mens vi kjørte fra sted til sted. Det virket som de ansatte var mer avslappet i bilen, siden det som regel bare var to som kjørte sammen, i tillegg til meg. Her kunne vi høre på radiomusikk, og diskutere eventuelle personlige eller jobberelaterte ting som opptok de. Hovedkontoret deres er et åpent rom på størrelse med et klasserom, med tre ulike sittegrupper, og det var som regel en del aktivitet der. De har mange ulike prosjekter som jobber ut ifra dette kontoret, og alle driver med sitt til enhver tid. For gateteamene var det som regel koordinering og planlegging som foregikk på kontoret, og jeg opplevde det som vanskelig å holde uformelle samtaler og stille spørsmål i denne settingen, på grunn av det høye aktivitetsnivået som var der. På bilturene var det derfor enklere å få mer personlige og «uoffisielle» meninger om ulike tema, på grunn av den mer avslappede settingen, og et fravær av sjefer.

En av tingene jeg også måtte jobbe aktivt med gjennom hele mitt feltarbeid, var å forsøke å skille meg til en viss grad fra de andre eksterne aktørene som kom på besøk for å lære om Portugals ruspolitikk. Dette merket jeg at ble nødvendig, da det virket som at dette kunne være forskjellen på om jeg fikk tilgang på «offisiell» eller «uoffisiell» data, fra mine informanter i Crescer. Mye av denne prosessen måtte jeg bare la gå sin gang, og ta tiden til hjelp slik at mine informanter kunne bli trygge på meg, til det punktet at de følte de kunne si sine egne meninger om ulike temaer, uten at de nødvendigvis følte de måtte svare som offisielle talspersoner for organisasjonen.

Det faktum at jeg var hos Crescer over lengre tid, og etter hvert ble «fast inventar», gjorde at jeg endte opp sist i rekken når det gjaldt å bli med ut på ting, eksempelvis om det var andre

eksterne besøk til organisasjonen. Dette førte til at jeg gikk glipp av å være med på ting jeg så som interessant å undersøke nærmere. For eksempel praksisen med guidede omvisninger i områder med rusrelatert aktivitet. Dette var noe jeg alltid forsøkte å hive meg med på, men ble som regel stoppet av mangel på seteplasser i bilene. Dette gjorde at jeg fikk lite tilgang på data rundt spørsmålene som ble stilt, og nøyaktig hvordan alle omvisningen foregikk.

Etiske Vurderinger

I forskningsprosjekter som involverer marginaliserte grupper, vil man måtte ta stilling til en rekke etiske utfordringer. Page & Singer beskriver hvordan rusbrukere i denne sammenhengen kan anses som mer utsatt, på grunn av at deres hverdag ofte er preget av traumer, diskriminering, vold, fare for abstinenser ved rusavhengighet, og andre aspekter som gjør at deres situasjon kan anses som mer prekær i en forskningssetting (2010, 126).

Mitt forskningsprosjekt har involvert temaer som rusbruk, avhengighet og hjemløshet, noe som har gjort etiske vurderinger enda viktigere. I mitt arbeide med Crescer og andre organisasjoner, har jeg stort sett fulgt deres retningslinjer underveis, og i forlengelsen av dette fulgt standard retningslinjer når det gjelder for eksempel hva som har blitt notert og ikke, og generell opptreden.

Informert samtykke i form av skjemaer ble innhentet av mine informanter, hvor personopplysninger kunne bli en del av datamaterialet som ble innhentet. Dette gjaldt i all hovedsak Crescer og andre aktører innen skadereduksjonen. Slike opplysninger har allikevel i stor grad blitt unngått, og med særlig varsomhet når det har innebåret mennesker i vanskelige livssituasjoner. I den sammenheng er det heller ikke samlet personidentifiserbare data om rusbrukere jeg møtte underveis. Utover dette, formidlet jeg alltid hva mine hensikter var, til de jeg møtte i felt, noe som har stått sentralt hele feltarbeidet.

Sikkerhet

Ved i hovedsak å følge Crescer, en godt etablert organisasjon med mye erfaring i Lisboa rusfelt, fikk jeg innføring i deres sikkerhetsprotokoller i hverdagen. En av deres regler ute i felten var blant annet at om man fikk en dårlig magefølelse eller følte seg ukomfortabel i en situasjon, ga man bare et lite tegn til de andre, før man gikk direkte til bilen. Dette fikk jeg også erfare flere ganger i praksis når kaotiske og uoversiktlige situasjoner oppstod. Ved å

være godt kjent i de fleste områdene de besøker, hadde de også mange «allierte» som visste godt hvem de var og hva de stod for, og som var hurtige til å avvikle mulige situasjoner dersom de skulle oppstå. Noe av den samme metodikken brukte jeg også selv i den perioden jeg gikk «solo», og utenfor Crescer. Ved å være med blant annet rusbrukeren «Bruno», en som var godt kjent i et av de mer sentrale brukerområdene, ble jeg antatt som delvis «innafor» av de han møtte, til tross for noe uunngåelig skepsis. Allikevel var det i stor grad egen magefølelse som ble fulgt.

Selv om rusmidler til personlig bruk er avkriminalisert, er det allikevel ulovlig. I den lille tiden jeg tilbrakte alene, i noen av rusmiljøene i Lisboa, da utenfor skadereduserende organisasjoner, var dette allikevel ikke noe som fremstod etisk problematisk. Det var allikevel noen situasjoner hvor jeg vitnet aktivitet som kan anses småkriminell sett bort i fra rusbruk, men dette ble det tatt fortløpende vurderinger av på stedet, og vil også belyses der det er gjeldende i oppgaven.

Betaling av informanter

En problemstilling jeg måtte ta kontinuerlig stilling til i min søken etter informanter, var det faktum at mange av de jeg møtte ville ha penger for å snakke med meg. Det kan spekuleres i om dette er på bakgrunn av en stor internasjonal interesse, og at flere derfor enten hadde hørt, eller selv hadde erfaring med, at journalister og lignende kunne betale for intervjuer. Dette var fullt forståelig, siden mange av de jeg møtte er mennesker i en vanskelig livssituasjon hvor penger er en daglig utfordring. Jeg ble i løpet av min soloperiode konfrontert med dette en del, og måtte fortløpende gjennom feltarbeidet gjøre forskningsetiske vurderinger rundt hva som var forsvarlig og ikke. Jeg unngikk derfor å betale for intervjuer, siden dette kunne ha en negativ innvirkning på forskningsdataen.

Selv om jeg hadde dette i bakhodet virket det i den perioden hvor jeg ikke fulgte noen organisasjon, men heller gikk «solo», som generelt vanskelig å møte mennesker som ville snakke med meg, om jeg ikke kunne tilby de noe tilbake. Det virket som om flere anså det som tapt tid dersom de ikke fikk noe ut av det, siden de da heller kunne bruke tiden sin på andre aktiviteter som kunne føre til inntekt. Jeg falt her inn i en slags mellomting der jeg ved et noen anledninger kjøpte en matbit, eller en øl. I tillegg hadde jeg ofte en røykpakke tilgjengelig, noe som gjorde at jeg kunne by på en røyk om det var aktuelt, noe jeg valgte å se på som en forskningsetisk akseptabel mellomløsning.

Anonymisering

I forbindelse med temaer og feltarbeid som omhandler samfunnsgrupper i sårbare situasjoner, er kanskje anonymisering enda viktigere. Alle informanters navn i denne oppgaven er endret og anonymisert. Til tider er annen personidentifiserende informasjon, deriblant kjønn, endret så det ikke skal være mulig å identifisere noen. Dette har også vært viktig for meg under hele feltarbeidsprosessen, og blitt vurdert kontinuerlig under feltnoteringen. Organisasjoner jeg besøkte har også blitt anonymisert, med unntak av Crescer. Crescer understrekte ved flere anledninger, og på direkte spørsmål, at jeg kunne bruke deres organisasjonsnavn. På grunn av deres arbeidsområde- og metode, hadde dette trolig vært lett gjenkjennbart, og jeg har derfor valgt ikke å anonymisere organisasjonsnavnet. Alle organisasjonsansatte, og eventuelle personer jeg har møtt via deres arbeid, har derimot blitt anonymisert. Spesifikke områder er heller ikke navngitt, og i noen tilfeller gitt et fiktivt navn. Med unntak av Casal Ventoso, som var et større område knyttet til rusbruk-, salg og kjøp, på 80- og 90-tallet. Det er det ikke lengre, i tillegg til å være allmenn kjent, og ha spilt en viktig rolle i Portugals ruspolitiske historie. Jeg anser det derfor som akseptabelt å henvise til det ved navn.

«Han sa – Han fortalte»

All data som ble samlet fra tiden jeg tilbrakte med eksempelvis min informant Bruno, er blitt samlet og gjengitt som andrehånds informasjon. Jeg tok ingen opptak av dialogene våre, på bakgrunn av direkte dialog med NSD (Norsk Senter for Forskningsdata), som direkte frarådet dette da det ville bryte med personvernregler. Til tross for å ha forsøkt å gjengi situasjoner og meninger så nøyaktig som mulig, basert på den informasjonen jeg fikk av eksempelvis Bruno og andre i vanskelige livssituasjoner, skaper denne formen for «andrehånds informasjon» en viss svakhet ved datamaterialet. En filtrert, og da noe begrenset versjon av hva Bruno ga meg av sine synspunkter og perspektiver.

Noe av bakgrunnen for at det ikke var mulig å ta opptak av Bruno, var fordi han faller under kategorien «rusbruker», noe som ifølge et noe uklart regelverk gjør at man skal trå mer varsomt med tanke på personvern. Slik jeg tolket Bruno som person, var han i full stand til å snakke for seg selv, og selv bestemme hvor han dro sine grenser med tanke på eget personvern. Dette er allikevel nettopp det; min tolkning av situasjonen, og er dermed vanskelig å sette opp mot et regelverk som skal kunne gi generelle retningslinjer for håndtering av data og personopplysninger. Allikevel er det nettopp overveide vurderinger av forskeren store deler av det etnografiske feltarbeidet er basert på.

Kapittel 2 - Bakgrunn: Diktatur, Heroinepidemi og Rusreform

Introduksjon

Siden Portugals rusreform og nye narkotikapolitikk, har de fått, og får enda, mye internasjonal oppmerksomhet. Dette på grunn av deres «alternative» tilnærming til rusproblematikk, og fordi den i tillegg anses som helhetlig vellykket i sitt mål om å skape en helseorientert ruspolitikk. Men for å kunne forstå konteksten til det som i dag er Portugals ruspolitikk, og ikke minst hvordan den ble til, vil det være nødvendig å gå gjennom ulike deler av Portugals historie som vil kunne gi innsikt i dette.

Til tross for at rusavhengighet ofte kan anses som en isolerende affære som knyttes til en persons psyke og individuelle historie, må det også settes inn i en kulturell, politisk og historisk kontekst, om det skal kunne forstås. Dette er noe av utgangspunktet for Garcias bok *The Pastoral Clinic*, hvor hun beskriver hvordan rusavhengighet ikke kan ses og analyseres som separert fra faktorer fra omverdenen (2010, 9-11). I dette kapittelet skal jeg derfor ta for meg det som la grunnlaget for dagens situasjon i Portugal. *Hvilke historiske og politiske faktorer er det som ligger bak den bølgen av problemer knyttet til rusavhengighet, som Portugal opplevde på 80- og 90-tallet? Hvilke faktorer var det som førte til rusreformen og den ruspolitikken Portugal har i dag? Og ikke minst, hva er Portugals ruspolitikk i dag?*

I første del av dette kapittelet kommer jeg derfor til å ta for meg hvordan Portugals nasjonale narkotikaproblem nådde sitt lavpunkt på 90-tallet, noe som både kommer frem i vitnemål, rapporter og statistikker fra denne tiden. Deretter kommer jeg så til å gå gjennom hvordan Portugal var under et autoritært regime i over 40 år, hvorav mesteparten av tiden var i regi av diktatoren António Salazar, og hans politiske prosjekt *Estado Novo* (Ny Stat). Jeg vil ta for meg litt om hvordan dette regimet opererte, dets fall, og hvordan dette er historiske faktorer som må tas til betraktning for å kunne forstå hvordan et nasjonalt rusproblem oppstod på 80- og 90-tallet, og hvordan Portugals endelige ruspolitikk ble til. Her vil jeg vektlegge åpningen av tidligere lukkede landegrenser, avslutningen på kolonikrigene, og manglende erfaring om rusmidler og deres effekter. Jeg vil så gå i mer detalj for å beskrive og definere selve rusreformen og dens innhold, noe som legger grunnlaget for resten av oppgaven. Herunder vil jeg òg beskrive noen effekter av avkriminaliseringen og rusreformen, og hvordan Portugals ruspolitikk fungerer i praksis i dag.

«Hell»: Casal Ventoso, Lavpunktet på Portugals narkotikaproblem

Helt fra starten av mitt feltarbeid, og gjennom hele mitt opphold, var det et stedsnavn som alltid dukket opp i samtaler med personer om mitt prosjekt; *Casal Ventoso*. Alle menneskene jeg møtte som visste noe om situasjonen i Lisboa på 80- og 90-tallet, kjente til Casal Ventoso. Ut ifra det jeg hørte, og det jeg hadde lest før jeg kom til Portugal, fremstod dette som den fysiske manifestasjonen på hvor ille rusproblemet i Portugal var på sitt lavpunkt. Stedet har blitt beskrevet som «(...) Europe's worst drugs ghetto ...» (Tremlett 2001) og «(...) the biggest open-air drugs market in Europe.» (Bajekal & Fonseca 2018), noe som stemmer overens med tallene og beskrivelsene fra de som selv var der og så det uspille seg. En politimann jeg snakket med på gaten i sentrum av Lisboa, som selv hadde jobbet i Casal Ventoso på 90-tallet under den verste perioden, beskrev det kort og kontant som «Hell», og fortalte at det ikke var noen ende på arbeidet de utførte der som politi.

Casal Ventoso ligger lokalisert i utkanten av Lisboa, og var på 80- og 90-tallet en scene av improviserte hytter, telt, og lignende. De improviserte boligene var direkte knyttet til at det var et av Europas største åpne rusmiljøer, om ikke den største. Av det jeg har lest og blitt fortalt, var gatene i området fulle av mennesker som enten kjøpte, solgte, eller brukte illegale rusmidler åpenlyst. I en artikkel fra *The Guardian* fra 2001, står det at på det meste var så mange som 5000 mennesker som var innom i Casal Ventoso for å selge, kjøpe og bruke narkotika i løpet av en dag, mens rundt 500 mennesker bodde der fast i de improviserte boligene (Tremlett 2001). I sin artikkel om Portugals ruslovgivning, beskriver Michael Specter det slik: «Walking through the squalid neighborhood meant weaving around piles of used, often bloody needles and, on occasion, stepping over a dead body. Casal Ventoso was a daily catalogue of human misery.» (2011, 4).

I dag er alt av telt og improviserte hytter revet. Det er fortsatt preget av noe rusbruk, men ingenting sammenlignet med hvordan det var. Jeg besøkte dette området ved jevne mellomrom gjennom mitt feltarbeid i Lisboa, og så lite tegn til at det tidligere hadde vært «Europas største narkotikamarked» 20-25 år tidligere. Området ligger i en åsside, det er en gangvei som slanger seg gjennom åssiden, som ellers kun består av fritt voksende planter og gress. Øverst ligger en forlatt og forfalt boligrekke, som ble revet og forlatt med overhalingen av området. På baksiden av denne er det en opptråkket sti som leder til små skjulte steder der folk bruker. Man kan også her se tegn på bruk i området i form av sprøyter, sprøytespisser, små kokekar, og den grønne plastinnpakningen som brukermaterialet blir utlevert i. På disse

byggene er det ulike ytringer markert inn i betongen, uvisst fra når, som vitner om friksjon mellom rusbrukere og det lokale politiet:

Figur 1: Privat foto fra Casal Ventoso («politiet er 'motherfuckers' (slang) og rusavhengige er de beste dealere»)

Selv om Casal Ventoso ble representasjonen på hvor kritisk rusproblemet i Portugal hadde blitt, ble det også sentrum for utviklingen av skadereduserende arbeid og organisasjoner som fortsatt er aktive i dag. På grunn av det massive problemet som var sentrert her, og det kritiske behovet for bistand, ble Casal Ventoso på 90-tallet også et eksperimenteringssted i håndtering av rusavhengighet, og de medisinske og sosiale problemene som fulgte med dette. Nye ideer ble testet, herunder lavterskel metadonprogram, mobile sprøytebytteprogram, oppsøkende medisinsk støtte og tilsvarende (Hughes 2006, 103-104).

Stedet ble en fysisk markør for at noe måtte endres. Veien videre skal jeg komme tilbake til senere i kapittelet, men først vil jeg ta for meg hva som lå bak denne rusrelaterte krisen.

Diktatur, kolonikrig og revolusjon

Salazar og Estado Novo

For å kunne forstå de faktorene som ligger bak situasjonen i Portugal på 80- og 90-tallet, med Casal Ventoso som lavpunkt, må man ta til etterretning noen av de historiske veiskillene Portugal har stått ovenfor som nasjon. I over førti år var Portugal underlagt et fascistisk diktaturregime, mesteparten av tiden i regi av António Salazar, og hans parti *Estado Novo* (*Den Nye Stat*), som ble grunnlagt i 1933. Dette var et regime som hadde sterke røtter i dypt tradisjonelle katolske verdier, hvor den grunnleggende ideologien dreide seg om «Gud, Fedreland, Familie og Arbeid». Salazar og hans regime var sterkt imot modernisering av samfunnet, mye på grunn av dets sterke tro på en tradisjonell katolsk stat, og gjenoppbyggingen av den kristne tro som grunnmur for nasjonen (Pinto 2003, 26, 30, 39-41).

På bakgrunn av den nasjonalistiske politikken som ble ført under Salazar, var et av hovedfokusene at Portugal skulle være en autarkisk nasjon, noe som innebar at de skulle være selvforsynte. Landegrensene var derfor i stor grad stengte for import av varer. Dette innebar også at de «gikk glipp av» de trendene og ideene som myldret i resten av den vestlige verden, deriblant 60-tallet og «hippietidens» eksperimentering med narkotika. På grunn av de strenge restriksjonene som ble ført under Salazar, og den lave tilgangen på importerte varer og ideer, var ikke narkotika noe utbredt fenomen i Portugal på denne tiden, kun med unntak av noe cannabisbruk, og det psykedeliske stoffet LSD, som til en viss grad ble brukt av en liten gruppe kunstnere og artister (Domostawski 2011, 17). Som João Goulão, mannen kjent som en av hovedarkitektene til Portugals ruspolitikk i dag, uttalte: «We were completely isolated from other parts of the world - the hippies in San Francisco, the students in France in the sixties. Faint echoes reached our shores, but nothing really sunk in» (Specter 2011, 2).

Kolonikrig og Revolusjon

På 60-tallet opplevde Portugal opptøyer og konflikt i sine afrikanske kolonier (Anderson 2000, 152-153). Disse kampene førte til at Salazar og Portugal måtte bruke mye økonomiske og menneskelige ressurser, noe som førte til at den portugisiske økonomien fikk en merkbar nedgang. Misnøye med konflikten spredte seg i den portugisiske befolkningen, på bakgrunn av at mange måtte utsette utdanning og livsplaner for å utføre militærtjeneste i koloniene, på

grunn av den massive mobiliseringen. Konfliktene varte i rundt ti år, og i løpet av disse årene vokste misnøyen blant den portugisiske befolkningen, men òg blant militære offiserer, som gradvis innså at dette var konflikter de ikke ville komme seirende ut av. Mange emigrerte til utlandet, men Portugal fortsatte å supplere krig på flere fronter, noe som resulterte i at økonomien fortsatte å falle. Dette var hovedfaktorene til revolusjonen som snart skulle skje (Anderson 2000, 155-158).

I 1968 led Salazar av et slag, og ble derfor erstattet som statsminister, men kolonikrigene fortsatte (Anderson 2000, 156). 25. April 1974 var revolusjonen faktum, og over førti år med et totalitært regime var over i et ikke-voldelig militærkupp utført av krigs- og diktaturtrøtte offiserer. Kolonikrigene ble stoppet kort tid etter dette, og koloniene ble erklært uavhengige (Russoniello 2012, 376. Specter 2011, 2).

Ny stat og Nye Problemer

Post revolusjon

Etter revolusjonen i 1974, slutten på kolonikrigene, og oppløsningen av koloniene, var det mange sivile og militære portugisere som returnerte til Portugal fra konfliktområdene, i tillegg til flyktninger fra de tidligere kolonilandene. Én teori er at returneringen av portugisiske borgere i tillegg til kolonimigranter, til en viss grad også kan ha brakt med nye rusvaner. Dette nevner for eksempel Russoniello i sin artikkel, hvor han analyserer hvordan Mexicos og Portugals avkriminalisering av rusmidler har utspilt seg på ulikt vis. Her nevner han hovedsakelig åpningen av landegrensene for ideer og varer, som en hovedgrunn for at for eksempel cannabisbruk blant yngre plutselig ble mer synlig. I tillegg til dette skriver han at en økning i Brasilianske studenter, og tilbakevendingen av soldater og portugisiske borgere fra eks-koloniene, som mulige grunner for den økte bruken blant yngre i Portugal (2012, 376). Det stemmer blant annet overens med det Domostawski skriver, hvor han tar for seg historien, innholdet og effektene til Portugals rusreform. Her skriver han for eksempel hvordan flere av hans intervjuobjekter knytter spesifikt den økte cannabisbruken til at det i flere av de tidligere koloniene hadde blitt åpenlyst dyrket og brukt cannabis (2011, 17).

Siden det tidligere ikke hadde vært noe nevneverdig problem, ble narkotikabruk, besittelse og tilsvarende, først innført som en straffbar handling i 1970, siden det først da ble anerkjent som et samfunnsproblem. Narkotikasmugling hadde fra tidligere av vært straffbart, men først i

1970 ble det innført som ulovlig for enkeltpersoner å konsumere det. I lys av revolusjonen i 1974, ble det også opprettet flere organisasjoner av regjeringen, som hadde som mål å forske på rusbruk, og hvordan man kunne redusere det. Ut av disse ble det på tidlig 80-tall vedtatt en lov som tilsa at man kunne velge behandling foran straff i noen tilfeller, dersom man ble tatt for illegal rusbruk (Russoniello 2012, 376-377. Domostawski 2011, 17-18). Det meste av den ruspolitiske lovgivningen som Portugal innførte og praktiserte i tiden etter revolusjonen, var i stor grad preget av deres medlemskap i FN. Medlemskapet gjorde blant annet landene pliktig til å praktisere tiltak som begrenset alle aspekter ved narkotiske stoffer, både til forskning og medisinske formål. All omgang med narkotika (bruk, oppbevaring, salg/kjøp, dyrking osv.) skulle være straffbare handlinger, og man hadde ikke lov til å legalisere eksempelvis personlig bruk (Russoniello 2012, 378-380).

Russoniello oppsummerer det slik:

Not only did Portugal change from having no drug regulation to enacting a criminalization regime, but it also entered into a system that constrained the types of regulation it was permitted to adopt. Despite added penalties, these policies did not prevent a rise in certain social problems related to drug use. (2012, 380)

Portugal skulle altså snart erfare hvordan retningslinjene gitt av FN, ville være til lite hjelp mot krisen som snart skulle vokse frem.

Nasjonal Ruskrise

På grunn av den geografiske plasseringen lengst Sør-Vest i Europa, og på grunn av dets kulturelle og historiske bånd til blant annet Latin-Amerika og kolonier i Afrika, har Portugal blitt en «naturlig» inngangsport for narkotikasmugling til resten av Europa (Russoniello 2012, 380-382). Dette var en av de problemstillingene Portugal måtte ta stilling til etter diktaturets fall, og grensene åpnet seg for import. Blant de rusmidlene som går gjennom Portugal, som er ment for videre salg i resten av Europa og verden, er eksempelvis hasjissj og cannabis fra Marokko og Afrika, kokain fra Sør-Amerika, og heroin fra Spania (Hughes & Stevens 2010, 1001).

På 80- og 90-tallet begynte Portugals antall intravenøse heroinbrukere å gå opp. Dette var et økende samfunnsproblem i Portugal, og ble etter hvert også noe som opptok befolkningen som en av de viktigste samfunnsproblemene (Domostawski 2011, 18). Domostawski foreslår

at dette var på grunn av det som ble observert, og da særlig i de større byene. Dette kan eksempelvis knyttes direkte til steder som Casal Ventoso (2011, 18). Som en direkte konsekvens av den økte bruken, steg også de sykdommene som kan følger med denne type rusbruk. Spesifikt sykdommer som Tuberkulose, Hepatitt B og C, og HIV/AIDS, er de mest utbredte blant eksempelvis sprøytebrukere. Økningen av AIDS blant rusbrukere er et eksempel på dette, hvor antallet gikk fra 47 til 590, i løpet av de sju første årene av 90-tallet (Hughes & Stevens 2010, 1001). Russoniello beskriver hvordan arrestasjoner knyttet til narkotikaovertrедelser gikk fra 4 667 i 1991, til over dobbelt så mange i 1998, med 11 395 arrestasjoner. Mens det samme gjaldt behovet for rusrelaterte behandlingsepisoder, med 56 438 i 1990 til over fire ganger dobling i 1999, hvor det lå på 288 038 (2012, 382).

Narkotikarelaterte dødsfall steg også drastisk i den samme perioden, og på slutten av 90-tallet hadde antallet doblet seg på over en toårsperiode, med rundt 369-400 dødsfall på det meste i 1999. Selv om helseproblemene var det mest trykkende, skriver Hughes & Stevens at det også var en økende bekymring blant ulike sektorer som jobbet i tett på rusproblematikken. Flere innså at kriminaliseringen av narkotikabruk ikke nødvendigvis hjalp, spesielt med tanke på den stigmatiseringen og utskyvningen personer med rusrelaterte problemer opplevde. Det ble mer og mer akseptert at de som slet med rusavhengighet var *syke* og ikke *kriminelle*, og dermed også større aksept for at noe måtte gjøres (2010, 1001-1002. Russoniello 2012, 382-383).

Økningen i mennesker med problematisk rusbruk, og den belastningen dette hadde på helsesektor og rettssystemet, ble mer og mer diskutert i offentligheten. Det ble anerkjent at kriminaliseringen av disse brukerne kun gjorde ting verre. Å bidra til mer hygienisk rusbruk i form av for eksempel sprøyte- og brukermateriellutdeling, ble ansett som å bidra til bruk, og var derfor ulovlig, noe som også vanskeliggjorde skadereduksjonsarbeidet.

Oppmerksomheten som vokste rundt alt dette, førte til at det til slutt kom på dagsorden som en sentral politisk sak i 1998 (Domostawski 2011, 19-20). En teori er også at reportasjene og dekningen som ble gjort fra Casal Ventoso, av TV og aviser på 90-tallet, i stor grad bidro til å fremheve hvor seriøst problemet var. De som jobbet i Casal Ventoso så hvordan rusbrukere ble degradert og fratatt sine rettigheter som menneske, noe som førte til økt diskusjon rundt hvordan rusbrukere skal anses som syke, og ikke kriminelle. Dette skiftet var trolig også svært relevant for en endring av allmenn tankegang rundt rusbruk- og brukere, frem mot den kommende rusreformen (Hughes 2006, 102-103).

Mange av de jeg snakket med under mitt feltarbeid som vokste opp under denne perioden, både av de som selv jobbet innenfor rusfeltet, men også de utenfor, understrekte hvordan alle kjente noen med et rusproblem. Enten det var et nært eller fjernt familiemedlem, en barndomsvenn eller en tidligere klassekamerat; alle ble i en eller annen form berørt. Flere jeg snakket med mente at dette også var mye av grunnen til at det var mulig å gjennomføre rusreformen.

Rusreform

Rusreformens forløp

Portugal hadde nådd sitt bunnpunkt, og noe måtte endres. Små steg mot selve rusreformen startet flere år før den først trådte i kraft. I forbindelse med revolusjonen og frigjøringen fra et langvarig diktaturregime, stod sikring av individuell frihet høyt på agendaen. I etterkant av revolusjonen ble Portugals grunnlov utformet på en slik måte at den skal beskytte menneskerettigheter og frihet, og understreket spesielt kravet på helsetjenester, uavhengig av økonomisk situasjon. Dette spilte også en viktig rolle i diskusjonen rundt full avkriminalisering av illegale rusmidler til personlig bruk, kjøp og oppbevaring (Hughes 2006, 95-96).

Fra tidligere av hadde det vært størst fokus på innføring, smugling og salg, og heller lite på individers konsum. Dette endret seg med nevnte FN-konvensjoner som ble innført, hvor det ble lagt vekt på strengere strafferammer for selve bruken. I 1993 ble det innført enda en lov som hadde som mål å øke strafferammene på personlig narkotikabruk, men som òg la til grunn at straffen skulle baseres på kvantiteten, og hvorvidt det var ment til eget bruk eller for videre salg/distribusjon. Til tross for strafferammer på maks tre måneder fengsel for mindre kvanta, og maks ett år fengsel for større kvanta, var det stort sett bøter som var hyppigst brukt (Hughes 2006, 51).

På slutten av 90-tallet satte den portugisiske regjeringen sammen et utvalg av eksperter med bakgrunn innen rusfeltet og academia, som skulle komme frem til en nasjonal rusmiddelstrategi, og hvordan rusproblematikken i landet best kunne håndteres.

Ekspertutvalget ble kalt Comissão para a Estratégia Nacional de Combate à Droga (Kommissjon for Nasjonal Strategi for Bekjempelse av Narkotika), og la i 1998 frem en rapport med deres funn, der de foreslo en nasjonal strategi for hvordan Portugal kunne ta

utgangspunkt i en mer helse- og menneskebasert ruspolitikk, med skadereduksjon i spissen. Et av punktene var full avkriminalisering av ulovlige rusmidler til personlig bruk (Laqueur 2015, 750; Greenwald 2009, 6-7).

Avkriminaliseringen av personlig bruk, kjøp og oppbevaring var kun ett punkt, men allikevel et veldig sentralt punkt i den foreslåtte strategien som ble lagt frem. De resterende punktene i rapporten dreide seg om hvordan man skulle gjennomføre en reform, hvor man bedre kunne behandle rusproblematikken på en systematisk måte. Det tidligere systemet rundt behandling, rehabilitering og skadereduksjon skulle endres, og fokuset skulle være allmenn helse.

Utvalget beskrev også i sin rapport at legalisering ikke var et alternativ, på grunn av internasjonale traktater om hvordan nasjonale lover skulle forby narkotikabruk. Rapporten som hadde blitt lagt frem møtte generelt lite politisk motstand på grunn av stor enighet mellom regjeringens rådgivere og ekspertutvalget, og ble i 1999 godkjent, før den så trådte i kraft 1. Juli 2001 (Greenwald 2009, 7).

Avkriminalisering og Ruskommisjoner (CDT)

For å tydeliggjøre hva som menes med begrepet «*avkriminalisering*», defineres det av Hughes og Stevens som fjerning av strafferettslige sanksjoner, og eventuell innføring av administrative sanksjoner. Altså er det fortsatt per definisjon ulovlig, og eventuelt mulig å få reaksjoner på dersom man blir tatt, men uten at det gir vedkommende merknad på rullebladet og lignende (2010, 999). I Portugals tilfelle gjaldt dette alle illegale rusmidler. Her skiller man på det som blir ansett som til personlig bruk, hvor mengden man kan bli tatt med og fortsatt unngå strafferettslige sanksjoner er satt til rundt 10 dagers konsum. Dette tilsvarer eksempelvis 25 gram cannabis, 1 gram heroin, 1 gram amfetamin og 2 gram kokain. Dersom man blir tatt med en mengde som overskrider dette, regnes det nesten automatisk som ment for distribusjon, og vil derfor kunne bli straffet som en kriminell handling (Russoniello 2012, 385. Greenwald 2009, 3). Utover dette anses salg av illegale rusmidler fortsatt som en kriminell handling, uavhengig av om kvantiteten kan regnes til personlig bruk (Domostawski 2011, 25).

En av de største grunnene til avkriminalisering, var å fjerne rusbrukeres frykt for å bli straffet i møte med det offentlige, og dermed senke terskelen for å oppsøke hjelp. Dette baserte seg også på å fjerne det stigmaet som følger med å være straffedømt og å få merknad på rullebladet sitt, noe som kan skape sosiale hindringer senere i livet. En annen effekt, ifølge

Greenwald, var at selve avkriminaliseringen muliggjorde en økning av blant annet økonomiske ressurser til skadereduksjon og behandling, mye på grunn av at mindre ressurser måtte brukes på straffeforfølgelse av de samme menneskene som nå skulle få hjelp (2009, 9).

En direkte komplimentering til avkriminaliseringen, var innføringen av regionale kommisjoner som skulle ta seg av de administrative rusovertredselsene som ikke lenger skulle behandles i strafferetten. Nærmere sagt: *Comissões Para a Dissuasão da Toxicodpendência*, eller Commissions for the Dissuasion of Drug Addiction på engelsk, heretter referert til som CDT (Russoniello 2012, 386). Målet med CDT er å ta imot de som henvises fra politiet, på bakgrunn av at de er tatt for en narkotikaovertrødelse, for å kartlegge omstendighetene rundt bruken. Herunder gjelder motivasjonen for personens bruk, hvor mye vedkommende bruker og hvorvidt man har et avhengighetsproblem, hvilken økonomisk situasjon personen er i, og den generelle livssituasjonen til vedkommende. Alt dette foregår hovedsakelig som en uformell dialog mellom de to partene, hvor hjelp er i sentrum. Ut ifra dialogen, og ofte også i samsvar med den anklagede, bestemmer kommisjonen eventuelle tiltak eller administrative sanksjoner, dersom det er behov for det. Kommisjonen skal bestå av minst tre sivile ansatte, som alle er blitt utnevnt av regjeringen. Av disse tre skal én ha juridisk ekspertise, mens de to andre som regel har bakgrunn fra felt som kan relateres til rusbruk, eksempelvis medisin, psykologi eller sosialarbeid (Russoniello 2012, 386-387).

Ifølge loven skal det tas til betraktning hvorvidt den anklagede har tidligere overtrødelsler eller advarsler av lignende art, og hvorvidt det anses som at man har et avhengighetsproblem. Hvis personen ikke anses som å ha et problem, og heller ikke har tidligere overtrødelsler, blir man som oftest ikke gitt noe annet enn en advarsel. Om den anklagede anses som å ha et rusproblem, men ikke har noen tidligere saker på seg, vil man kunne slippe sanksjoner dersom man går med på å delta i en form for behandling. For de som anses for å ha et tyngre rusproblem kan ulike sanksjoner brukes. Deriblant bortvisning fra visse steder som kan anses som høyrisiko, nekting av omgang med visse personer, faste møter hos et kommisjonsvalgt sted, og inndragelse av førerkort. Disse samme sanksjonene kan bli utstedt til anklagede som ikke anses å ha et rusproblem, i tillegg til at de kan få en bot som må betales, bestemt ut ifra deres økonomiske situasjon. Dette er da ment som strengeste sanksjon, og skal kun brukes som siste utvei dersom andre sanksjoner ikke anses som tilstrekkelige (Greenwald 2009, 3-4. Russoniello 2012, 387-388). En del av arbeidet til CDT er også å drive informasjonsarbeid rundt rusbruk til de som må møte opp der, og om ikke det stopper bruken totalt, kan det i det

minste føre til noe refleksjon rundt bruken, og eventuelt tryggere bruk (Domostawski 2011, 31).

Under mitt opphold i Lisboa, møtte og snakket jeg med lederen for Lisboas CDT, Nuno Capaz. Han fortalte hvordan målet med både avkriminaliseringen, spesifikke vektgrenser på de ulike rusmidlene, og disse kommisjonene, var å fjerne mye av vurderings- og arrestasjonsgrunnlaget til politiet. Dersom man blir tatt for en narkotikaovertrødelse skal ikke politiet gjøre annet enn å veie mengden, og ut ifra det henviser deg til denne kommisjonen om det regnes som «til personlig bruk», eller til en domstol dersom det blir vurdert som «til salg».

Skadereduksjon og Behandling

Avkriminaliseringen og opprettelsen av de regionale CDT var kun en del av rusreformen Portugal gjennomførte. Utover disse to punktene, ble det også gjort grep innen det som gjaldt skadereduksjon, behandling og rehabilitering, i prosessen med å overføre fokus og midler fra justis- til helsesektor. Det ble antatt at ved å fjerne noe av frykten for straffeforfølgelse og stigmatisering ville det føre til at flere søkte hjelp, noe som ville gi et behov for større kapasitet og flere ressurser hos behandlingstilbudene og skadereduksjonsprogrammene (Greenwald 2009, 8-10).

I tillegg skulle reformen være omfattende og heldekkende, slik at alle områder av rusfeltet jobbet sammen mot en mer human praksis og politikk. Etter en omfattende nasjonal undersøkelse i 2005, ble det iverksatt store informasjonskampanjer, hvor målet var å informere om farene ved rusbruk, og dermed forhåpentligvis forhindre bruk, eller eventuelt minske bruken om den skulle forekomme. Det er vanskelig å vite nøyaktig hvor effektiv denne formen for informasjonskampanje er, men det er blitt antatt at den i det minste kan ha utsatt førstegangsbruk noe, og kanskje minsket antallet førstegangsbrukere (Domostawski 2011, 27-29). Det ble også innført bred statlig støtte til ulike skadereduksjonsprogrammer, deriblant metadonprogrammer, oppsøkende gateteam og overnattingssteder (shelters) for hjemløse rusbrukere, hvorav mesteparten utføres av ikke-statlige organisasjoner (Domostawski 2011, 32-33). I Domostawskis tekst, skriver han at ifølge en ansatt i regjeringens rusforskningsorganisasjon, var dette fordi «(...) NGOs are more flexible than government agencies and have better access to people in the streets. NGOs have also been found to be better than state agencies at establishing mutual trust between service providers and users. » (2011, 33). Mange av disse organisasjonene er ute i felten daglig og snakker med rusbrukerne der de oppholder seg. Deler av arbeidet går ut på å dele ut brukermateriell, og

utføre psykologisk og medisinsk førstehjelp til de som skulle trenge/ønske det. I tillegg fungerer de som en førsterekke i behandlingssystemet, hvor de kan gi informasjon rundt behandlingstilbud, og henvise og støtte på veien til å oppsøke hjelp om man skulle ønske det. Målet med organisasjonene er ikke bare å forhindre og minske bruken, siden det ikke er alle rusbrukere som ser på rehabilitering og full stopp som et umiddelbart alternativ. Målet er nettopp *skadereduksjon* (Domostawski 2011, 33).

Det var også en rekke andre punkter som skulle få fokus som en del av ruspolitikken reform. Av disse var for eksempel flere og bedre behandlingstilbud for rusbrukere, noe som også skulle omfatte rusbrukere i fengsel. Videre skulle tilbudene for sosial reintegrering for rusbrukere som hadde vært i behandling, forbedres, noe som blant annet innebærer bistand til å skaffe jobb og bolig. Forskning på rusmidler, bruk, avhengighet og tilsvarende, skulle også få mer økonomisk støtte. I tillegg var et av målene at det skulle innfris flere ressurser for å bekjempe narkotikainnførsel- og salg, samt hvitvasking av penger (Loo et. al. 2002, 56).

Rusreformens ringvirkninger

I etterkant av rusreformen og avkriminaliseringen, har det selvfølgelig vært, og fortsatt er, stor interesse i å finne ut hvilke effekter det har hatt, både uintenderte og intenderte. Effektene har åpenbart vært mange, og jeg vil derfor kun ta for meg noen av de mest sentrale.

Noe av det som fokuseres mest på når, er hvilken effekt den har hatt på de som reformen i all hovedsak var ment for; de med tyngre rusproblemer. Et av de problemene som rangerte høyest var antallet rusrelaterte dødsfall, noe som i årene som fulgte rusreformen, har sunket. Dette selv om det i etterkant av 2001 har vært en gradvis opptrapping i antall toksikologiske prøver som blir utført som en del av obduksjoner. I 2006 var det cirka 290 rusrelaterte dødsfall, sammenlignet med i 1999, før avkriminaliseringen, hvor det var opp mot 400 (Hughes & Stevens 2010, 1014. Greenwald 2009, 17). Disse tallene er allikevel vanskelig å ta utgangspunkt i, da det er ulike praksiser for hva som registreres som rusrelaterte dødsfall og ikke. Portugals manglende praksis rundt registrering av rusrelaterte dødsfall knyttet til selve rusen, er noe Hughes og Stevens diskuterer i sin artikkel (2012, 105-108). Her belyses det blant annet hvordan Portugal før og i flere år etter rusreformen ikke hadde noen spesifikk praksis rundt dette, og rusrelaterte dødsfall var alle dødsfall hvor det ble påvist et rusmiddel på toksikologiske prøver. Dette skiller seg fra andre vestlige land, hvor dette alene ikke kvalifiserer til å kalle det et «rusrelatert dødsfall» (2012, 107). Rusrelaterte dødsfall på

bakgrunn av forgiftning og overdoser, har mellom 2006 og 2016 «kun» variert et sted mellom cirka 15 og 90 dødsfall i året, ifølge Europeisk Overvåkningssenter for Narkotika og Narkotikamisbruk (EMCDDA 2018, 12).

På grunn av en mer systematisert og utbredt form for skadereduksjon, har det også bidratt til å øke levestandarden og helsesituasjon for de med rusproblemer. Greenwald beskriver i sin oppsummerende rapport at antallet mennesker i substitusjonsbehandling hadde mer enn fordoblet seg fra 1999 og til 2003, fra 6,040 til 14,877. Han beskriver også hvordan promotering av heroinrøyking fremfor injisering, er noe av grunnen til at det har vært en gradvis reduksjon i antallet nye rusbrukere som diagnostiseres med HIV og AIDS. Nedgangen gjelder også sykdommer som Hepatitt B og C (2009, 15-17). Fra 1998 til 2008, hadde også tallet på rusbrukere i behandling gått fra 23,654 og til 38,532 (Hughes & Stevens 2010, 1015)

En annen faktor som diskuteres i relasjon til avkriminalisering, er at det blant annet vil kunne føre til økt bruk generelt i befolkningen. Basert på statistikker og undersøkelser av Portugals rusbruk post-reform/-avkriminalisering, er det generelt vanskelig å kunne knytte de ulike tallene rundt rusbruk direkte til spesifikke faktorer som avkriminaliseringen og rusreformen. Laqueur (2015) danner for eksempel i sin artikkel, en helhetlig analyse av hva hun tolker som de *faktiske* konsekvensene av Portugals rusreform. Der tar hun for seg de tilgjengelige statistikkene og vurderer utfallet av politikken. Sammenlignet med de fremstillingene som ble gjort i ulik media, konkluderer hun med at de negative konsekvensene var mer eller mindre moderate, eksempelvis i forhold til den generelle populasjonens rusbruk. I samme artikkel skriver hun også at de skiftene som har skjedd innenfor rusbruk, og kriminalitet relatert til illegale rusmidler, ikke uten videre kan relateres til rusreformen i seg selv (2015, 747-749, 774).

Før avkriminaliseringen tredde i kraft i 2001, var det eksempelvis flere meningsmotstandere som mente at Portugal ville få en stor økning i det man kaller «Drug tourism», altså narkotikaturisme. Noe Uriely og Belhassen definerer som:

(...) the phenomenon by which the tourist experience involves all of the awareness, consumption, and usage of drugs that are considered to be illegal or illegitimate in either the visited destination or the tourist's country of origin. (2005, 239)

I samtlige av årene etter avkriminaliseringen var det Portugisere som ble tatt i narkotikaovertridelser i 95% av tilfellene, per 2009 (Greenwald 2009, 6, 8). Selv om narkotikaturisme ikke skjedde i den skalaen flere fryktet, så jeg under mitt feltarbeid hvor

synlig og åpenlyst det foregikk gatesalg av for eksempel cannabis, og da kanskje spesielt i de mest turisttunge områdene i Lisboa sentrum. Her kunne jeg gå gjennom hovedgaten og de mest sentrale områdene, og bli spurt om å kjøpe cannabis alt fra 5-10 ganger i løp av et par hundre meter, noe som til tider ble telt aktivt av ren nysgjerrighet. Allikevel gir ikke dette noe grunnlag for å tro at søken på «mindre illegale» rusmidler er hovedgrunnen til at de fleste turister besøker Portugal, selv om det selvsagt kan forekomme.

Konklusjon

Jeg har i dette kapitlet forsøkt å ta for meg de mest sentrale historiske og politiske faktorene som førte til krisen Portugal opplevde på 80- og 90-tallet. Jeg har også prøvd å forklare hvordan Portugals politiske historie videre er knyttet til det som skulle bli løsningen på det. Jeg har også forsøkt å gi en grunnleggende oversikt i hva rusreformen bestod av, og hvilke effekter den har hatt.

I lys av nellikrevolusjonen i 1974, og oppløsningen av diktaturet *Estado Novo*, opplevde Portugal de neste tiårene store endringer politisk og økonomisk. Et nytt og demokratisk politisk system måtte bygges opp fra bunnen av, og med de endringene som fulgte med dette, kom også nye utfordringer. Det er her noen faktorer skiller seg ut som noen av de mer sentrale, i hvordan heroin- og narkotikaproblemet utviklet seg. I all hovedsak var det trolig manglende system for, og erfaring med, rusmidler, og hvordan man skulle håndtere det i større skala, som utgjorde noen av dem.

Det faktum at Portugal som nasjon, og dens befolkning, ikke hadde mye erfaring med narkotiske stoffer, kan på en side også tenkes å ha vært et slags hell i uhell. Det at nasjonen ikke hadde lang fartstid med å håndtere rusrelaterte problemer, kan også ha gjort det lettere å komme frem til en alternativ fremgangsmåte når det først ble et trykkende problem. Uten dypt forankrede ideologiske tanker rundt problemet, kan det tenkes at alternative løsninger lettere blir vurdert.

Den helse- og ruspolitikken Portugal i dag fører, i tillegg til store deler av politikken generelt, har basis i tanker om individuell frihet. I sin artikkel som er skrevet i lys av den da nylig innførte rusreformen i Portugal, skriver Loo et. al. om hvordan denne politikken ville kunne utspille seg, hvor de blant annet uttaler:

Perhaps in reaction to the years of dictatorship, current Portuguese political philosophy favors providing a strong degree of both individual liberty and autonomy to subnational government; the latter is especially true for social services such as health, education, and the prevention and treatment of drug use. (2002, 51)

Dette er noe jeg personlig vitnet gjennom mitt arbeid hos flere av de organisasjonene som i dag driver ulikt skadereduserende arbeid i Portugal. Samtlige av de jeg fulgte er ikke-statlige, private organisasjoner (det finnes også statlige aktører i Lisboa rusfelt), men som mottar økonomisk og materiell støtte fra den portugisiske regjering. En av disse er Crescer, som tidligere presentert i introduksjonskapitlet, som jeg fulgte mesteparten av mitt feltarbeid. Dette vil jeg gå nærmere inn på i neste kapittel, hvor jeg skal se på hvordan skadereduserende arbeid praktiseres i Lisboa.

Kapittel 3 - Skadereduksjon i Lisboa, og internasjonal interesse for Portugals politikk

Introduksjon

Under mitt feltarbeid, var jeg innom flere av de sentrale aktørene innen Portugals rusfeltet. Den organisasjonen jeg fulgte mest var Crescer, som tidligere introdusert, en organisasjon som kom til i lys av rusreformen i 2001, som jobber med å gi støtte til vanskeligstilte grupper. Deriblant sexarbeidere, hjemløse, immigranter og rusbrukere. I mitt arbeid fulgte jeg i størst grad det teamet som jobbet med å støtte mennesker med tyngre rusproblem. Dette teamet består av sosialarbeidere, psykologer, en sykepleier, og noen «peer's», altså personer som er ansatt på bakgrunn av personlige erfaring med rusavhengighet. Ut ifra den tiden jeg tilbragte med dette teamet, og et andre organisasjoner, fikk jeg muligheten til å se hvordan skadereduksjonsarbeidet i Lisboa foregår på en daglig basis, og hvilke utfordringer som følger med dette.

På bakgrunn av dette vil jeg i første del av dette kapittelet søke å svare på følgende:

Hvordan er det å utføre skadereduserende arbeid under den ruspolitikken Portugal i dag fører, på en dag-til-dag-basis? På hvilken måte kommer ruspolitikken «helse over straff» til syne? Jeg vil også utforske hvordan en mer helseorientert ruspolitikk påvirker relasjonen mellom rusbruker og helsevesen.

Siden Portugals gjennomførelse av den ruspolitiske reformen i 2001, har landet blitt, og blir fortsatt, omtalt i alt fra mediereportasjer, dokumentarer og akademiske artikler. Overskrifter som «Want to Win the War on Drugs? Portugal Might Have the Answer» (Bajekal & Fonseca 2018), og «Portugal's radical drugs policy is working. Why hasn't the world copied it?» (Ferreira 2017), er ikke uvanlig.

Bakgrunnen er trolig at Portugal per i dag er et av de få landene i verden som har gjennomført en så omfattende rusreform, og ikke minst fordi de per nå har 19 år med erfaring fra denne politikken. Portugal blir derfor brukt av mange som et eksempel på hvordan en avkriminalisert ruspolitikk kan føres, og hvilke ringvirkninger det kan ha. Gjennom forarbeidet til dette feltarbeidet brukte jeg mye tid på å se over mange av disse reportasjene, dokumentarene og artiklene. Jeg ble etter hvert mer og mer bevisst på hvordan de i de fleste tilfeller hadde hovedfokus på alle de positive endringene som har kommet som et resultat av

den endrede ruspolitikken. Det er ikke til å komme unna at sammenlignet med hvordan tilstanden var i Portugal på 80- og 90-tallet, er dagens situasjon en helt annen, og det er kanskje denne endringen som skaper den internasjonale interessen for Portugals politikk. Men blir alle sider belyst?

Denne store interessen for landets politikk manifesterer seg blant annet gjennom besøk til Lisboas organisasjoner på rusfeltet fra ulike utenlandske eksterne aktører, som vil lære mer om Portugals ruspolitikk. De besøkende har som regel selv arbeidsbakgrunn fra rusfeltet, men ikke alltid. Internasjonale besøk har blitt en dagligdags affære for de ulike organisasjonene og aktørene som jobber innen Lisboas rusfelt, og dermed blitt en naturlig og normalisert del av deres arbeidshverdag.

I dette kapittelet vil jeg derfor i andre del forsøke å se på hvordan denne internasjonale interessen for Portugals ruspolitikk, utspiller seg i praksis. *Hva er bakgrunnen for denne interessen? Hvordan påvirker det de som tar de imot? Og hvilke problemstillinger fører det eventuelt med seg?*

Situasjonen i den daglige praksisen på Portugals rusfelt er mer komplisert enn det ofte presenteres i media, og i de kvantitative dataene som blir brukt. Dette er noe jeg også skal ta for meg i dette kapittelet, og videre i kapittel 4 og 5.

Skadereduksjon i Lisboa

«We're going on a hunt!»

Etter å ha ankommet kontoret, fikk jeg beskjed om å bli med Hector og Alena ut på en «hunt», som de kalte det. Dette hadde nesten blitt en slags catch-frase, og det ble ofte sagt «we're going on a hunt!» i forbindelse med dette arbeidet. Det gikk ut på å skulle finne en rusbruker, som regel fordi personen skulle følges til en timeavtale av enten medisinsk eller mer administrativ art. Hector er en av de med lengst fartstid innad i organisasjonen, mens Alena var nylig ansatt da jeg returnerte til Crescer etter en måneds pause. Grunnen til at man ofte må ut på «jakt» for å finne noen av rusbrukerne, er fordi mange av de ikke alltid har telefon eller en fast bolig. De må derfor oppsøkes på steder de er kjent for å oppholde seg, og eventuelt måtte vi spørre andre som kanskje kunne ha en anelse om hvor vedkommende befant seg. Gjennom dette arbeidet fremstod ikke «rusmiljøet» i Lisboa som relativt stort, da det som regel ikke var mange personer vi måtte spørre før vi kunne få et tips som førte oss til

personen vi lette etter. Eventuelt kan også Crescers tette kjennskap til miljøet ha vært en sentral faktor.

Første sted vi reiste til var et av de faste stoppestedene til det mobile metadonprogrammet, da brukeren vi lette etter pleide å gå hit daglig for å få utlevert metadon. Vi ankom stedet og mannen kom vandreende nesten umiddelbart. Han satte seg inn i bilen, og det spredde seg en med en gang en stram lukt av svette og fukt, blandet med røyk, i bilen. Vi kjørte av gårde mot timeavtalen, som i dag var en sosialarbeidersamtale hos en NGO i sentrum av byen.

Mannen vi hadde med oss denne dagen var en av de jeg møtte mye gjennom Crescers arbeid, og det var tydelig at tilstanden hans forverret seg gradvis for hver gang vi møtte han. Dette fikk jeg også bekreftet av flere av de ansatte i Crescer når vi møtte han ute på runder, hvor det ble uttrykt bekymring for helsen hans. Alena, som jeg denne dagen var ute med, hadde før vi møtte mannen fortalt at helsen hans hadde blitt verre og verre de siste månedene, og dersom han ikke snart kom inn til behandling ville han i verste fall dø. Hun fortalte deretter at han hadde fått plass på et behandlingssenter, men ikke før om noen måneder, noe som muligens ville være for sent.

Før man kan komme inn til behandling, må man gjennom ulike evalueringer hos lege, psykolog, sosialarbeider og tilsvarende, for å sørge for at man har god oversikt over situasjonen og tilstanden til vedkommende. Når det gjaldt akkurat denne mannen, fortalte Alena at det var vanskelig for Crescer å ha oversikt over hvilke legesjekker og lignende mannen hadde hatt, siden han ofte blir borte over lengre tid, kan gi uriktig informasjon, i tillegg til at han ikke husker hvilke timer han har hatt, og hvilke som gjenstår. Crescer er heller ikke den eneste organisasjonen som bistår han til disse timeavtalene, og flere av disse organisasjonene bistår kun med transport til avtalen, uten å følge han inn. Dette gjør det vanskelig å vite hva som er blitt sagt i møtet, og vanskeliggjør derfor det å følge prosessen og vite hvor i løpet han er. I tillegg er det ikke alltid at kommunikasjonen mellom de ulike organisasjonene går like effektivt, noe som også kan gjøre oppfølgingen problematisk.

Da vi ankom sosialkontoret telte jeg rundt 40-50 mennesker som ventet på sin tur, i et rom på rundt 30 x 20 meter. Rommet bestod i hovedsak av rader med klappseter i hardplast, ikke ulikt det man finner på sportsstadioner. De fleste av seteradene var vendt mot en TV som hang på veggen innerst i rommet, hvor et portugisisk talkshow spilte lavt i bakgrunnen. På den ene siden av rommet var det to saksbehandlere/personellansvarlige plassert bak en skranke med et tykt vindu som gikk opp til taket, som skilte de fra resten av rommet. Hele

rommet fremstod som veldig fullt. Mange av de som ventet satt og så på TV-en, noen sov på seteradene, mens andre stod litt tilfeldig plassert rundt i, og utenfor lokalet, hvor de enten slo av en prat med kjente eller tok seg en røyk. Gjennom mitt arbeid med Crescer hadde jeg vært her noen ganger tidligere, men i dag var det flere mennesker her enn det hadde vært på mine tidligere besøk.

Jeg satt meg ned sammen med mannen vi var der med, mens de to fra Crescer gikk bort til skranken for å melde fra om vår ankomst. De måtte vente litt da de bak skranken var i en diskusjon med en lettere irritert mann. Det virket ikke til at dette brydde noen, og de fleste var mest opptatt med sitt. Politimannen som stod plassert innerst i rommet så heller ikke ut til å bry seg noe særlig, og fremstod til motsetning som om han kjedet seg en del, der han gjespet og til tider gikk litt ut av rommet for å se på telefonen sin. De to fra Crescer kom tilbake, satte seg ned, og informerte om at det kom til å bli litt venting. Aline, som har en tendens til å beklage seg til meg om det oppstår venting eller ubeleiligheter, så litt smilende og oppgitt på meg mens hun sa: «*Welcome to the Portuguese services*». Etter en time hadde det minket litt i folketall, og lokalet følte litt mer romslig. Det var nå cirka 27 personer på venterommet. Brukeren vi var der med byttet mellom å sove i setet sitt og å følge litt med på tv, mens vi ventet. Han virket ganske sliten, og sa veldig lite mens vi var der. Hector hadde da vi ankom området gått på en butikk og kjøpt en matbit til han, så han skulle være litt opplagt til timeavtalen, og så han skulle slippe å vente sulten.

Hector fortalte meg at han har vært her flere ganger når det har vært dobbelt så mange folk som ventet, og hvor det har oppstått slåsskamper hvor politiet til slutt har måttet trå inn og ta med seg folk bort fra området. Han sa også at mye av grunnen til at det var mange her, var fordi det i dag var utbetaling av sosialstønad, og at mange hjemløse har adressen sin her, og derfor må hit for å hente stønaden. Folk kan på samme måte også få utlevert ulike medisiner og vanlig post her. Aline fortsatte med å fortelle at institusjonen er privat, og ikke direkte underlagt staten, men at stort sett alle saker som omhandler hjemløse blir håndtert av dem, fordi staten ikke har noe spesifikt apparat rettet mot disse gruppene.

Da personen vi var med endelig fikk komme inn ble jeg sittende på venterommet mens de var inne. Det gikk kanskje 15-20 minutter før de kom ut igjen. Vi reiste så og satte av mannen cirka der vi plukket han opp, før vi satte kurs tilbake til hovedkvarteret for lunsj.

Denne situasjonen illustrerer hvordan mye av arbeidet til Crescer foregikk. Første del av arbeidsdagene var satt av til ulike oppgaver. Disse gjøremålene innebar blant annet å transportere og følge brukere til timeavtaler hos leger, psykologer, sosialarbeidere eller andre

ikke-statlige organisasjoner og offentlige institusjoner. Timeavtalene kunne være av rent medisinsk sort eller av en mer praktisk sort, som å skaffe et ID-kort, søke om økonomisk stønad, eller ha en form for rutinekontroll i forbindelse med at brukeren skulle inn til behandling. Denne typen arbeid innebar mye venting, og det kunne gå alt fra 30 minutter til 4 timer på ulike venterom. Jeg ble flere ganger fortalt, og vitnet personlig, at prosessen med å komme inn til behandling var lang og tung, og kunne i seg selv være grunnen til at mange ikke kom seg dit. I tilfellet med brukeren vi denne dagen bistod, hadde jeg tydelig sett hvordan han gradvis ble sykere og sykere. Når vi møtte han på våre materiellrunder hadde han til tider ustelte skrammer og sår, og så mer og mer avmagret ut.

At slike byråkratiske prosesser kan ta tid, er ikke nytt, og ikke noe som nødvendigvis påvirkes direkte av en avkriminalisert og helsefokusert ruspolitikk. Dersom det er større pågang av rusbrukere som søker støtte og hjelp, sier det seg selv at det vil være mer pågang hos de som tilbyr det. Generelt vil jeg påstå at skadereduserende arbeid i denne sammenhengen, ved eksempelvis å gjøre gatetesting for sykdommer knyttet til rusbruk, oppfølging og hjelp til administrative gjøremål, og bistand på veien mot behandling, er relativt likt i Portugal som i andre land. Forskjellen er kanskje at Portugal har en lavere terskel for å oppsøke og ta imot disse tjenestene, på grunn av lavere frykt for å bli straffet for selve rusbruken. Allikevel er ikke straffesanksjoner det eneste som hindrer rusbrukere fra å oppsøke hjelp. Lang vei til behandling og møter med stigmatisering på legekontorer og hos offentlige institusjoner, er andre eksempler på hvorfor mange kan være nølende til å søke hjelp. Når det gjelder sistnevnte, er det i større grad allmennhetens meninger og tanker rundt rusavhengighet og -brukere som må tas tak i.

«Helping people where they are»:

Etter lunsj:

Da lunsjen var over så jeg at Lucas og Beatriz begynte å gjøre seg klare til å reise ut. De var akkurat på vei til å reise da jeg fant anledning til å spørre om jeg kunne bli med. Det var greit. På første stopp var det kun et par personer, og ingen av de trengte noe materiale. På andre stopp var det en mann og en kvinne som satt på to stoler, inne i en improvisert «veggsirkel» av papp, for å gi le mot vinden, så de kan tilberede rusmidlene uten at det blåser bort.

Vi kjørte så videre til et område det pleier å være en del folk. Det hadde regnet hele dagen, men det var opphold nå, allikevel var det en del aktivitet der. Hele området er i en liten dal, og er relativt stort, men fremstår allikevel ganske skjult. De ulike brukerplassene ligger langsmed et større stinett som strekker seg gjennom hele området. Vi møtte først på tre-fire personer som stod og injiserte, og vi delte ut materiale til dem i form av sprøytekit og aluminiumsfolie. Vi gikk allerede her tomme for kit, så vi måtte snu og gå tilbake til bilen for å hente flere sekker. På veien videre møtte vi to menn fra en annen organisasjon som også var ute og delte ut materiale, i tillegg til å plukke sprøyter. Jeg skjønnte ikke så mye av dialogen, men de diskuterte blant annet de nye mobile brukerrommene, der to og to kan gå inn og injisere under oppsyn fra sykepleiere/helsepersonell. Cirka 100 meter unna kunne vi se den ene mobile enheten stå parkert, trolig for å være lett tilgjengelig, da dette er et område med generelt mye brukeraktivitet. Vi gikk deretter videre.

Lucas og Beatriz diskuterte blant annet de nye mobile brukerrommene med et par av rusbrukerne vi møtte. Da jeg spurte Lucas, sa han at det bare var cirka to stykker som hadde brukt dette tilbudet den ene måneden de nå hadde vært aktive. Dette sa han var fordi at de fleste fortsatt føler et behov for å skjule bruken sin, og derfor ikke føler seg komfortable med å injisere foran «edru» sykepleiere. I tillegg er interiøret i bilen satt opp slik at om man åpner opp døren, ser man rett inn på personen som bruker, og det er heller ikke mye privatliv inne i bilen mellom de to som kan benytte seg av den likt. Etter dette plukket vi en del sprøyter og delte ut flere sprøytekit. I en boks ved en av de improviserte hyttene var det en oppsamlet haug av ulike bøker. Beatriz kom med en liten spøk om hvorvidt de skulle åpne et bibliotek der. Litt bortenfor hytta, satt det en mann i en krok mellom en del vegetasjon og leste filosofi av noe slag, som vi også slo av en prat med. Hele området var fylt av rester etter sprøytekit, bål, sprøyter, og annet.

Vi dro så videre til neste stoppested der det nesten utelukkende alltid er en gjeng som sitter og røyker crack (kokain) sammen. Mange av de samme vi pleier å møte der, var der i dag og. De er som regel i godt humør, og trenger som regel kun aluminiumsfolie og pipesett. I etterkant spurte jeg Lucas og Beatriz om det var noen grunn til at de fleste som injiserer heroin er ved sti-området, mens de som røyker crack/kokain sitter sammen ved boligblokken. Beatriz sa at det kanskje hadde noe å gjøre med at de ulike rusmidlene var knyttet til ulike dynamikker. Etter å ha vært her kjørte vi videre til siste stopp, som jeg har valgt å kalle «Rua Branca». Her var det som regel mange folk på grunn av dens sentrale beliggenhet. Det var det også i dag. Idet vi gikk ut av bilen var det med en gang en kvinne som kom bort til oss og ville ha

materiale. Etter hvert kom også Bruno bort, en rusbruker jeg tidligere hadde tilbrakt en del tid med. Han var i godt humør som han pleier å være, og kom for å spørre om et nytt pipesett. Vi satte så kurs tilbake til Crescer.

Runden jeg har beskrevet her var relativt fast rutine. To grupper, som regel hver av de bestående av to-tre personer fra rusteamet, tok hver sin bil og reiste ut på en fast rute på hver sin side av byen. Denne ruten innebar å dele ut brukermateriell til de som trengte det, samt å slå av en prat med de vi møtte, enten det gjaldt å få hjelp til noe, eller om det bare var for å sosialisere, som også var en stor del av arbeidet. Psykisk og medisinsk førstehjelp var også en del av arbeidsrutinene dersom det skulle være noen som hadde behov for det. I tillegg fremstod det også som viktig å opprette dialog med de man møtte på rundene, vise ansikt, bygge nettverk, og å gjøre seg kjent for eventuelle folk som ikke visste hva Crescer jobbet med.

Filosofien til Crescers skadereduksjonslag er «helping people where they are», som var noe som ble fortalt flere ganger under foredrag og andre møter med eksterne, meg inkludert. I dette la de at målet er å hjelpe folk i den situasjonen de er i der og da, uten å dømme eller komme med krav. Å gjøre den livssituasjonen personen står i, mest mulig behagelig. Om man ikke føler seg klar for å starte veien til behandling, får man sterilt brukerstyr, psykologisk/medisinsk hjelp og bistand til mer administrative gjøremål. Behandling og rehabilitering er ikke noe Crescer dytter som agenda. Allikevel er de i førstelinjen når det gjelder skaderedusering, og om folk vil ha info eller bistand på veien mot behandling, er det bare å ta kontakt med dem. Altså er det opp til rusbrukerne selv å initiere veien til behandling, med det ansvaret det bringer med seg.

Skadereduksjon, neoliberale subjekter og «Biopower»

Rusbrukere som neoliberale subjekter

Skadereduksjon og behandling innen rusfeltet, er tema som er mye kritisk diskutert. Til tross for å ha åpenbare fordeler når det gjelder forhindring av sykdommer og sykdomsspredning, materiellutdeling, substitusjonsprogrammer og tilsvarende, har det også andre dimensjoner. Med en økning i skadereduserende tiltak og behandlingstilbud, kan trolig også spørsmål om hvordan disse utføres, og hvilke implikasjoner det har, bli enda mer aktuelle. Ved å gjøre ruspolitikken til et tema om helse, og omgjøre statusen til rusavhengige fra kriminelle til

mennesker med et helserelatert problem, vil også dette bære med seg kategorisk iboende egenskaper.

Moore og Fraser (2006) tar i sin artikkel for seg hvilke fordeler og ulemper ulike subjektroller kan ha for rusavhengige individer. Blant annet om man kategoriserer de som «neoliberale subjekter». De refererer blant annet til Petersen (1997), og understreker at det har vært et skifte innen helsesektoren, hvor neoliberal politikk har ført til at ansvaret for personlig helse har blitt overført til individet, og ens evne til for eksempel å spise sunt og trene. Dette i motsetning til at staten har hovedansvaret for sine innbyggere. De skriver blant annet at denne måten å tenke på, ikke nødvendigvis tar til etterretning hvordan ulike samfunnsstrukturer og -kontekster påvirker individets valg, evne til å ta valg, og ressurser til å oppsøke for eksempel helsehjelp. Her brukes injiserende rusbrukere som eksempel på en gruppe som ikke alltid anses som å ha samme forutsetninger. De skriver så at her har det også vært et skifte innen skadereduksjonsarbeid. Rusbrukere har gått fra å anses som passive og med manglende evne til å rasjonelle valg, til å ses på som individer som er i stand til å ta bevisste valg med hensyn til egen helse. Denne tankegangen overfører da også hovedansvaret for å sikre egen helse over på rusbrukeren, noe som kan fungere som en myndiggjøring og forsterkning av personen (Moore & Fraser 2006, 3036-3038). Blant de fordelene som nevnes, er eksempelvis at det kan minske stigmatisering fordi de anses som like andre mennesker. Samtidig tar ikke dette til betraktning konteksten rundt avhengigheten, mangelen på ressurser, og strukturene rundt (2006, 3039, 3045).

Filosofien «Helping people where they are», som Crescer følger, kan sies å være et utsagn som tilskriver neoliberal status, og en tanke om rusbrukere som neoliberale subjekter. Om de «vil» bruke rusmidler får man hjelp til å bruke rusmidler, og om man vil til behandling får man hjelp på veien dit. Det tilsier at ansvaret ligger hos rusbrukerne selv. Autonomi, ansvar for egen helse, men med hjelp tilgjengelig om de *vil* det.

Skadereduksjon og Biopower

I samtale med en av lederne for organisasjonen som daglig drev et lavterskeltilbud i form av mobil metadonutlevering, forklarte han hvordan metadonbehandling ikke nødvendigvis er et verktøy i prosessen mot avrusning og behandling. Metadonen og den faste daglige utleveringen gir en slags rutine, og bidrar til at flere kan være i arbeid, uten å nødvendigvis måtte bekymre seg for abstinenser og fysiske/psykiske plager som resultat av mangel på, eller

trang til å anskaffe, eksempelvis heroin. De gangene jeg besøkte dette lavterskeltilbudet var det flere som kom kjørende som jobbet som taxisjåfører, og som kom innom før de satte i gang dagen. En av lederne for programmet uttalte «It's like their morning coffee!». Det ble heller ikke lagt skjul på at denne formen for metadontilbud også var en måte å ha «kontroll» på de ulike personene, da besøkene til disse bussene ga mulighet for å følge situasjonen deres på nært hold, kontrollere medisininntak, og avdekke eventuelle helseproblemer.

Utsagnet om at metadonprogrammer og lignende bidrar til å ha en form for «kontroll» på individene, er også en problemstilling som er tett tilknyttet skadereduksjon og rusbehandling. Denne typen kontroll har åpenbare praktiske fordeler for både de som benytter seg av dette tilbudet, og de som jobber med å tilby støtten. Metadonen er ment for å hindre abstinenser og behovet for heroin, men uten å gi euforifølelsen som heroinrusen inneholder. Men hvilke andre implikasjoner har denne formen for kontroll?

Mange av de organisasjonene og institusjonene som brukere ofte var innom, tilbød som tidligere nevnt å oppbevare og kontrollere medisinene til de rusbrukerne som ønsket dette. Bakgrunnen for dette var at om man bor på gaten, kan det være vanskelig å ha kontroll på medisin. Eksempelvis medisinen man daglig må ta dersom man har Hepatitt C, fikk jeg høre at var veldig dyr, og derfor dumt å miste. På grunn av dette tilbyr mange av disse organisasjonene å ta vare på medisinene og levere det ut ved oppmøte, slik at de kan ha kontroll på når og hvor ofte medisinen blir inntatt. Det samme gjelder mulighet for å ha postadresse og motta post til de ulike organisasjonene.

Jeg vil kalle disse eksemplene en slags «frivillig tvang». Rusbrukerne er ikke direkte tvunget til å oppbevare medisiner hos organisasjonene, ha postadresse der, eller å få utlevert metadon. De kan velge å la være å oppsøke disse tjenestene. Samtidig er dette ting de «må», om ikke hverdagssituasjonen skal bli enda vanskeligere enn den kanskje er fra før av. Faste oppmøtesteder og -tider, var også med å gjøre det lettere for organisasjoner som Crescer å finne rusbrukere de ville ha kontakt med. Dette bidrar selvfølgelig til at Crescer får fulgt opp de som har tatt kontakt med dem, men bærer også med seg noe problematikk rundt overvåkning og kontroll, om man ser det med «Foucaultske briller».

Elena, som jobbet som peer-arbeider på et dropin-senter i Lisboa, fortalte meg blant annet om begrepet «Liquid Handcuffs», for å beskrive hvordan metadon fengsler de som bruker det til klinikker og krav. Hun beskrev blant annet metadon som mye verre å slutte med enn heroin, og refererte til det som «The 100-day hangover», noe som er grunnen til at mange mennesker

blir værende på metadonbehandling i flere tiår. I tillegg til at man blir «avhengig» av tryggheten og stabiliteten dette bringer med seg. Elena kritiserte også legene på klinikkene, for at de ikke gjorde nok for å motivere folk til å slutte. Selv hadde Elena oppfylt kriteriene til å få hente metadon en gang i uken, kontra å måtte møte opp hver dag. Dette innebærer at hun må levere urinprøver frie for andre rusmidler, og risikerer å bli «straffet», og måtte tilbake til lavterskeltilbudet, dersom hun ikke oppfylte det.

Dette er problematikk som Bourgois (2000) går i dybden på, i sin relativt kritiske artikkel. Her stiller han spørsmål rundt hvorfor metadon står så sterkt som rusbehandlingsmetode, mens heroin sjeldent blir vurdert som et alternativ. Han stiller blant annet spørsmålet: «Given that the side effects of methadone are dramatically more unpleasant than those of heroin one wonders why methadone “cures” while heroin “sickens” » (2000, 186). Her tar han utgangspunkt i Foucaults teori om «biopower», som han oppsummerer som « (...) the ways historically entrenched institutionalized forms of social control discipline bodies » (2000, 167). Han utdyper:

In Foucault's framework, power and knowledge constitute one another, and in that process they set the parameters for disciplining social life. He argues that academic, medical, and juridical fields of study and practice emerged historically as central components of social control through the construction of epistemological frameworks defined as legitimate science and health. (2000, 168)

Videre beskriver han hvordan han mener bruken av metadon er et eksempel på hvordan myndigheter egentlig regulerer «pleasure», altså nytelse, med bakgrunn i at det største skillet mellom metadon og heroin er at metadon tar vekk abstinenser uten noen form for eufori eller rus, mens heroin gjør begge deler. Dette er sett bort i fra deres ulike lovlige og medisinske statuser, noe han begrunner i nettopp det faktum at den ene er definert som nytelse, mens den andre ikke. Med dette som bakteppe tar Bourgois for seg hvordan målet med metadonbehandling og helsetjeneste rettet mot rusavhengighet generelt, er å skape disiplinerte subjekter som ikke bruker heroin, selv om dette betyr å bytte ut avhengigheten med metadon, som anses som verre (2000, 167-168, 182).

Til tross for at det også vil falle under Foucault sine tanker om «biopower» og disiplinering av kropp, beskriver Bourgois heroin som et bedre alternativ. Han tar utgangspunkt i Sveits sitt forsøksprogram med heroinbehandling, og etter hvert legalisering av medisinsk heroin, med mange positive effekter sammenlignet med kun metadonbehandling. Deriblant kom det frem

at kombinasjonen mellom lave doser metadon og injisering av heroin, fungerte effektivt sammen for å gjøre rusbrukerne i bedre stand til å jobbe (2000, 186-189).

For å oppsummere må skadereduserende organisasjoner, kanskje spesielt under en helseorientert ruspolitikk, være bevisst deres maktrelasjoner til de som er ment å motta deres tjenester. Ved å sitte på ansvaret for tjenester som mennesker i en vanskelig livssituasjon har et eksplisitt behov for, er det viktig å ha et refleksivt forhold til egen rolle, og hvordan den påvirker. Med statusen som neolibertalt subjekt, som Moore & Fraser (2006) skriver om, skal det i teorien også kunne føre med seg mer handlingsrom for rusbrukere. Mer mulighet for at man skal kunne ha noe å si i hva som gjøres, og hvordan det gjøres.

Med en stor internasjonal interesse for Portugals ruspolitikk, og det som fremstår som et ønske fra aktører i Lisboas rusfelt om å formidle erfaringer med egen politikk, dukker det også opp nye problemstillinger. Eksempelvis når det gjelder hvilke muligheter rusbrukere har for å ytre sine meninger rundt de ulike praksisene som føres, hvilken kunnskap som formidles, og hvordan den formidles. I den sammenheng kommer det også frem hvordan maktrelasjonen mellom rusbruker og ulike organisasjoner kan være aktuelt.

Ruspolitisk turisme: Internasjonal interesse og dets effekter

Jeg hadde blitt informert om at det skulle komme en gruppe på besøk etter lunsj, og som mange andre dager stod det i dag en smålig forvirret gruppe, denne gangen amerikanske studenter med lærere, utenfor organisasjonslokalet. Inne i lokalet gikk de ansatte i Crescer litt småstresset rundt og prøvde å finne ut av hvem som skulle hvor og hva, mens en av koordinatorene begynte å introdusere gruppen for hva som skulle skje. Til slutt fikk de gruppen inn i lokalet, plassert på stoler i det ene åpne kontorrommet, før de satte i gang foredraget. Hector, flere av de andre organisasjonsarbeiderne som også skulle være med ut med gruppen, og jeg, ble sittende og vente i stolene og sofaene i inngangspartiet. Disse besøkene bestod som regel av et foredrag på cirka 40-60 minutter, etterfulgt av at de reiste til et eller flere brukerområder. Da med forbehold om at det var en «brukerguide» tilgjengelig som kunne vise de rundt og fortelle om situasjonen i området, vise litt brukerutstyr og svare på spørsmål gruppen måtte ha.

Foredraget som ble holdt for den amerikanske gruppen med studenter var i regi av en av koordinatorene, samt Lucas. Lucas er en av organisasjonens «peers», og er ansatt på bakgrunn

av kunnskap og personlig erfaring med rusavhengighet. På grunn av denne erfaringen, bidrar han ofte med sin historie på disse foredragene, og svarer åpent på eventuelle spørsmål gruppen måtte ha. Amanda, en av de andre ansatte i gateteamet, ventet også med oss på å skulle bli med ut på «touren», mens to andre fra gateteamet, samt en praktikant, reiste ut for å gjøre den daglige materiellrunden. Materiellrunden blir vanligvis gjennomført av to lag som kjører en rute på hver sin side av byen, men på grunn av besøksgruppen var det kun ett lag tilgjengelig, og som da måtte gjøre hele runden alene.

Det åpne kontorrommet der foredraget skulle holdes var det samme rommet som samtlige av teamene til organisasjonen vanligvis jobbet, og var cirka på størrelse med et klasserom. Når disse foredragene ble holdt, ble alle bord flyttet inntil veggene, og erstattet av kontorstoler i en stor åpen sirkel. En projektor ble plassert i midten og rettet mot lerretet i front, slik at det var mulig å vise powerpointpresentasjonen de hadde standardisert for nettopp disse besøkene. Noe jeg bet meg merke i ved disse besøkene, var hvordan alle de ansatte som ikke var medvirkende på foredraget og besøket, måtte evakuere det åpne kontorområdet til fordel for foredraget. Mange satte seg på lunsjrommet (som ikke var relativt stort), mens de som ikke fikk plass der flyttet seg til den lokale cafeen og jobbet derfra. Noen kunne også bli sittende i inngangspartiet og vente de 45-60 minuttene foredrag og spørsmålsrunde tok, slik at de etterpå kunne fortsette eget arbeid. Dette var altså en praksis som påvirket samtlige av Crescers ansatte.

Da foredraget var over, og de organisasjonsansatte begynte å gjøre seg klare for å reise ut, kom det frem at det hadde vært misforståelser mellom organisasjonen og studentgruppen rundt hva planen for besøket var. Studentgruppen mente de ikke hadde fått beskjed om at de skulle på «tour», og trodde derfor de bare skulle på et foredrag. De hadde derfor verken med seg kontanter til å betale «brukerguiden», eller noen plan om å reise ut og møte han i det hele tatt. Det oppstod en diskusjon på både portugisisk og engelsk mellom de ulike partene, og innad blant Crescers ansatte, for å finne ut av situasjonen.

Midt oppe i denne situasjonen ble jeg stående med Hector, som nå hadde ventet 40-50 minutter på å reise ut med gruppen, og han snudde seg og ga meg et ganske oppgitt blikk mens han forklarte situasjonen til meg. Han var tydelig oppgitt, både fordi de nå måtte ringe brukeren som hadde stått og ventet i snart 2 timer på dem, og si at det ikke ble noe av. I tillegg hadde også to fra gateteamet ventet unødvendig i en time, når de egentlig kunne vært ute og gjort sin vanlige materiellrunde. Situasjonen endte med at flere fra den amerikanske gruppen kjøpte noen av Crescers t-skjorter, noe som for meg fremstod som en form for

samvittighetskjøp på grunn av miskommunikasjonen og kanselleringen av utflukten. Når støvet hadde lagt seg, og gruppen var på vei ut, ble det bestemt at jeg skulle bli med Lucas og Amanda for å gjøre materiellrunden, så det andre teamet slapp å gjøre både østsiden og vestsiden av Lisboa på egenhånd.

Situasjonen som beskrives her, var fra et av de mange besøkene Crescer hadde i løpet av mitt opphold hos dem. Selv slet jeg ofte med å finne ut hvor jeg skulle gjøre av meg i disse situasjonene, og organiseringen av besøkene framsto noe kaotisk, både i forkant og under besøket. Jeg fulgte iblant med på foredragene, men jeg ble som regel nedprioritert når det gjaldt å bli med gruppene ut på omvisning, på grunn av plassmangel i bilene. Siden halvparten av rusteamet måtte følge gruppen, endte det som regel med at jeg bistod det teamet som da måtte gjøre hele ettermiddagsrunden alene.

Bakgrunnen for Crescers hyppige besøk, er at den eksterne interessen for landets ruspolitikk har ført til at ulike aktører fra hele verden reiser til Portugal for å kunne lære mer om politikken og hvordan den fungerer praksis; altså en form for *ruspolitisk turisme*. Noe jeg ble konfrontert med gjennom hele mitt feltarbeid, var hvor mye internasjonal interesse det faktisk var for Portugals ruspolitiske system, og hvordan dette påvirket arbeidet og hverdagen til de som aktivt tar imot disse aktørene/gruppene. De som besøkte Crescer bestod blant annet av studentgrupper, journalister, dokumentariskapere, akademikere og politiske aktører/grupper. Mange av gruppene hadde også faglig bakgrunn innen rusfeltet, sosialarbeid, helsesektor og jus. Selvfølgelig kunne jeg og mitt prosjekt også regnes som en del av denne typen «ruspolitisk turisme», samtidig som jeg merket et slags personlig behov for å fjerne meg fra denne kategorien, og heller bli ansett som en del av Crescer.

Jeg har her valgt å bruke *ruspolitisk turisme* som begrep, fordi bakgrunnen er en interesse for å lære om *ruspolitikken* i seg selv og hvordan den fungerer i praksis, altså en form for kunnskapsbasert turisme. Hvorvidt selve hovedmålet med reisene var knyttet til kunnskapstiligning om ruspolitikken, eller om det var et sidespor i en uformell studietur, fikk jeg lite innsikt i, men nok til å vite at det varierte veldig fra gruppe til gruppe. Flere av gruppene var selv lovgivere eller på oppdrag fra egen regjering, og hadde et ønske om å utvide kunnskapen sin om politikken for å kunne ta med seg tilbake til eget land. Et eksempel på en av disse gruppene som besøkte Portugal (ikke Crescer) under mitt feltarbeid var det norske Rusreformutvalget, som på oppdrag fra regjeringen «... skal utrede og foreslå en modell der ansvaret for samfunnets reaksjon på bruk og besittelse av illegale rusmidler til eget bruk overføres fra justissektoren til helsetjenesten» (Rusreformutvalget, hentet 2020). Men

det var også grupper med studenter hvor de ansatte i Crescer selv uttalte at de ikke skjønte helt hvorfor gruppen var der. For eksempel en gruppe med 17 år gamle sykepleierstudenter fra England, som i all hovedsak utdannet seg til å jobbe med barn, uten noen spesiell tilknytning til rusfeltet overhodet.

«It's like a zoo... »: Inntektsmulighet og kunnskapsutveksling

Etter episoden med de amerikanske studentene, ble jeg enda litt mer spørrende rundt hvorfor Crescer velger å bruke så mye arbeidstid og energi på å ta imot disse gruppene. Det var på det meste rundt tre-fire besøk i uken av ulike grupper, fra ulike land, og det var veldig tydelig at det gikk utover mange i organisasjonen sin evne til å jobbe. I tillegg til å evakuere kontoret, måtte de som ikke deltok i foredraget prøve å holde lydnivået nede i lokalet, så det var mulig for de som var på presentasjonen å få med seg det som ble sagt.

Denne episoden ble også på mange måter et slags perfekt eksempel på at besøkene lammet arbeidsevnen til de ansatte, ved at to av de som egentlig kunne vært ute, ble sittende og vente i over en time på grunn av en misforståelse mellom partene.

Jeg begynte å spørre mine informanter i Crescer om hva de syntes om besøkene. Det ble ytret både negative og positive sider ved det av alle, men noen tippet mer mot den ene enn den andre. Amanda, som var en av de faste til å bidra på foredragene og på de guidede omvisningene, var en av de som så mye positivt med besøkene til tross for at det opptok mye tid. Amanda hadde jobbet noen år i Crescer, til tross for å være relativt ung. Hun uttalte at det var gøy at det var så mange som hadde interesse for Portugals politikk, og at hun likte å informere om arbeidet til Crescer. I tillegg beskrev hun det som en god mulighet for å lære om andre lands ruspolitikk, og hvordan det er å arbeide innen rusfeltet der. Altså en form for *kunnskapsutveksling*.

Det var Amanda som først introduserte meg for denne praksisen, og hun forklarte det som at de guidede omvisningene var noe som hadde oppstått kun kort tid før jeg ankom Portugal. De internasjonale besøkene hadde Crescer hatt en stund, men det hadde blitt en stor etterspørsel etter å få dra ut til brukerområder og se hvordan situasjonen er med egne øyne. Per i dag, var dette kun mulig om det var en bruker tilgjengelig som kunne vise gruppen rundt, noe som ikke alltid hadde vært praksis. I begynnelsen hadde grupper blitt tatt med ut og vist rundt i brukerområder uten noen form for brukerkontakt. Dette hadde gitt både rusbrukere i området,

i tillegg til de ansatte fra Crescer, en følelse av personene med rusproblemer og deres oppholdsområder ble en attraksjon. Dette hadde ført til det både Amanda, og flere av de jeg diskuterte dette med, beskrev som «... like a zoo», og at det hele fremstod som veldig umoralsk. Løsningen ble å la rusbrukere selv stå i sentrum for omvisningen, og heller gjøre det til en mulighet for de til å selv styre informasjonen de ville gi, i tillegg til at «guidene» kunne tjene en grei sum med penger, for rundt en times arbeid.

Hele opplegget rundt de guidede omvisningene til brukerområder ble omtalt som litt uoffisielt. Måten dette ble gjort på var at Crescer så an om det var noen brukere med kjennskap til områdene som hadde mulighet til å ta med seg en gruppe, vise de rundt og svare på spørsmål. Crescer fungerte her bare som et mellomledd mellom de interesserte gruppene og brukerne. Gruppen betalte ved oppmøte 5 euro per person, direkte til brukeren. Størrelsen på gruppene varierte, men var ofte på mellom 10 og 20 personer, noe som ga mulighet til å kunne få en ok inntekt for brukerguiden. I tillegg til å kunne tjene litt penger, fortalte de ansatte i Crescer at de fikk mye god tilbakemelding fra både guidene og de besøkende, om hvordan det var veldig lærerikt å kunne utveksle kunnskap og erfaringer. Rusbrukerne selv hadde også uttrykt at de som guidet var glade for å kunne fortelle sin historie, og sitt perspektiv, til individer og grupper med mennesker som var oppriktig interessert i å lære. Utover kunnskapsutveksling, inntekt for rusbrukere og delvis Crescer i form av donasjoner, og salg av kopper, t-skjorter, nøkkelringer og lignende, kunne det fremstå som at det var mer som lå bak. Som et land i verden som over et par år gjennomgikk en total omveltning av egen ruspolitikk og dens struktur, er det ikke umulig å tenke seg at det ligger en viss stolthet bak. Det er ikke til å stikke under en stol at Portugal er kjent internasjonalt innen rusfeltet, og at de generelt har hatt positive effekter på rusreformen sin. Det er ikke umulig at manifestasjonen av denne interessen, i form av en strøm av internasjonale aktører som er begeistret for å lære om systemet og før/etter-tallene, bidrar til formidlingsglede hos organisasjoner som Crescer. Til tross for dette var det noen i organisasjonen som følte at denne praksisen ikke var helt etisk forsvarlig. Litt forut for den episoden jeg beskrev hos Crescer, snakket jeg med Joana, en av de nylige ansatte psykologene på gateteamet. Hun forklarte at hun ikke syntes det var etisk riktig å skulle ta med grupper ut og vise brukerområder. Hun forklarte med det begrepet jeg tidligere hadde hørt flere nevne, at det fortsatt fremstod som en «Zoo» selv om det er rusbrukere som styrer det. Hun syntes det var fint at rusbrukerne selv hadde ansvaret for hva som ble sagt, og at det var mulig å tjene litt penger på det, men at det allikevel fremstod som veldig «*intrusive*» å skulle ta med grupper til brukerområder. En av grunnene hun la fram var

at ikke alle som er i brukerområdene har hatt muligheten til verken å si ja eller nei til å få eksterne grupper tett på seg.

Etisk (u)forsvarlig praksis?

Overnevnte meninger er uttrykt av organisasjonsarbeiderne selv. Jeg har ikke skrevet ned direkte sitater fra de, mye på grunn av hvor kortfattede de var da jeg forsøkte å grave litt i det, men også fordi det som regel kom i drypp og i uformelle dialoger, hvor notatblokk og intens skribling ikke falt seg naturlig. Jeg fikk heller ikke mulighet til å snakke med de rusbrukerne som selv deltok i dette programmet, og har derfor kun utsagnene Crescer hadde hørt via guidene selv, som de fortalte at stort sett var positive. Allikevel bet jeg meg merke i utsagnet til Joana. *Det vil være nærmest umulig å samle samtykke fra alle som eventuelt oppholder seg i eller rundt brukerområdene.* Om man oppholder seg et sted man tror man er i skjul, for å bruke i skjermede omgivelser, vil det trolig fremstå invaderende om man plutselig blir møtt av en besøkende gruppe, uavhengig om det er sykepleierstudenter fra England eller en gruppe politimenn fra Canada. I tillegg er det vanskelig å vite hvilke etiske vurderinger som er gjort av Crescer rundt denne praksisen. De hadde en klar 18-årsgrense på å reise ut, i tillegg til at man kun fikk gjennomføre hvis de hadde med seg et visst antall ansatte fra Crescer, opp mot antallet i gruppen, da på grunn av sikkerhet. Jeg vet òg at brukerguidene ved noen anledninger ikke ville ta med gruppen inn i et område, om det var spesielt mye aktivitet der. I de tilfellene ble de allikevel vist rundt i nabolag hvor det ellers også er mye rusrelatert aktivitet, om enn ikke i sentrum av det.

Crescer var på ingen måte alene om å drive med en eller annen form for besøksaktivitet fra eksterne aktører. Det fremstod som at mange av de ulike aktørene i Lisboa's rusfelt hadde en form for prosedyre på dette. De gangene jeg besøkte Lisboa's mobile lavterskeltilbud for metadon, var det ved flere ganger i selskap av andre interesserte grupper. Et lite drop-in senter jeg besøkte, som var for hjemløse, sexarbeidere og rusbrukere, hadde en klar protokoll på hvordan slike besøk skulle avtales, i tillegg til et forberedt foredrag med medfølgende powerpointpresentasjon. Nuno Capaz, medlem av Lisboa's CDT (Commissões Para a Dissuasão da Toxicodependência), har som fast del av arbeidshverdagen å ta imot ulike delegasjoner og aktører som er interesserte i Portugals ruspolitikk. Han kunne under mitt besøk fortelle meg om en stappfull timeplan med foredragsholding og besøk fra journalister og politiske delegasjoner, fra morgen til kveld.

Hvorvidt «turisme» er det riktige begrepet å bruke for denne formen for interesse og besøk, er selvfølgelig diskutabelt. At det er etiske dimensjoner knyttet til denne praksisen, fremstår derimot som mer eller mindre selvsagt. Kanskje spesielt med tanke på besøk til programmer og områder hvor rusbrukere daglig ferdes, særlig områder som er intendert å være i skjul fra offentligheten.

Whyte et. al. (2011) tar i sin artikkel for seg «poverty tourism», hvor bedre økonomisk stilte mennesker/turister besøker fattige bydeler og områder for å oppleve fattigdom på kloss hold. De tar spesielt for seg etiske utfordringer ved de formene for denne type turisme de anser som mer kritikkverdige enn andre, og hvorvidt det er mulig å gjennomføre slike former for turisme etisk, uten å utnytte lokalbefolkningen. Uten noen hensikt om å kalle Crescers praksis for en form for «poverty tourism», vil jeg påstå at noen av de samme etiske utfordringene Whyte et. al. (2011) presenterer, vil kunne være aktuelle.

Som uttrykket av en av Crescers ansatte, Joana, er manglende samtykke fra alle involvert noe som kan settes spørsmålsteget ved i Crescers omvisninger. Dette er også et av eksemplene som trekkes frem som et etisk problem i Whyte et. al. sin artikkel (2011, 339). Et av de tilfellene de utforsker som mer kritikkverdige og problematiske, er nettopp det som går ut på manglende samtykke eller det de kaller «meaningful collaboration» blant de lokale. Med dette mener de:

(...) any collaborative or participatory process through which the residents' perspectives and voices shape the way in which the tourism activities are envisioned and carried out. 'Consent' requires, at a minimum, adequate information and a realistic opportunity to have one's objections taken seriously». (Whyte et. al. 2011, 339)

I forlengelsen av dette, utdyper de at «meaningful collaboration» ikke er tilfelle når:

Sometimes tourists negotiate with a tourism operator who, in turn, negotiates with representatives of the residents. In this case, collaboration is limited, as it occurs indirectly through mediation, with the tour guide occupying a position of cultural authority. In other instances, the tourism operator holds cultural authority without negotiation. In this case the would-be tourist does not exercise any effort to understand what conditions the residents consider to be fair or appropriate. (Whyte et. al. 2011, 339)

Det er ut ifra dette mulig å trekke noen paralleller til Crescers praksis. Crescer blir kontaktet av en gruppe som ytrer interesse for å selv se et av områdene. Crescer tar så kontakt med en

av deres kontakter de anser som passende for å kunne være guide, før de så tar kontakt med gruppen og formidler hvorvidt dette er mulig. De er altså mellomleddet mellom guide og gruppe. Gruppen anser Crescer som en autoritet på feltet, og stoler derfor på deres bedømmelse og opplegg, uten selv å vite hva som er kommunisert til guiden og eventuelt andre som daglig oppholder seg i området de skal til.

Hvorvidt de ulike gruppene som deltok på disse arrangerte utfluktene, har internt diskutert det etiske rundt samtykke og andre aspekter, er uvisst. At det var flere av gruppene som *ikke* hadde diskutert dette, og dermed stolte blindt på at Crescer hadde gjort gode nok etiske vurderinger for de, ser jeg som mer enn sannsynlig. Som mellomledd mellom eksterne aktører, den som fungerer som guide, og de andre rusbrukerne i området, er det liten tvil om at Crescer ville det beste for samtlige involverte. De har trolig også gjort en rekke vurderinger rundt hvordan skjerme rusbrukere og andre som ikke vil involveres. Spørsmålet er om det er tilstrekkelig, og hvorvidt de rusbrukerne som eventuelt har innsigelser, har mulighet til å, og føler de kan, ytre sine tilbakemeldinger. I tillegg kan det stilles spørsmål ved om et slikt opplegg som beveger seg i grenseland av etikk og moral, er *nødvendig*?

Det er ikke til å stikke under en stol at jeg selv på mange måter var en del av denne internasjonale trafikken, selv om jeg selv følte seks måneder med feltarbeid lettere kunne rettferdiggjøres enn en 1-2 time lang visitt. Blant de besøkende gruppene var, som tidligere nevnt, også politiske aktører og beslutningstakere, som er der med et klart kunnskapsmål som i andre enden kan være til fordel for rusbrukere i andre land. Allikevel er retten til privatliv noe som må vurderes. Området som Crescer ofte besøkte med grupper, var et større sted med rundt to-tre improviserte hytter. Her var det iblant hjemløse rusbrukere som bodde, for å kunne bruke og sove i le mot vær og vind. Én ting er å bli møtt av skadereduksjonsarbeidere til et fast tidspunkt per dag, for å få utlevert brukermateriell. En annen ting er å få hele studiegrupper og lignende tett på seg i en slik setting, noe som fremstår problematisk om man tar i betraktning at dette kanskje er personer som allerede har mangel på privatliv.

Oppsummert er det den manglende evnen til å informere om gruppebesøket, og innhente samtykke fra *samtlig*e som oppholder seg i disse områdene, jeg stiller spørsmål ved. Man kan også være skeptisk til hvorvidt utbyttet til de ulike partene er større enn faren for å fremstå invaderende ovenfor mennesker i allerede vanskelige livssituasjoner. Til tross for å ta utgangspunkt i en enda mer kritikkverdig form for turisme, er dette noe også Whyte et. al. belyser. De stiller spørsmål ved om, (i deres tilfelle «poverty tours»), er opplysende nok til at det er verdt å risikere å utnytte de som oppholder seg der. Videre stiller de også spørsmål ved

om ikke andre former for kunnskapsformidling i så fall burde bli prioritert (2011, 345). Jeg påstår at noen av de samme vurderingene burde tas til betraktning også når det gjelder Crescers praksis.

Konklusjon

I dette kapittelet har jeg søkt å ta for meg noen ulike aspekter ved hvordan skadereduserende arbeidet utføres i Lisboa, og i hvilken grad den helserettede politikken skinner gjennom. I forrige kapittel, gikk jeg gjennom hvordan Portugal har hatt en positiv endring i mange av de kvantitative dataene som er knyttet til rusbruk/avhengighet, skadereduksjon og helseproblematikk. Allikevel står de fortsatt ovenfor mange av de samme problemstillingene innen rusfeltet som andre land. Eksempelvis hvordan en lang og tung byråkratisk vei til behandling, gjør at flere ikke har krefter å gå gjennom de nødvendige psykolog- og helseutredningene de må ha, før de kan få endelig behandlingsplass. Økt tilgjengelighet på skadereduserende tilbud, deriblant materiellutdeling og mobile lavterskelprogrammer for metadon med faste kjøre-/stopperuter, er også med på å bidra til å gi en oversikt over det miljøet som benytter seg av det. Til tross for lettere å kunne nå ut til rusbrukere, bør det også innebære en økt selvrefleksivitet hos de ulike organisasjonene, rundt hvilke implikasjoner denne skalaen av kontroll kan ha.

Maktforholdet mellom rusbrukere og skadereduksjonsprogrammer, er et av eksemplene på problematikk som kan bli høyaktuelt under en helseorientert ruspolitikk. Trolig blir det i den sammenheng mer trykkende å diskutere måten de ulike institusjonene utfører sitt arbeid, hvilke metoder som brukes, hva som eventuelt ligger bak de ulike strukturene og etablerte sannhetene, i tillegg til hvordan dette påvirker de involverte partene. Et eksempel på dette er Bourgois (2000) sin utredning om hvordan og hvorfor metadon får bredere aksept som medisin mot heroinavhengighet, kontra heroinassistert behandling. Et annet eksempel er hvordan ulike tilskrevne roller innen rusbehandling, bringer med seg ulike fordeler og ulemper, deriblant en rolle som neolibertalt subjekt.

Med den internasjonale oppmerksomheten Portugal har fått for sin politikk, har det også presentert seg nye praksiser og utfordringer, som kanskje ikke mange andre land må ta like mye stilling til. Et av eksemplene jeg støtte på under mitt feltarbeid, var hvordan interessen har manifestert seg i form av en jevnlig pågang av eksterne aktører, som selv vil vitne og lære om politikken og praksisen. Disse besøkene tar opp mye tid og arbeidsressurser hos de ulike

organisasjonene, og det kan spekuleres i at et ønske om å informere og spre deres erfaringer med ruspolitikken, trolig også handler om å ville bidra til å bedre situasjonene i andre land. Etter å ha fått etterspørsel fra de besøkende, har Crescer i tillegg initiert en praksis hvor de tar med mange av disse gruppene på omvisning til områder hvor det er mye brukeraktivitet, i følge med en rusbruker som fungerer som guide. I den sammenheng presenterer det seg noen etiske utfordringer som jeg har forsøkt å belyse, og da spesielt når det gjelder evne til å få samtykke av samtlige som oppholder seg i området. Og hvorvidt kunnskapsutbyttet for de besøkende, er stort nok til at det veier opp for den etiske risikoen en slik praksis kan bære med seg. Uten at det er tvil om at intensjonene til alle parter er gode.

Det er liten tvil om at økt innsats i skadereduserende tilbud og mindre straffeforfølgning av rusbrukere, gjør det lettere å nå ut til flere med avhengighetsproblemer. Allikevel er det flere faktorer som kan hindre rusbrukere fra å oppsøke støtte og hjelp, deriblant stigmatisering, noe jeg vil se nærmere på i det kommende kapittelet.

Kapittel 4 - Stigmatisering og rusavhengighet: «100 times more toxic than the drugs»

Introduksjon

Et begrep som ofte diskuteres i relasjon til rusavhengighet, er *stigmatisering*. Det er lite radikalt å si at illegale rusmidler og bruken av de (både problematisk og ikke-problematisk), kvalifiserer som et av «erke-eksemplene» på praksis som kan lede til stigmatisering og sosial ekskludering. Elena, en av mine informanter som selv hadde vært rusbruker i Casal Ventoso på 90-tallet, uttalte at stigmatiseringen var «100 times more toxic than the drugs», da det var på sitt verste. Under mitt feltarbeid hadde rusreform og avkriminalisering vært faktum i rundt 18 år, og noe av det jeg ville se på var hvorvidt måten ulike deler av samfunnet ser på rusavhengighet og rusbrukere, hadde blitt påvirket, eller ikke påvirket, av det politiske skiftet. Hva er det som endres, eller eventuelt ikke endres?

Sosial eksklusjon og utenforskap, den mentale påkjenningen samt helserisikoen som følger med dette var en av grunnene til at Portugal valgte å gjennomføre rusreformen og avkriminalisere. Ved å fjerne frykten for strenge strafferettslige sanksjoner, var målet at det vil være lettere for mennesker som sliter med rusavhengighet å oppsøke eksempelvis helsetjenester. I hvilken grad har dette skjedd? Er det flere sider ved stigmatisering og rusbruk, som avkriminalisering ikke nødvendigvis direkte påvirker på samme måte?

Via mine informanter i Crescer fikk jeg høre om hvordan mange rusbrukere fortsatt blir dårlig behandlet på sykehus, hos sosialarbeidere og lignende tjenester på grunn av deres livssituasjon, noe som hindrer at de reiser dit. Mange reiser ikke til helsetjenester med mindre de er i følge med ansatte fra organisasjoner som Crescer, og når de ser hvordan de umiddelbart blir bedre behandlet i følge med organisasjonsarbeidere, forsterker dette følelsen av å være utenfor og ikke respektert. Rusbrukere blir også utsatt for fysisk vold og trakassering av politimenn kun fordi de er rusbrukere, mens andre politimenn mer eller mindre overser det, om de vitner åpenlys rusbruk.

Dette vil jeg gå nærmere inn på i dette kapittelet. Jeg vil her blant annet ta for meg *hvorvidt stigmatiseringen av rusbrukere har endret seg, og i så fall, hvordan det manifesterer seg under Portugals ruspolitikk*. For å kunne svare på dette, vil jeg i første omgang prøve å kartlegge bakgrunnen for, og hvilke, etablerte sannheter som assosieres med rusavhengighet

og rusbrukere. Videre vil jeg se på hvordan kvinnelige rusbrukere kan oppleve forsterket diskriminering og stigma. Og hvordan det kan forsterkes dersom det er i sammenheng med sexarbeid, graviditet og det som bryter med normative ideer om morskap. Deretter vil jeg gå inn på hvordan stigmatisering manifesterer seg i rom, og hvordan dette kommer til uttrykk i noen av Lisboaas bydeler med rusrelatert aktivitet. Avslutningsvis vil jeg se på hvilken rolle politiet spiller i den praktiske håndhevelsen av ruspolitikk, og hvordan det fortsatt er friksjon mellom aktører på Lisboaas rusfelt, og lokale autoriteter.

«The Addict»: Stigmatisering av rusbruk- og brukere

Stigmatisering og Rus

Før jeg vil forsøke å svare på spørsmålene jeg har stilt i dette kapittelet, vil jeg her prøve å legge til rette for ulike oppfattelser og tolkninger av stigma i sammenheng med rusmidler, rusavhengighet og rusbrukere.

Et av de mest kjente arbeidene om stigma, er Goffmans (1963) bok titulert «*Stigma: Notes On The Management Of Spoiled Identity*», hvor han tar for seg teoretiske tilnærminger og definisjoner av begrepet; hvordan det manifesterer seg, hvordan det påvirker sosiale settinger, og hvordan det virker på de som utsettes for det. Stigma som begrep stammer fra de antikke grekerne, og ble brukt om abnorme fysiske trekk, som kunne fortelle noe negativt ved en persons moral. Eksempler på dette var om personen var kriminell, syk, deformert eller en slave, og ga også retningslinjer på hvordan man skulle forholde seg til personen, noe som ofte innebar å holde seg unna vedkommende. Goffman mener at i nyere tid har fokuset har gått mer bort fra de fysiske merkene av stigma, og derimot mer over til skammen i seg selv (1963, 1-2, 4).

Han beskriver hovedsakelig tre hovedkategorier for hva som kan ligge til grunn for stigmatisering. En av kategoriene går ut på stigma knyttet til opphav, rase, nasjonalitet, religion og lignende; en knyttet til fysiske deformer/abnormiteter; og den siste beskriver han som:

... Blemishes of individual character perceived as weak will, domineering or unnatural passions, treacherous and rigid beliefs, and dishonesty, these being inferred from a known record of, for example, mental disorder, imprisonment, addiction, alcoholism, homosexuality, unemployment, suicidal attempts, and radical political behaviour. (Goffman 1963, 4)

Flere av disse «egenskapene» er begreper som ofte assosieres med rusbruk og hjemløshet, deriblant alkoholisme, mental sykdom, fengsel, kriminalitet og arbeidsløshet. Alle disse egenskapene kan bidra til stigma og gjøre en person ansett som mindre egnet for sosial omgang, og i stor grad styre andres oppfatning av vedkommende, og/eller hvordan personen ser selv.

Som Goffman understreker, blir de med stigma ansett som ikke helt menneskelige, og som en konsekvens av dette ilegger man de stigmatiserte, egenskaper og ideologier som «begrunner» hvorfor de ikke regnes som fullt rasjonelle sosiale personer. De forventningene og fordommene «normale» har til individet med stigma er ikke nødvendigvis egenskaper individet faktisk innehar. I den sammenheng bruker Goffman begrepene «virtuell sosial identitet» og «faktisk sosial identitet» for å skille mellom forutinntatte egenskaper knyttet til individet som enten kan bekreftes eller avkreftes, og hvilke egenskaper personen faktisk har. Det presiseres da at stigma omfatter de egenskapene som ses på som sosialt avvikende og diskrediterende, og at dette er kontekstbasert og individuelt fra person til person (1963, 2-3, 5).

I sin analyse har Goffman (1963) i hovedsak søkelys på individ, og hvordan interaksjon og identitet påvirkes av stigma, i tillegg til hva det bunner i. Et annet kjent bidrag innen litteratur om stigma er Falk (2001). Han legger mer vekt på det strukturelle aspektet av stigma, med det amerikanske samfunn som utgangspunkt. Falk beskriver stigma og stigmatisering som samfunnets måte å kategorisere mennesker som «outsidere» og «insidere», og hvordan det vil alltid vil være stigma i menneskelige samfunn. Dette på grunn av dens solidariske effekt på en gruppe, som også er med på å sikre gruppens overlevelse i fremtiden (Falk 2001, 11, 339-340). Falk beskriver også hvordan illegale rusmidler er grunnlag for mye stigma i USA, til tross for et minst like stort, eller større, problem med alkoholrelaterte dødsfall (2001, 288-289). Ifølge Falk bunner store deler av ruslovgivningen som ble innført i USA på 1900-tallet, i rasisme og undertrykkelse av blant annet minoriteter, og politiske holdninger som går imot det lovskaperne anser som «riktig». Noe som blant annet også er blitt videreført til store deler av Europa (2001, 292). Noen eksempler han nevner er:

... around 1900, laws prohibiting the use of cocaine were really anti-black laws as it was believed that the use of cocaine would cause blacks to attack whites physically. (...) When, in the 1960s, many college students refused to be drafted to fight in Vietnam and when these and other students rioted against oppressive government generally, new federal and state laws were enacted that increased the penalties for using "illicit" drugs. The real reason for these

laws was to punish youths who had rejected old, established values and scorned the “establishment”. (Falk 2001, 292)

Disse lovene, som i mange nasjoner fortsatt er like gjeldende i dag, er noe av utgangspunktet for at de som bruker illegale rusmidler, uavhengig om det er uproblematisk eller problematisk bruk, blir stigmatisert. Andre grunner som Falk oppgir for stigma knyttet til rusbruk, er frykten mennesker kjenner for å påvirke eget rykte ved å bli assosiert med rusbruk(ere); manglende forståelse for bruken, noe som fører til at man ikke er komfortabel i situasjonen; tanken om at rusbrukere kan være fysisk utagerende, og synet på rusbrukere som moralsk avvikende og med liten selvkontroll (2001, 307). Jeg vil straks gå litt nærmere inn på siste utsagn; bakgrunnen og effekten av synet på rusbruk- og brukere som moralsk avvikende.

I sin artikkel skriver Link & Phelan om hvordan stigma som begrep innen faglitteratur har blitt kritisert for ikke være definert på en klar nok måte, mye på grunn av at begrepet varierer ut ifra hvem som bruker det, og i hvilken setting (2001, 363-365). Som et svar til dette foreslår de en relativt bred, men allikevel tydeligere samledefinisjon av begrepet, med et fokus på hvordan stigma oppstår og manifesteres, hvordan det påvirker, og konteksten det gjøres i:

... stigma exists when the following interrelated components converge. In the first component, people distinguish and label human differences. In the second, dominant cultural beliefs link labeled persons to undesirable characteristics—to negative stereotypes. In the third, labeled persons are placed in distinct categories so as to accomplish some degree of separation of “us” from “them.” In the fourth, labeled persons experience status loss and discrimination that lead to unequal outcomes. Finally, stigmatization is entirely contingent on access to social, economic, and political power that allows the identification of differentness, the construction of stereotypes, the separation of labeled persons into distinct categories, and the full execution of disapproval, rejection, exclusion, and discrimination. Thus, we apply the term stigma when elements of labeling, stereotyping, separation, status loss, and discrimination co-occur in a power situation that allows the components of stigma to unfold. (Link & Phelan 2001, 367)

På grunn av dens vide, men samtidig tydelige definisjon, er det denne tolkningen jeg kommer til å ha som bakgrunn videre i kapitlet.

«A war on people»

I sin analyse av den amerikanske, men internasjonalt videreførte, politiske bekjempelsen av illegale rusmidler, «*A War On People*», tar Zigon (2019) for seg hvordan det han kaller «the anti-drug war movement», som blant annet består av rusbrukere og aktivister, jobber *mot* den globale krigen mot narkotika. Her beskriver han blant annet kort hvordan stigma som begrep ikke er tilstrekkelig, når det gjelder de overtrampene, utenforskapet og ekskluderingen som rusbrukere opplever. I stedet velger han å bruke begrepet «nothingness», basert på vitnemål fra en rusbruker som forteller om grov trakassering i møte med politiet i USA. Samtidig som man er midt blant mennesker og i sentrum av byer, så er man allikevel utenfor alt, og dermed «Reduced to nothingness ...» (2019, 28).

I sin redegjørelse for bakgrunnen til oppfattelsene og fordommene av rusavhengige individer, starter Zigon med å skrive om hvordan FNs konvensjon om narkotiske stoffer fra 1961, innebar fraser som beskrev rusavhengighet som en «ondskap», som truet «menneskeheten» både sosialt og økonomisk, og som da naturligvis måtte bekjempes. Zigon oppsummerer her med at denne konvensjonen ble basisen for det som i dag er «the war on drugs», som da i bunn og grunn er «... institutionally grounded in a call to fight evil» (2019, 56-57).

Avhengighet er et abstrakt begrep, og Zigon bemerker at dette manifesterer seg gjennom mennesker. Det er kroppsliggjort, noe som automatisk gjør kampen mot avhengighet til en kamp mot avhengige mennesker. Videreføringen av dette vil også bety at rusavhengige individer er en ondskap som må bekjempes, som beskrevet i FNs konvensjon. Dette er også det som da legger til grunn for å anse rusavhengige mennesker som «less-than-human», og er fortsatt aktuelt den dag i dag (2019, 57).

Zigon skriver hvordan ordet «addict» (avhengig) stammer fra latin, hvor det blant annet kan oversettes til «å forslave», «å fordømme» og være «bundet» (2019, 58, 61). Han skriver videre:

An addict as enslaved has lost control of himself, no longer possesses sufficient will to free himself from his bondage, only desires that to which he is already enslaved, and as enslaved relinquishes any responsibility for his actions to himself or others in the sole pursuit of that to which he is bonded. The addict, then, has lost all of the qualities—rational and moral—that today have come to define humanness. (2019, 58)

Ifølge Zigon handler det altså ikke om kriminelle handlinger lenger, men hvordan rusavhengige individer blir ansett som ikke-rasjonelle og umoralske, altså verdier som knyttes

til hva det vil si å være menneske. Dette fører til umenneskeliggjøring, og bidrar så til hvordan rusbrukere blir behandlet og ansett i samfunnet. Dette bemerker også Goffman (1963, 5) om en effekt av stigma generelt, og at stigmatiserte individer automatisk anses som mindre menneskelige. Med Zigon (2019) i bakhodet kan det påstås at det allikevel er en sterkere og mer brutal form for umenneskeliggjøring i det som involverer rusavhengighet. Bakgrunnen for å si at det er en sterkere form for umenneskeliggjøring er fordi det, ifølge Zigon, i de fleste tilfeller er umulig å bli fullt og helt «menneskelig» igjen. Dette har bakgrunn i en tanke om at mennesker som en gang har vært rusavhengig aldri vil kunne slippe unna stempelet som rusavhengig. Både innen rehabilitering og terapi, og i samfunnet generelt, er dette noe som går igjen. Zigon skriver at selv om man kvitter seg med avhengigheten vil man for alltid anses som rusavhengig, fordi man blir ansett som «besatt» og «forurenset» av rusbruken. I tillegg vil man måtte leve med skepsisen til om man *egentlig* er kvitt avhengigheten, hvorvidt man *faktisk har* brukt, eller om det er en *mulighet* for at individet kan gå tilbake til rusbruk (2019, 61-62).

Lucas, en av mine informanter, hadde i mange år tidligere slitt med avhengighet. Han hadde kommet seg ut av det, og jobbet nå som peer-arbeider i Crescer. Han beskrev det slik:

(...) I am not ill anymore. And many of the concepts of treatment say that your illness is for life. Even the World Health Organization sees addiction as an illness. (...) If I was ill, I would say "I'm ill", but I think that I'm no longer ill anymore. But the concept is very... it's very "poor guy, he needs help, he's bad". It's like that. (...) The 12-step treatment says (that) you're ill for your life. For example, I drink a glass or two of wine sometimes, but I don't drink three bottles. I can drink two glasses having dinner with you, and then I go home and watch some TV or whatever, and then go to sleep. But the place where I've done treatment, they say that I'm still ill. Because, if you have a problem with drugs, every time you touch a drug or a sip of wine, you need treatment again.

Alt dette er problemstillinger og utfordringer som ikke nødvendigvis påvirkes av den lovlige/ikke-lovlige statusen til rusmidler og rusbruk. Det stikker dypere, og bunner i hvordan mennesker individuelt og i gruppe ser og konstruerer sine virkeligheter, kombinert med retorikken som har fulgt med strenge forbudspolitikker over hele verden, med USA i front. Derfor er dette høyst aktuelle problemstillinger også i Portugal 18 år etter rusreform og avkriminalisering, og vil trolig heller ikke bli borte med det første.

Kvinner og Rusbruk

Rusbruk- og avhengighet bærer i seg selv med seg ulike former for stigma, men innenfor dette igjen er det flere dimensjoner og kontekster som spiller inn på hvordan det manifesterer seg. I løpet av min tid innen rusfeltet i Lisboa, observerte jeg at det var et overtall av mannlige rusbrukere, sammenlignet med en mindre gruppe kvinnelige rusbrukere. Dette ble og bekreftet av de organisasjonene jeg fulgte. Til tross for dette har kvinnelige rusbrukere oftere en historie knyttet til fysiske og/eller seksuelle overgrep. Kvinner har også større sjanse for å starte med sexarbeid som en måte å støtte rusforbruket, og bli utsatt for partnervold (EMCDDA 2009, 7).

Det var først i samtale med Elena, en peer-arbeider ved et drop-in senter i utkanten av Lisboa, at jeg ble gjort bevisst på mange av problemstillingene som omhandler kvinnelige rusbrukere i Lisboa, og generelt. Jeg hadde ved et par anledninger besøkt dette senteret gjennom Crescer, men det var først mot slutten av feltarbeidet at jeg oppsøkte det på egenhånd. Her ble jeg introdusert for Elena, fortalte om prosjektet mitt og spurte om jeg kunne stille henne noen spørsmål. Hvorpå hun svarte at hun gjerne ville gi meg sin «ikke-politisk korrekte» mening om situasjonen i Lisboa.

Som ansatt ved dette drop-in senteret, som i hovedsak er intendert for hjemløse, sexarbeidere og rusbrukere, får hun nær kontakt med de som er innom. Dette gir henne innsikt i ulike situasjoner som utspiller seg, og hva som opptar de som er der. Hun fortalte at hun ble ansatt til dels på bakgrunn av at hun var kvinne, fordi det er svært få kvinnelige peer-arbeidere, og dermed vanskelig å oppdrive. Grunnen til at senteret trengte en kvinnelig peer-arbeider var fordi de kvinnene og transpersonene som oppsøkte senteret ikke alltid følte seg komfortable med å være der på grunn av overtallet av menn som oppholdt seg der. De som jobbet ved senteret, opplevde det som vanskelig å vite hvordan man skulle nå ut til dem. Kvinnelige og transkjønnede sexarbeidere som kom dit, opplevde ofte å bli behandlet som om de jobbet mens de var der. Dette innebar kommentarer på klær de hadde på, forespørsler om seksuelle tjenester, og generelt nedsettende og diskriminerende kommentarer. Disse menneskene opplevde derfor at de ikke kunne bruke senteret for det det var, nemlig et sted hvor man skal kunne slappe av, få en kaffe og en matbit, og sosialisere med andre; «Their living room», som Elena kalte det. Elena tok da grep om dette og gikk inn for å skape et bedre miljø. Et av tiltakene hun gjorde var å snakke direkte med de som oppførte seg sjikanerende, gi tydelig beskjed om det oppstod situasjoner, og eventuelt kaste ut de som opptrådte diskriminerende. I

tillegg til dette knyttet hun tette bånd med de som var innom, noe jeg selv så effekten av, ved at alle som kom forbi klemte og hilste på ho, og tilbød seg å spandere kaffe. Innen få måneder etter at hun hadde blitt ansatt der, fikk de besøk av fler og fler kvinner og transpersoner, enn de hadde hatt før.

Elena har personlig historie knyttet til rusavhengighet, og hadde derfor selv opplevd hvordan man blir behandlet som kvinnelig rusbruker, både i og utenfor rusmiljøet. En av de tingene hun selv hadde opplevd og som hun tydelig understrekte, var hvordan kvinnelige rusbrukere opplever dobbel stigmatisering, og enda mer om man selger sex og/eller blir gravid. Som rusbruker har man allerede «brutt» med normative idealer om hva det vil si å være et rasjonelt menneske, som jeg tidligere nevnt gjennom Zigon (2019). Elena utdypet at ved å være *kvinnelig* rusbruker vil man kunne bli ansett som på kant med tradisjonelle kjønnsidealene rundt hvordan en kvinne skal være, og med enda flere dimensjoner om det er sexarbeid, graviditet og moderskap inne i bildet. Man risikerer å bli kategorisert som «dårlig mor», «dårlig datter», og tilsvarende. Elena har selv barn, og hadde derfor selv kjent på kroppen de fordømmene som følger ved ikke å passe inn i normative morsidealene, til tross for at hun så på seg selv som en god og kjærlig mor. Gjennom nær kontakt med mange av Lisboas kvinnelige rusbrukere, hvorav noen driver med sexsalg, fortalte hun om hvordan frykten for den fordømmingen og stigmatiseringen som følger ved kvinnelig rusbruk, sexarbeid og graviditet/moderskap, førte til at mange heller risikerte egen og fosterets helse over å oppsøke lege. Hun fortalte om kvinner hun kjenner, som unngått så mye å tenke på det faktum at de er gravide, at de har gått mange måneder inn i terminen, uten å oppsøke lege. I et spesifikt tilfelle var Elena bekymret for at det ufødte barnet til en av kvinnene hun kjente. Elena var redd barnet var dødt, fordi hun visste at barnet ikke hadde snudd seg med hodet riktig vei i løpet av graviditeten, og fordi kvinnen ikke hadde oppsøkt lege siden hun ble gravid, nettopp på grunn av frykt for hvordan hun vil møtes av helsevesenet.

Stigmatiserende oppførsel og diskriminerende behandling av helsepersonell vil kunne forekomme uavhengig av om kvinnen har hatt et *tidligere* rusproblem, eller om hun er rusavhengig under graviditeten/fødselen. Ved sistnevnte tilfelle vil man allikevel oppleve sterkere stigmatisering, noe som øker sjansen for at helsetilsyn unngås i det hele tatt. Ved ikke å oppsøke legehjelp under graviditet vil man da også kunne bli ansett som ekstra uansvarlig, noe som igjen kan «bekrefte» fordømmer, og føre til enda mer stigmatisering og diskriminering. Alt dette er problematikk som Rosenbaum opp i sin tekst, som omhandler nettopp dette temaet (1979, 435-436).

Ideer om Morskap, Rusavhengighet og Sexarbeid

Dette er problemstillinger som Bjønness (2015) tar opp sin artikkel, som er basert på feltarbeid og intervjuer gjort ved et drop-in senter for marginaliserte kvinner i Danmark. Fokuset var på kvinnelige rusbrukere som selger sex, og hvilke normer og praksiser som knyttes opp mot morskap i en slik setting. Noe av utgangspunktet for artikkelen er hvordan kvinner som driver med sexsalg i Danmark blir ansett som sterkt annerledes enn «vanlige kvinner», på grunn av et syn på sexselgere som utelukkende «offer». Drop-in senteret definerer rusbruk og sexsalg som en umulig kombinasjon med morskap, noe som påvirker hvordan kvinnene forholder seg til drop-in senteret og institusjonen generelt. Ved ikke å kunne «kvalifisere» som en god mor, går dette også ut over hvordan kvinnene ser på seg selv, og hvilke forventninger de har (2015, 783-784). Mye av problemet i artikkelen bunner i drop-in senterets definisjonsmakt, hvor sexarbeid blir ansett som «vold mot kvinner», som videre forsterker tanken om at kvinner som selger sex ikke er rasjonelle individer, og dermed heller ikke i stand til å ta vare på verken seg selv eller et barn. Denne definisjonsmakten gir også institusjonen en automatisk forhøyet moralsk status over disse kvinnene, noe som videre gjør institusjonens definisjon til «riktig», samtidig som det knebler og fratar kvinnenes egne stemme. Dette fører til et toegget sverd for kvinnene som får hjelp, siden de enten kan velge å gi etter for institusjonens stereotypier med de konsekvensene som følger, eller ved å gå i opposisjon og dermed «bekrefte» et annet sett av institusjonens stereotypier (2015, 785, 787-788).

Ved å føye seg etter institusjonen og dens ansatte sine idealer om morskap, gir kvinnene opp tanken om at man kan være en «god mor», noe som kan resultere i at man «frivillig» oppgir barn til eksempelvis fosterhjem. Ved å gjøre dette observerer Bjønness at man vil bli ansett som samarbeidsvillig av helsetjenesten, og kvalifisere som «... a 'good mother' as one who is 'realistic' about her own competences» (2015, 788). Altså klar over ens egen manglende evne som mor. Men ved å godta institusjonens narrativ om seg selv som en dårlig og upassende mor, går det utover selvfølelse og troen på at man kan, og motivasjonen for å, bli rusfri (Bjønness 2015, 787). Ved å stå opp mot de vedtatte idealene til en «rusavhengig» møter man også en rekke konsekvenser. En kvinne Bjønness beskriver velger å gå imot fordømmene hun blir møtt med og heller kritisere systemet, som fører til at hun får lavere tillit til personellet ved drop-in senteret. Kvinnen blir da ansett som lite samarbeidsvillig og vanskelig, og blir til tider nektet adgang ved senteret på grunn av uenighet. Ved ikke å ha adgang til institusjonen øker tidvis rusbruken til kvinnen, noe som igjen gjør at stereotypiene til institusjonen blir

«bekreftet» (2015, 788-790). Bjønness konkluderer med at: «... it seems that both complying and resisting become paradoxical contributions to the reproduction of the structures the women resist.» (2015, 790), og « (...) social institutions that operate on the assumption that women who use drugs and sell sexual services are 'improper mothers,' may create conditions that prevent the same women from proving otherwise.» (2015, 791).

Hvis vi går tilbake til den gravide kvinnen Elena fortalte om, vil det være mulig å trekke direkte paralleller mellom Bjønness' feltarbeid, og situasjonen kvinnen var i. Ved ikke å oppsøke helsetjenester, og dermed risikere egen og fosterets helse, vil det kunne bekrefte idealer om rusbrukere som uansvarlige og ikke passende som foreldre. Ved å miste barnet før fødsel, vil dette også være med på å bidra til en bekreftelse ovenfor kvinnen om at hun er en dårlig mor, noe som kan føre til selvforakt og økt rusbruk (Rosenbaum 1979, 435-436)

Dersom hun hadde oppsøkt helsehjelp risikerer hun å kunne bli utsatt for diskriminering og stigma, og indirekte/direkte bli fortalt at man ikke er passende som foreldre, og om man da går inn i selvforakt eller rusbruk, vil dette «bekrefte stereotypien». Mange opplever å bli fratatt barnet etter fødsel fordi man regnes som uegnet til å ha et barn. Rollen som mor er for mange noe som gir en følelse av mening, og er i tillegg noe som kan ligge nært deres feminine identitet. Å miste et barn kan være et traume som gir en følelse av å ha feilet som kvinne og mor. Foreldrerollen er også for mange det som gir insentiv og større motivasjon for å bruke mindre, eller å kutte bruken helt, noe som også da fratras i prosessen, og kan føre til sterkt økt bruk (Rosenbaum 1979, 441).

På mange måter vil man uansett trå «feil», uavhengig av hva intensjonene eller motivasjonen er som gravid kvinnelig rusbruker, uavhengig av om man selger sex eller ikke. Portugal har en lang historie som et dypt katolsk land, og dermed (kanskje) sterkere tradisjonelle verdier knyttet til kvinnens rolle i familien som eksempelvis mor og datter. På den ene siden vil dette kunne gjøre det mer sannsynlig å møte på personer med diskriminerende holdninger i for eksempel helsevesenet, men det kan antas at det vil kunne føre til en sterkere form for selvstigma, dersom man har personlig historie knyttet til katolisisme. Dette er problemstillinger som er høyst aktuelle i de fleste nasjoner hvor det forekommer rusavhengighet og sexarbeid, men det kan tenkes at det forsterkes dersom det er sterke religiøse idealer rundt kjønnsroller også er inne i bildet.

Rom som uttrykk for stigma

Stigmatisering av rusmiljøer og rusbrukere kan også manifestere seg gjennom romlige former, noe som også fremstod som tilfelle i Lisboa. Åpne rusmiljøer i bysentrum er ikke et fremmed diskusjonstema. I Norge har vi eksempelvis den lange pågående debatten rundt rusmiljøet i Brugata og Gunerius i Oslo sentrum (Johansen 2019; Berg 2018). Selv om avkriminalisering og rusreformen skjedde rundt atten år før min ankomst, er det allikevel tydelige skiller i Lisboa, mellom de i rusmiljøet og de «utenfor». De fleste stedene jeg var med på å oppsøke rusbrukere, var ofte litt i utkanten av byen, men ganske tett på kommunale bolig- og blokkområder, samtidig som de også var til dels skjult. For det meste er det steder hvor folk kommer for å bruke i ro og fred fra offentligheten, og for å møte andre brukere, men det var også steder hvor folk sov. Det stedet som slo meg mest første gangen jeg besøkte var et større brukerområde i en liten grønn dal som lå tett på et blokkområde, men som samtidig hadde veldig begrenset med innsyn. Hele dalen har en sti som går gjennom hele området, med ulike stopp langsmed stien. Ved stoppene er det mindre stier går innunder trær og busker, hvor man er enda mer skjult. Hele «stinettet» og området rundt stien er dekt av rester etter bruk. Noen av stoppene har også en dedikert bål plass, der mye av disse restene og søppelet brennes.

Tre av «stoppene» på stien har improviserte hytter, hvor i hvert fall et av de er mer eller mindre fast bebodd. En av disse hyttene kan kalles et slags «hovedhus», og er den hytta som det helt tydelig er lagt mest arbeid og energi inn i. Han som har bygd, eier, og til dels drifter denne hytten er en litt eldre rusbruker. Han bygde hytten med den intensjon om å gi brukerne et brukerrum (for injisering og røyking), som et alternativ, siden det ikke finnes brukerrum i Lisboa i dag.¹ Hytten fikk alltid utdelt ekstra mye sprøytekit og aluminiumsfolie, da det er en møteplass hvor mange er innom i løpet av en dag. Det var som oftest alt fra fire til cirka tjue mennesker som oppholdt seg i området da vi besøkte det for å dele ut materiale. Om det var få i området, var det som regel på bakgrunn av at politiet hadde vært der tidligere. Det som var helt tydelig med dette området, var at hovedmålet sitt var å kunne skjerme seg selv, og andre, og kunne bruke i stille og rolige omgivelser.

I intervju med en av psykologene i Crescer, uttalte hun om de mer skjulte brukerområdene: «people don't want to see them, and they don't want to be bothered by people», som var en

¹ Under mitt feltarbeid ble det oppstartet et midlertidig program med to mobile injiseringsbiler, som et alternativ før de planlagte «stasjonære» injiseringsrommene er i drift. Dette var to større biler som ble plassert ved blant annet det nevnte brukerområdet, hvor det var mulighet for to og to brukere å injisere under oppsyn av to sykepleiere, i hygieniske/sterile omgivelser.

kort og presis oppsummering. Selv om det blir gjort en innsats for å skjule rusbruken, er det likevel andre lokale beboere i disse områdene som er misfornøyd med aktiviteten som følger med brukerområdene. Dette merker også organisasjoner som Crescer på sine materiellrunder, siden deres nærvær oppfattes som et bidrag til å holde rusmiljøet i disse områdene i live. Kort tid før jeg ankom Crescer var det et par av de ansatte som hadde opplevd å få kastet gjenstander etter seg, fra vinduer i en blokk, og blitt skreket til at de skulle fjerne seg fra området, på bakgrunn av nettopp dette.

Et litt annet brukerområde som jeg bet meg merke i var en gate som lå mer inne i byen, og som jeg velger å referere til som «Rua Branca». Det var et fast stopp på materiellruten til Crescer, og lå i tillegg ganske nærme der jeg selv bodde, noe som gjorde at jeg både intensjonelt og uintentert gikk forbi denne gaten. Rua Branca skiller seg i stor grad ut ifra de andre brukerområdene jeg besøkte gjennom mitt opphold, mest på grunn av dens sentrale plassering, noe som gjør at det er både rusbrukere og intetanende ikke-brukere som ferdes her. Det er en trang bakgate i kjent Lisboastil, med bygg utsmykket i de tradisjonelle flisene Azulejos, i nærheten av en av de eldre bydelene. I umiddelbar nærhet er det blant annet et mindre torg hvor det er cafeer, og et høyklasses hotell med tilhørende restaurant og bar, hvor prisklassen på alt fra drinker til mat rangerer høyere enn det vanlige. På grunn av den sentrale lokasjonen er det generelt mye turister i området, og nevnte torg er et sted hvor både turister og lokale nyter mat og drikke.

Samme psykolog som uttalte seg om de mer skjulte brukerområdene, uttalte seg også om Rua Branca:

(...) you have cops, you have dealers, you have users, you have outreach teams, and you have tourists going around (in) the street. And like... it seems like the GPS said that was like a shortcut, and then they're like "where are we?", like looking around, "what kind of place is this?"

På grunn av aktiviteten på dette torget, og antallet turister som ferdes i området, er det en klar kontrast som møter deg om du går femti meter lenger opp i gaten. Langs denne smale bakgaten er det som regel et yrende folkeliv. På den ene siden er det mange som sitter inntil ulike trappeopp ganger og små kanter, men på den andre siden står det ofte sexarbeidere og dealere mer eller mindre postert, uten at dette var noe bestemt/fast oppsett. Inntil

«sitteveggen» og i området generelt, var det som regel crack og cannabis som ble røyket.² Som et resultat av ulike sinnstilstander på bakgrunn av varierende ruspåvirkning, i kombinasjon med mengden folk som brukte å oppholde seg i denne gaten, var det lite som skulle til før stemningen kunne oppfattes som uoversiktlig. Det var ikke ukjent at mange av de jeg fulgte innen skadereduserende arbeid, vegret seg for å oppsøke området, fordi de av personlig erfaring oppfattet det som utrygt og ustabil. Ei av de jeg arbeidet med gikk i en periode ut i sykepermisjon etter å ha blitt slått i brystet av en bruker de ofte møtte på. Det resulterte i at hun i ettertid unngikk området på materiellrunden. Denne hendelsen påvirket også de andre organisasjonsansatte, og jeg merket at visittene hit ble kortere og kortere. Om vi i det hele tatt reiste dit, hendte det at vi ikke engang gikk ut av bilen, men heller delte ut materiale gjennom bilvinduet.

Gaten i seg selv består av en bar der mange enten hang eller kjøpte seg en øl, en kiosklignende butikk, et par små spisesteder av typen kebab/pizza, og en mindre bruktbuikk. Selv oppholdt jeg meg kun i gaten om jeg møtte på en av mine informanter, og fulgte ofte egen magefølelse angående hvor lenge av gangen jeg oppholdt meg her. Selv opplevde jeg at enkeltindivider var utagerende, samt at det oppstod konflikter. Det skal òg nevnes at gaten til tider også kunne være rolig, hvor de som oppholdt seg her sosialiserte mens de nøt den portugisiske vårsolen, men dette vekslet mye.

Hver gang jeg gikk gjennom området eller oppholdt meg der, vitnet jeg omtrent uten unntak at mye turister vandret gjennom gaten. De gikk enten ubrydd eller noe overrasket gjennom gaten, trolig med et håp om å finne mer turistrelaterte severdigheter på den andre siden. Nederst i gaten, i skillet mellom gaten og det nevnte torget, hvor det ofte oppholdt seg turister, var det alltid en eller flere politimenn. Av det jeg observerte, grep de sjelden inn i aggressive situasjoner som oppstod i selve gaten, men om det kom helt ut av kontroll vil det kunne tenkes at de ville gripe inn. Måten politimenn plasserte seg ganske nøyaktig i skillet mellom turistområdet og Rua Branca, kunne ikke fremstå som annet enn bevisst. Og om de ikke var plassert mellom de to områdene, oppholdt de seg på selve torget hvor turister og andre lokale oppholdt seg. I en by og et område hvor turistnæring er en sentral del av økonomien, er det

² Jeg ble på et tidspunkt fortalt at grupper og områder ofte delte seg opp i de som bruker crack, og de som bruker heroin. Dette mye på grunn av effektene til de ulike rusmidlene, hvor crack er kjent som en «upper»-rus, mens heroin er en «downer»-rus. Det er selvsagt mye nyanser også inne i bildet her, mye fordi det ikke er uvanlig med blandingsrus, hvor blant annet «speed-ball» er et eksempel, som er når man blander heroin med crack.

ikke utenkelig at mye av oppgaven til politiet her var å sørge for at det ikke oppstod situasjoner mellom turister og de som oppholdt seg i Rua Branca.

I de to eksemplene jeg har brukt her, kan man se to ganske forskjellige brukerområder. Som nevnt var de fleste stedene taktisk plassert litt i skjul. Bakgrunnen for dette har flere aspekter. Som flere av mine informanter sa, er det ikke til å stikke under en stol at offentligheten og «normale» ikke vil se det, og dermed helst unngå å vite at det er et problem som eksisterer. Dette er det flere grunner til, men det bunner trolig i en «ute av syne, ute av sinn»-tankegang, hvor mennesker i vanskelige livssituasjoner er noe mange ikke vil ta stilling til i sin hverdag. På den andre siden vil heller ikke de som oppholder i brukerområdene bli forstyrret av utenforstående. Mange føler på en generell mistillit til samfunnet, med bakgrunn i dårlige møter med enkeltpersoner, politi, sosialarbeidere, helsearbeidere og andre instanser, noe som naturligvis vil lede til at man vil unngå kontakt utenfor den gruppen hvor man opplever forståelse og solidaritet. På materiellrunder med Crescer kunne vi møte noe skepsis fra de i brukerområdene som ikke visste hva organisasjonen drev med, og måtte derfor bli verifisert av noen vi kjente fra før av.

Selv om de fleste brukerlokasjonene var noe skjult, var Rua Branca klare motsetningen. Til tross for antallet turister og andre som passerte gjennom gaten var det åpen kjøp og bruk av rusmidler, og åpenlyst sexarbeid som foregikk, uten mye arbeid ble lagt i å skjule det. Gaten har en lang historie som et brukermiljø, og har bestått til tross for mye oppskalering i hoteller og restauranter i nærområdet. Kontrasten mellom virkeligheter og livssituasjon kunne ikke annet enn å bli stor i krysspunktet mellom turister og rusbrukere.

Politipraksis i Lisboa rusfelt

Rusbrukere og politi

Politi, og i noen land militære styrker, er et sentralt verktøy i den praktiske bekjempningen av «the war on drugs». Masser av økonomiske ressurser er brukt for å gi politiet den utdanningen og de verktøyene de trenger for å kunne bekjempe rusbruk, salg/kjøp, og innførsel. Hva skjer når man plutselig avkriminaliserer illegale rusmidler til eget bruk? Vil sterkt etablerte holdninger rundt rusbruk og -brukere forsvinne av seg selv over natten på grunn av lovendring? I sammenheng med dette har det vært utbredt med ulike former for fysisk og psykisk vold rettet mot rusbrukere, noe som har vært like gjeldende for Portugal som for andre land. Ved å avkriminalisere og gjøre rusbruk til en administrativ lovovertrødelse, tok

Portugal et steg mot en mer human behandling av mennesker med rusproblemer. I andre deler av verden ser man til dels også endring i måten man håndterer rusproblematikk, men det er også nasjoner som fortsatt bruker mye ressurser på straffeforfølgning.

I USA er også «the war on drugs» i høy grad aktiv, hvor blant annet «Stop and Frisk»-taktikken har fått mye kritikk. Denne taktikken gir politiet hjemmel til å stoppe og ransake individer ved skjellig grunn til mistanke, noe som gir mye rom for tolkning hos den enkelte politimann. Denne taktikken har utviklet seg til å bli et direkte uttrykk for rasisme, da den oftest praktiseres i afroamerikanske og latinamerikanske nabolag, og fører til en systematisk overvåkning av de lokale minoritetsgruppene. I eksempelvis New York, var 87% av de 500,000 menneskene som ble stoppet under denne taktikken, afroamerikanske og latinamerikanske (Zigon 2019, 33). En av de første historiene jeg ble fortalt da jeg begynte mitt feltarbeid i Lisboa, var fra en tidligere bruker, som før rusreformen hadde blitt utsatt for nettopp denne politi-taktikken. Han hadde blitt stoppet på bakgrunn av et «rusbrukerlignende» utseende, og trakassert av lokalt politi, uten at de fant noe illegalt å ta han på. Han gikk dermed på politistasjonen for å legge inn klage, hvor han da ble omringet av politimennene og truet med vold om han valgte å gå videre med klagen. Denne situasjonen skjedde vel og merke før rusreformen tredde i kraft, men det er fortsatt et av mange eksempler som bidrar til å vise hvorfor rusbrukeres mistillit til politi er sterkt forankret. Til tross for at man ikke kan bli straffeforfulgt for å være rusbruker, hørte jeg allikevel om tilsvarende situasjoner i dagens Lisboa, hvor den samme taktikken ble brukt.

På de daglige materiellrundene med Crescer, var det ofte steder og områder hvor vi vanligvis møtte en del mennesker, som det noen dager ikke var en eneste person å møte. På spørsmål til mine informanter i Crescer, fikk jeg til svar at dette som regel var på grunn av en nylig gjennomført rassa i området. Disse rassaene virket til å skje med jevne mellomrom, basert på antallet mennesker vi møtte på rundene. Til tross for at Crescers ansatte var litt reserverte rundt temaet, fikk jeg små drypp av informasjon om disse rassaene og hvordan noe av det lokale politiet kunne opptre. Dette kunne innebære ransaking og konfiskering av brukerdoser, bortvisning, og til tider fysisk aggressiv oppførsel og vold. Som hjemløs rusbruker har man ikke nødvendigvis et sted å gjemme rusmidlene sine, noe som tilsier at man må ha det på kroppen til enhver tid, noe politimenn også er klar over, som da vil kunne øke sjansen for å bli stoppet dersom man «ser ut som en rusbruker». I Fassins (2013) bok «*Enforcing Order*», hvor han følger politipatruljer i Paris, merker han seg hvordan politipersonellet han følger har ulike handlingsmåter ut ifra hvor i byen de er, og hvem de er i kontakt med. Middelklasseungdom

blir sjeldent eller aldri stoppet eller straffet for rusbruk, mens ungdom fra arbeiderklasseområder ofte blir både stoppet og arrestert for mindre alvorlige, eller de samme narkotikaovertredsene. Han vitner blant annet at politimennene han følger vet hvem som selger rusmidler i vanskeligstilte områder, men at dette ikke blir fulgt opp fordi dette er jobben til etterforskningsavdelingen. De går derimot kun på de som bruker rusmidler i de samme områdene (2013, 73). Han bemerker:

... legislation served not so much to make the law respected as to remind each individual of the social order. Therefore, one might better consider the efficacy of police work in disadvantaged neighbourhoods against criteria other than the one usually used: the reproduction of crime. Patrols exert a form of pressure on those populations that are seen as threatening by virtue of their mere existence – that is, young people from working-class neighbourhoods, mostly belonging to minorities – regardless of any objective danger. What is at stake is not so much the protection of public order as the maintaining of social order.
(Fassin 2013, 73-74)

Det kan trekkes paralleller mellom denne type agenda, og hvordan noen politifolk i Lisboa kunne opptre tvilsomt ovenfor rusbrukere. Enten det gjelder «stopp og søk», konfiskering av rusmidler, fysisk vold, arrestasjoner og tilsvarende, er med all sannsynlighet politimennene klare over at dette er en gruppe mennesker som har et fysisk eller psykisk avhengighetsproblem til et eller flere rusmidler, og som ofte er uten fast bopel og inntektskilde. Om de vet dette, vet de trolig også at ved eksempelvis å konfiskere rusmidler, vil rusbrukeren innen kort tid måtte å skaffe mer, noe som gjør beslaget nytteløst med tanke på bekjemping av kriminalitet. Dette er om det i det hele tatt er noen grunn for stoppet annet enn fordi personen fremstår som en rusbruker. Profilering av rusbrukere kombinert med antagelser om kriminelle handlinger er heller ikke fremmed i Lisboa, som i andre land. Lucas, en av mine informanter i Crescer, fortalte om en mann han nylig møtte på en materiellrunde som fortalte at han ble utsatt for fysisk vold hver gang han støtte på lokale politimenn, kun på grunn av at han bodde på gaten og var rusbruker. Uavhengig av om han hadde rusmidler på kroppen eller ikke. Dermed fremstår taktikken til Lisboas politi som noe i likhet med hva Fassin skriver: målet er ikke å forhindre kriminalitet, men å etablere og opprettholde sosiale roller og orden (2013, 73-74).

Selv under en avkriminalisert politikk i Portugal og Lisboa, er det fortsatt noe friksjon mellom politi og rusbrukere, men på grunn av ruspolitikken er den enkelte politimann i stor grad blitt pålagt restriksjoner for hva som er gyldig grunn til å *arrestere* rusbrukere. Om man blir tatt

med rusmidler, vil det enten bli konfiskert på stedet og kanskje kastet, og det er det. Eller så vil man bli anholdt og tatt med på politistasjonen, før mengden rusmidler blir veid opp mot de grensene som er satt. Disse vektgrensene ble på mange måter etablert nettopp for å frata noe vurderingsmakt fra de lokale politimennene, og gi de tydelige vektgrenser å forholde seg til, for å minske forskjellsbehandling og profilering. I og utenfor mitt arbeide hos Crescer, hørte jeg allikevel om flere tilfeller hvor lokale politimenn hadde opptrådd direkte diskriminerende ovenfor brukere. Jeg ble blant annet fortalt om en politimann som hadde gått bort til en kvinne som hadde gjort klar en brukerdose crack (altså pulverform) på sin improviserte pipe, og med vilje blåst vekk det som lå på aluminiumsfolien. Det er vanskelig å si hvor utbredt denne typen overtramp er i dagens Portugal, men dette var trolig ikke et enestående tilfelle av hverdagstrakassering.

På spørsmål om politiets fremgangsmåte i forhold til rusbrukere uttalte Lucas:

The use of drugs is not seen as a crime anymore, and if the police catch you, they take you to that commission, and the commission really looks over your life, and see what's the best thing for you to do. But there are still many policemen that do not follow this... don't respect it. If you go out with your friends in Bairro Alto (barområde i sentrum av Lisboa), I have seen the police taking people to the police station and arrest them for one or two nights, just for a joint. (...) The other day we were at the (navn på togstasjon) station, they (rusbrukere) were smoking and injecting heroin, and the police came and went away. Didn't do anything, so it's kind of lucky if you find a good cop or not. I don't know, but maybe you can fight (more) for your rights. If the police see you smoking crack or whatever, and you have a small amount, you can tell him "no, you cannot arrest me", but then the police... many of them they beat them up anyways, so it's complicated.

Skadereduksjon og politi

Hos Crescer måtte jeg ta tiden til hjelp når det gjaldt å få tilgang til mer «uoffisiell» informasjon fra mine informanter. Et av de tydeligste eksemplene på dette var informasjon om hvordan flere ansatte ved Crescer, ved flere anledninger hadde opplevd ubehagelige situasjoner med lokale politimenn. Hendelsene jeg ble fortalt om kom stykkevis gjennom hele feltarbeidet, og jeg valgte ikke å grave for mye i starten, men heller la informantene mine fortelle på eget initiativ. De gangene jeg spurte eller ba de om å utdype, ble det fort litt stille, og svarene ble til dels unnvikende. Jeg skjønnte etter hvert at dette var fordi Crescer ofte er på

seminarer og møter med politiet og andre organisasjoner som jobber i Lisboa rusfelt, og at det var viktig for å de å opprettholde en god tone med det lokale politiet. Allikevel var det noen som delte personlige erfaringer fra emnet.

Spesielt en av mine informanter i Crescer, Bianca, fortalte meg om et nylig møte med det lokale politiet. Hun og en annen fra organisasjonen var på ettermiddagsrunde for å dele ut materiell. Plutselig hadde det kommet en full politibil kjørende mot dem, stoppet, og samtlige politimenn hadde kommet ut av bilen og omringet de, for så å fortelle de at de ikke hadde lov til å være der fordi det var privat eiendom, og at de oppmuntret til ulovlig rusbruk og oppholdelse der. Politimennene hadde også vært diskriminerende, og sagt at Crescers jobb ikke var verdt å gjøre, og at det ikke var en bra jobb. Bianca og den andre ansatte ble også truet med å bli fengslet fordi de var på privat eiendom, om de ikke fjernet seg og sluttet å ferdes der. Bianca la til at dette er et sted Crescer deler ut materiell hver dag, noe som gjør det rart at det plutselig skal være et problem. Hun hadde syntes hele situasjonen var ganske ubehagelig, og hun og den andre hun var med hadde prøvd å diskutere tilbake, men politimennene hadde ingen intensjon om å lytte. Hun fortalte og at det var ukomfortabelt og at de oppførte seg generelt «rude». Videre fortalte hun at det er mer politinærvær i mer sentrale brukerområder, men at de da ikke oppfører seg sånn mot rusbrukere og skadereduksjonsarbeidere. Det var et mer lokalt problem. Litt lenger unna der de ble stoppet er det et annet brukerområde, hvor det ofte er politi, men der bryr de seg stort sett ikke med rusbrukerne.

Refleksjon

Hvilken opplæring og utdanning politiet i Portugal får i forhold til ruspolitikk og praksis fikk jeg ikke mulighet til å undersøke i mitt feltarbeid. Derfor har jeg også lite innsikt i hvordan/hvorvidt rusreformen påvirket politiets praksis og utdanning, så det er derfor vanskelig å uttale seg om. Hos tjenestemenn som i alle andre yrker og områder, er det et bredt utvalg av individer med ulike verdier og erfaringer. Noen er uenige med ruspolitikken og lar dette gå utover rusbrukerne, mens andre sympatiserer eller stiller seg nøytrale. Allikevel er dette ting som Lisboa rusbrukere opplever på en daglig basis, noe som gjør det til et systematisk problem, som er med på å skape mistillit, frykt og eventuelt traumer. Tilfellet Bianca beskriver hvor det kommer en bil full av politimenn og omringer de, vitner om at det ikke kun er enkeltpersoner med en agenda som diskriminerer mennesker i rusfeltet, men at det

kan være lokale subkulturer innen Lisboa's politi som har egne praksiser rundt dette. Uavhengig av hvor organisert eller ikke disse situasjonene er, er det like mye et problem.

Konklusjon

På samme måte som at rus og avhengighet i seg selv er et vidt og komplekst felt med utallige dimensjoner, er analyse av stigmatisering innen det som omfatter rus, minst like komplekst. I Lisboa er stigmatisering av rusbrukere noe som forekommer, og jeg har i dette kapitlet forsøkt å beskrive noen av måtene dette kommer til uttrykk. De ulike eksemplene på stigma i Lisboa's rusfelt jeg har tatt for meg i dette kapitlet, er trolig bare en liten del av et mye mer komplekst felt, men det er allikevel sentrale ting å belyse.

Som det kommer frem i dette kapitlet, er store deler av empirien basert på andre- og noen ganger tredjehånds fortellinger og vitnemål. Altså at det ble gjenfortalt situasjoner og hendelser noen har hørt fra andre i felt, eller som de selv har opplevd. Dette er det flere grunner til, deriblant, som tidligere nevnt i introduksjonskapitlet, at min portugisisk ikke var tilstrekkelig bra nok. Jeg har valgt å ta med mange av de fortellingene jeg hørte fra rusbrukere, de innad i Crescer og andre organisasjoner, fordi uavhengig av om alt er sant eller ikke, er det likevel historier som sirkulerer blant de som er og jobber i Lisboa's rusfelt. Mye sagt mellom mennesker som stoler på hverandre, med et mål om å informere og dele. Disse fortellingene sier blant annet noe om hvordan relasjonene er mellom de ulike områdene i rusfeltet, enten det er mellom helsetjenester og rusbrukere, politi og rusbrukere, organisasjoner og rusbrukere, og tilsvarende.

Idealer knyttet til morskap og hvordan kvinner «skal være», i kombinasjon med stigmaer rundt rusavhengighet og sexarbeid, er ikke noe som nødvendigvis påvirkes av verken avkriminalisering eller en mer helseorientert ruspolitikk. Som i Bjønness' (2015) felt, er det nettopp i en behandlings- og støttekontekst at dette skjer. Det dreier seg mer om fordommer rundt hva de gjør med kroppene sine, knyttet opp mot hva man visse ideologiske forventninger, enn det handler om lovgivning. Videre vil også romlige skiller eksistere mellom miljøer med tyngre rusbruk, og de utenfor dette miljøet. Mange rusbrukere ønsker å holde noen av aktivitetene sine skjult for allmenheten, og det kan tenkes at dette er på bakgrunn av å ville skjerme seg selv og slippe skjeve blikk man ellers kan oppleve. Det er heller ikke til å komme bort i fra at mange av de som er utenfor disse miljøene, heller ikke vil vitne det. Altså helst ikke vite om det og fortsette livene sine. Det er ikke umulig at Portugal

ble påvirket, og fortsatt bærer spor, av den verdensomfattende «krigen mot narkotika» i form av fordømming og stereotyper av personer knyttet til tyngre rusbruk. I tillegg har mennesker og samfunn et behov for å kategorisere mennesker som «insidere» og «outsidere», hvorav rusbrukere fort faller under «outsidere». En lovendring vil derfor ikke automatisk få bukt med hvordan et samfunn som helhet ser på rusbruk- og avhengighet. Zigon (2019) skriver om hvordan forbudspolitik og «war on drugs» handler mer om en umenneskeligjøring av rusbrukere, og deres «mangel på rasjonalitet», enn det gjør om juridisk status og det lovbruddet det er å konsumere illegale rusmidler. Dermed er det mer jobb å gjøre enn lovendring dersom man skal ta stigmatiseringen ved roten. Stigmatisering vil uansett forekomme, men i hvilken grad vil kanskje avkriminalisering kunne bidra til å påvirke. Som Lucas nevnte i sitt eksempel, kan den avkriminaliserte statusen gi rusbrukere bedre insentiver for å argumentere mot for eksempel politimenn når de stoppes, siden de har loven på sin side, og hvor det verste juridiske utfallet er å måtte møte hos den lokale kommisjonen. Det verste generelle utfallet er fysisk vold, noe som dessverre skjer oftere enn det skal, og som vitner om at behandlingen av rusbrukere går lenger enn lover.

Kapittel 5 – Et blikk på rusbrukere

Brunos Prolog - Cirka halvveis i feltarbeidet:

Det var en dag i april, og sola hadde for fullt begynt å varme i Portugals hovedstad. Himmelen var blå, og jeg hadde satt av dagen til å prøve å snakke med rusbrukere, for å oppsøke deres historier og erfaringer. Jeg ankom Rua Branca, og møtte umiddelbart på Bruno, den brukeren jeg hadde fått best kontakt med i løpet av mitt opphold. Jeg hadde møtt på Bruno i samme område dagen før, hvor han uten hell hadde forsøkt å selge meg en kaffemaskin. Planen var å tilbringe litt tid med han da, men fordi han fremstod som litt overstadig påvirket av alkohol og annet, og på grunn av en generell amper og noe kaotisk stemning blant de som oppholdt seg i området, hadde jeg valgt å følge magefølelsen min og forlate stedet.

Denne dagen var Bruno i godt humør, og møtte meg med et smil, som han ofte gjorde. Han ba meg om å sette meg ned, og idet jeg hadde satt meg ned spurte han meg om jeg kunne kjøpe en øl til han og vennene hans. Jeg sa litt motvillig ja til å kjøpe en øl, og kjøpte en literflaske med øl på kiosken vi satt utenfor, og ga den til Bruno. Kort etter at Bruno og de to kompisene hans hadde åpnet ølen og begynt å drikke, kom mannen som jobber i kiosken ut og var irritert for at de drakk rett utenfor, siden politiet var postert rundt 30-40 meter lenger ned i gaten. Det faktum at vedkommende ble brydd av at de drakk utenfor fremstod som noe interessant, med tanke på at det daglig er mennesker som bruker og selger cannabis og crack, i tillegg til at det foregår åpenlyst sexarbeid, cirka 5-10 meter bortenfor butikken. Bruno, de to kompisene hans og jeg gikk så i retning en roligere og mer skjult bakgate i nærheten. På veien til denne bakgaten møtte vi på en litt eldre mannlig rusbruker som stolt viste frem at han hadde fått klipt seg. Mens vi vandret, spurte jeg Bruno om han hadde fått solgt kaffemaskinen han så ivrig hadde prøvd å selge meg dagen før. Det hadde han. 15 euro fikk han for den, selv om han var overbevist om at den enkelt var verdt det dobbelte. Hvordan han hadde fått tak i kaffemaskinen spurte jeg aldri om.

Introduksjon

Denne oppgaven har hittil inneholdt lite data som får frem rusbrukernes perspektiv, noe som på mange måter også reflekterer vanskelighetene som ble støtt på under feltarbeidet. Dette har blitt nevnt i tidligere metodedel av oppgaven, og var på grunn av en kombinasjon av flere

faktorer. Det kan kort oppsummeres som en blanding av manglende språkferdigheter og vanskeligheter med å få innpass. Mangelen på rusbrukernes perspektiver bidrar til noe mangelfull data, til tross for at deres perspektiv er noe av det viktigste, da det trolig er de som i størst grad merker ruspolitikken i praksis. Styrken ved etnografisk metode er å kunne bidra til å fremme disse perspektivene på en god måte, mye fordi det baserer seg på å tilbringe tid med folk, observere og høre hva som opptar mennesker på en dag-til-dag-basis. Til tross for ikke å ha nådd helt gjennom på hva jeg selv hadde håpet på av data om rusbrukerperspektivet, fikk jeg allikevel muligheten til å erfare noe.

Målet med dette kapittelet er derfor å forsøke å få frem det av feltarbeidet som kan portrettere noen av perspektivene til rusbrukere i Lisboa. Videre også et innblikk i noe av det som hverdagen deres innebærer, samt hvordan Portugals ruspolitikk eventuelt påvirker eller ikke påvirker dette. Et av de temaene jeg vil forsøke å belyse er hvordan fysisk vold er noe rusbrukere i Lisboa må forholde seg til på en daglig basis, og hvordan dette blir håndtert. Her vil jeg se på hvordan avhengighetsforhold mellom bruker/selger, og sporadiske møter med fysisk vold, kan føre til normalisering og bagatellisering av sterke hendelser. Jeg vil og se på hvordan nettverk, kjennskap og vennskap var noe som presenterte seg en del i løpet av feltarbeidet mitt, og hvordan deleøkonomi/moralsk økonomi av rusmidler viste seg som aktuelt, men kanskje noe endret under en avkriminalisert ruspolitikk.

Videre vil jeg ta for meg ulike økonomiske aktiviteter som manifesterte seg den tiden jeg tilbrakte med Bruno og andre, og hvilke ulike strategier man kan ty til for å skaffe seg en inntekt. I forlengelsen av dette vil også muligheter for, og vanskeligheter med, å skaffe seg et sted å bo, være aktuelt.

For å få frem noen av disse perspektivene og problemstillingene kommer jeg til hovedsakelig å basere meg på min tid med den informanten jeg hadde mest kontakt med gjennom mitt feltarbeid, utenfor Crescer; Bruno. I mitt møte med Bruno dukket det opp flere aktuelle problemstillinger rundt ruspolitikk- og praksis som ble snakket om og til tider eksemplifisert gjennom ulike situasjoner, og det er dette jeg vil ta for meg i dette kapittelet.

Bruno

Gjennom arbeidet med Crescer, hadde jeg fått være med på mange ettermiddagsrunder for å dele ut brukermateriell. Det var her jeg møtte Bruno første gang. Han var sjeldent den som trengte noe særlig materiell, annet enn å prøve å få seg en nyere og renere glasspipe i ny og

ne, noe han sjeldent fikk, da det er stor mangel på disse pipene, og man fikk kun ny om man har mistet eller ødelagt den forrige. Til tross for ofte å få nei til svar, uttrykte han alltid en slags «jaja, men det er lov å prøve»-holdning, med et smil. Det var først i min tid utenfor organisasjonen at jeg fikk muligheten til å bli bedre kjent med han. Han hang ofte i Rua Branca, den sentrale brukergaten ikke langt fra der jeg bodde, noe som gjorde at jeg hadde mulighet til å stikke innom og tilbringe tid med han. Vi møttes nå og da gjennom mesteparten av feltarbeidet, men det var vanskelig å holde kontakten med han til tider på grunn av sporadisk mangel på telefontilgang. I tiden jeg tilbrakte med han gjorde jeg et litt lengre intervju med han, hvor jeg blant annet fikk vite mer om bakgrunnen hans.³

Bruno er ikke opprinnelig fra Portugal, og har bodd flere steder i verden. Han fortalte at han som barn følte seg mye utenfor, og begynte derfor tidlig med rusmidler, da dette var noe han lenge hadde vært nysgjerrig på. Det ble gradvis mer rusmiddelbruk, og endte slik opp i ulike miljøet og situasjoner som fulgte med dette. Han begynte selv å selge rusmidler, kom gradvis mer på kant med loven, og ble til slutt dømt til fengsel som ung voksen, uten at han utdypet spesifikt hva han ble dømt for. Under prøveløslatelse fra fengselet valgte han å rømme fra landet, ved hjelp fra sin far, til et land hvor han hadde noe familie og tilhørighet til. Til tross for å ha blitt presentert med muligheten til en ny start (*hans ord*), tok det ikke lang tid før de samme mønstrene rundt rus og kriminalitet fulgte etter. I det nye landet endte han opp i en slum, og også her ble han involvert i kriminelle miljøer og medfølgende aktivitet. Han fortalte om spesifikke situasjoner og hendelser av sterk grafisk natur han hadde deltatt i og vitnet, som hadde gjort sterke inntrykk og som svært få mennesker ville komme uberørt fra. Alt dette, kombinert med rusbruk, og å føle at livet ikke beveget seg fremover i riktig retning, førte til at han til slutt reiste til Portugal. Her bor han stort sett på gaten, men sover inne når muligheten byr seg. Han fortalte blant annet om en gjeng med nordiske telefonselgere som hadde latt han bo i kollektivet deres en liten periode, men dette tok brått slutt da huseieren oppdaget det.

Da vi nærmet oss slutten av dette intervjuet, så jeg at Bruno var tydelig rørt. Han hadde tydelig pratet om minner og tanker som han ikke hadde snakket om på en stund. Flere av de mest ekstreme hendelsene han fortalte meg om, valgte jeg ikke å skrive ned, på grunn av deres voldsomme natur, og med tanke på personvern. Jeg kjente på en dårlig samvittighet for å ha «fått han» til å gå inn på disse tingene, selv om han selv hadde styrt hva han ville fortelle.

³ På grunn av retningslinjer med tanke på innsamling av personopplysninger av rusbrukere, hadde jeg ikke mulighet til å ta opp samtaler/intervju, som gjorde stikkordsform og grovnotering til hovedmaterialet fra dette intervjuet.

Vi forlot trappen vi satt på, og begynte å gå innover mot sentrum. Bruno unnskyldte at han var rørt, og forklarte at han har opplevd mye som han nå hadde tatt frem igjen. Han brøt etter hvert ut i gråt, men prøvde å holde det noe tilbake. Vi satte oss ned på en kant ved en leilighetsoppgang vi stod ved. Jeg tok ut en røyk til oss hver, og der ble vi sittende en stund og snakke. Selv om grunnen til hans reaksjon var mye vonde minner og livserfaringer, uttrykte han at han hadde fått lettet litt på hjertet, og at det føltes godt ut. Han takket meg for å ha hørt på han, og jeg takket han for at han ville fortelle. Etter å ha snakket litt, vandret vi mot sentrum av byen. På veien fortalte Bruno at han hadde fått tilbud om å overta en leilighet som tilhørte en eldre mann. Det var litt uklart hvordan det hele hadde skjedd, men det virket som at Bruno hadde møtt på en mann i en oppgang han noen ganger sov i. Mannen hadde lagt merke til at Bruno ofte var i området og oppgangen, men at han ikke hadde noe sted å bo. Mannen hadde derfor tilbudt Bruno å flytte inn i en hybel han disponerte som stod tom, hvor han ikke ville trenge å betale husleie. Det hele virket nesten for godt til å være sant, men Bruno var veldig glad for denne muligheten, og overbevist om at det ville gå i orden. Da vi nærmet oss byen skulle Bruno møte noen venner, og det virket ikke som om han ville ha ekstra selskap, så vi gikk hvert til vårt da vi var kommet til sentrum.

Økonomiske Aktiviteter

Midt i en samtale dro plutselig Bruno opp et kredittkort han hadde funnet tidligere på dagen, som han viste meg, og jeg fikk se at det tilhørte en yngre kvinne. Han testet om det fortsatt fungerte ved å koble det til Uber-appen på telefonen sin. Det virket ikke til å være aktivt, og de to andre vi var med ble sendt på oppdrag for å teste kortet med kontaktløstjenesten på terminaler. Bruno og jeg ble sittende igjen, og han fortalte at med kontaktløs-funksjonen kan man kjøpe ting for under 20 euro, men da maks fem ganger i løpet av en dag, så lenge kortet ikke er sperret. De to som skulle teste kortet returnerte relativt raskt uten å ha turt å teste kortet, fordi de var overbevist om at det ikke ville fungere.

I denne situasjonen ble jeg også møtt av et etisk dilemma rundt min rolle oppe i det hele. Jeg ble stående og vurdere hvorvidt jeg skulle si noe eller ikke, da dette potensielt kunne føre til tap av penger for en kvinne. På den andre siden ville jeg heller ikke virke fordømmende ovenfor Bruno og hans venner, og dermed gjøre dette til noe de eventuelt holdt mer skjult for meg i fremtiden. Jeg endte til slutt opp med å krysse fingrene for at kortet allerede var sperret,

noe avvisningen av kortet på Uber-appen til Bruno tilsa ganske umiddelbart. Utover dette virket ikke dette som om det var en hendelse utover det vanlige for Bruno og hans kompiser.

Basert på denne hendelsen spurte jeg Bruno om hvordan han vanligvis pleide å skaffe seg penger. Han svarte at han gjorde mye forskjellig, men at «I always find a way». Enten det var å hjelpe turister mot litt penger, tigging, hjelpe en venn/dealer med å selge rusmidler, eller andre ting (som å bruke cashless-funksjonen på tapte kredittkort). Han fortalte også på et tidspunkt at han hadde jobbet litt sesongarbeid på en nattklubb/restaurant i et lite feriested lenger sør i Portugal.

Etter hvert meldte Bruno at han måtte lade telefonen sin, og vi satte kurs mot en restaurant der han pleier å få lov til å lade. Da vi kom frem til restauranten/cafeen der Bruno skulle lade telefonen sin, skilte vi lag og avtalte å møtes ved en senere anledning.

For å kunne økonomisk støtte et rusavhengighetsproblem vil man uten fast eller delvis fast jobb måtte ty til alternative måter å få inntekt på. Her er det er åpenbart flere ting man kan gjøre, både lovlige og mindre lovlige metoder for å kunne tjene en slant penger. Mange av de jeg snakket med og møtte, mottok eller hadde krav på en form for sosialstønad. Den lå som regel ikke på mer enn 200-350 euro i måneden dersom man leier bosted, og rundt 70 euro i måneden dersom man ikke har husleie å betale, og dette var mye av det organisasjoner som Crescer forsøkte å hjelpe rusbrukere og hjemløse med å få ordnet. Utover dette var det ulike småjobber som man kunne ta på seg. Noen hadde faste parkeringsplasser hvor de hjalp bilister med å finne ledig parkeringsplass og å parkere, og på denne måten hadde mulighet til å tjene litt i tips. Andre kunne stille seg ved en sentral billettautomat og bistå forvirrede turister med å kjøpe billett, ellers har jeg òg tidligere nevnt Crescer og hvordan brukerguider/foredrag kan bidra til en grei sum penger, for noen timer av en dag. Ved å følge den mobile metadonbilen som daglig kjører en fast rute i Lisboa, var det ikke uvanlig at rusbrukere med jobb som taxisjåfører eller byggere arbeidere kom kjørende for å hente sin daglige dose metadon før arbeid.

Utover dette har man også mindre lovlige aktiviteter som kan bidra til pengeinntekt. I Rua Branca var sexsalg noe som foregikk åpenlyst. Flere av kvinnene jeg møtte via Crescer som drev sexsalg, enten fast eller periodisk, gjorde det delvis for å støtte en rusvane. En annen mulighet for inntekt enten i form av penger eller rusmidler, er å bistå i rusmiddelsalg, som Bruno uttrykte at han gjorde fra tid til annen. Eventuelt å selge selv dersom man har nok penger til å kjøpe mer enn til eget bruk. Begge de sistnevnte er relativt vanlig i rusmiljøer, og

ble bekreftet at også er et faktum i Lisboa, av rusbrukere og organisasjonsarbeidere jeg møtte. På jobb med Crescer var det ikke sjeldent at vi diskre ble veivet videre av de som drev sexsalg eller solgte rusmidler, fordi vi kunne skremme vekk kunder. Salg av rusmidler er fortsatt ulovlig i Portugal og Lisboa, og blir man tatt, vil man kunne bli straffet for det. Hvor strengt dette blir praktisert når det er snakk om mennesker som selv har et rusproblem, er vanskelig å si. Når det er sagt, var dette mye av det som skapte hjemmel for politiet til å gå inn i brukerområder, ransake brukere og konfiskere rusmidlene deres. Noe som igjen fører til at mange kan måtte ty til raske, og eventuelt mer drastiske tiltak for å få tak i en ny dose.

Gjennom mine møter med Bruno så jeg ved flere anledninger hvordan han dukket opp med nye ting. Det kunne være, som nevnt, en kaffemaskin han prøvde å selge, solbriller med innebygde Bluetooth-ørepropper, og ulike telefoner ettersom han mistet den gamle. Hvordan han fikk tak i disse tingene spurte jeg sjeldent om, men gikk ut ifra at det var en blanding av ting han hadde fått, funnet, eller «funnet». Kredittkortet jeg var vitne til at han prøvde å trekke via cashless-funksjonen, fortalte Bruno at han hadde funnet, selv om det likevel vil kunne regnes som tyveri.

Portugal ble hardt rammet av finanskrisen i Europa, rundt 2009, noe som gikk direkte utover støtte til arbeidsprosjekter i regi av organisasjoner som Crescer. Landets økonomi har stødig gått oppover siden den gang, men rusfeltet er et av de områdene som opplever stadige budsjettkutt, noe jeg også fikk høre fra flere hold under mitt feltarbeid (Brown et. al. U.D.). Idet jeg reiste fra Portugal, var eksempelvis Crescer fortsatt i en tidlig fase av et restaurantprosjekt kalt «É Um Restaurante». Her tilbyr de hjemløse erfaring, praksis og jobbtrening i restaurantfaget, gjennom en restaurant hovedsakelig driftet av de selv, i tillegg til husly gjennom Crescers boligprosjekt. Prosjektet har fått mye medfart siden oppstart, og de ansatte kan videre kvalifisere til praksis i en annen restaurant, for så å bli ansett som klare for arbeidsmarkedet (Pedroso 2019). Det gjelder allikevel ikke alle, og de som ikke får denne type muligheter kan måtte ty til de overnevnte økonomiske aktivitetene, og sikkert en rekke andre, i et forsøk på å komme seg gjennom hverdagen.

Sosialitet: «Moral Economy» og Interaksjonsritualer

Vi kom til destinasjonen vår, en rolig bakgate. Der satte vi oss ned og slappet av i solsteken. Bruno og de to andre vi var med fortsatte å dele ølen, mens de snakket om løst og fast. Samtaleemnene innebar mobiltelefoner og hvor fort de blir ødelagt, sex, damer og været. Vi

plasserte oss på en fortauskant i samme gate, litt i skjul av en bil, og de tre mennene fant frem pipene sine og gjorde klar brukerdoser av crack, eller «Branca» som de kaller det, altså «hvitt» på norsk. Bruno fortalte meg at han hadde fått litt av en kvinne tidligere, noe jeg også hadde vitnet. Av interesse spurte jeg om det var noen form for deleøkonomi tilknyttet dette, og/eller om det var noen uskrevne regler som gjaldt. Jeg fikk til svar at det er som med mat: en dag har du, mens andre ikke har, og neste dag er det du som ikke har, mens andre har. Derfor har man som regel noen personer man gir litt til, og som du til gjengjeld får tilbake av når du selv ikke har. Videre fortalte Bruno at det hender alltid at noen er veldig hyggelige når du er den som har, kun fordi de vil ha av deg. Når rollene neste gang er snudd, og du er den som har behov for noe, kan det skje at de behandler deg som usynlig. «They treat you like Casper the ghost», som Bruno uttrykte. Sistnevnte eksempel er oppførsel som fort blir lagt merke til, og personen vil dermed bli kjapt og effektivt ekskludert fra denne delingen.

Etter å ha sittet på denne fortauskanten litt, tente de tre opp hver sin pipe med hvitt pulver på de svartbrente metallristene.

«Moral Economy»

Utover det rent økonomiske foregår det også i Lisboa rusmiljø en form for uoffisiell økonomi. Den er basert på, og med på å skape, relasjonelle nettverk blant de som inngår i miljøet. Som jeg spurte Bruno, og som Bruno bekreftet, er det en deleøkonomi når det gjelder kanskje spesielt mat og rusmidler. En dag har man, en dag har man ikke; en dag har andre, en dag har de ikke.

I Bourgois sitt arbeide med hjemløse rusbrukere i San Francisco, skriver han nettopp om hvordan store deler av den daglige aktiviteten til hans informanter er styrt av behovet for å skaffe penger til heroin for å unngå abstinenser. Alle andre behov, som mat, husly og lignende, kommer i andre rekke. Heroinabstinenser utfolder seg gjennom ekstremt fysisk og psykisk ubehag, sammenlignet med eksempelvis crack-abstinenser som hovedsakelig er psykisk. Ifølge Bourgois er den felles forståelsen og empatien for trangen til å unngå disse abstinensene, det som ligger til grunn for at rusbrukerne deler rusmidler seg imellom; den moralske økonomien. I tillegg er det en underliggende enighet om at man ved en senere anledning vil få tilbake det man gir bort, når man selv er i samme posisjon. I tilfellet med heroin er det også ansett som tryggere å kjøpe og bruke sammen med noen, siden man da har mindre sjanse for å overdose, fordi man vil i større grad automatisk begrense seg selv (2009,

80-83). Denne moralske økonomien er også aktiv i Lisboa rusmiljø, og er basisen for hvordan mange innad i miljøet knytter relasjoner og nettverk. Enten det gjelder mat, rusmidler, eller andre ting som man har for hånd. Denne moralske økonomien er også ifølge Bourgois, utgangspunktet for mye av den risikofylte utstyrs- og sprøytedelingen som forekommer i disse miljøene (1998, 2323). Som Bourgois beskriver det: «In short, risky needle practices emerge out of the microstrategies that street addicts utilize to avoid dopesickness, minimize risk of arrest; and construct supportive social networks» (1998, 2331).

I intervju med Bruno, spurte jeg om hvordan han opplevde ruspolitikken i Portugal, noe han forklarte at han personlig opplevde som veldig bra. Han la til at han mener rusbrukere i Lisboa bruker mindre mengder med rusmidler, fordi det ikke lenger er det samme behovet for å være forsiktig og skjule bruken ovenfor politiet. Hvorvidt dette stemmer generelt er vanskelig å si noe om, men dette var Brunos mening. Argumentet hans gikk ut på at fordi rusmidler er mer tilgjengelig og billigere, bruker man mindre tid og energi på å skaffe de. Dette gjør, ifølge Bruno, hele situasjonen rundt anskaffelse mer tilbakelemt for rusbrukerne. Man trenger ikke å skjule aktivitetene sine like mye, man trenger mindre midler for å kjøpe det, og frykten for å bli tatt ikke er like stor. Som et tilleggspoeng til dette mente han òg at det er større mulighet for å være ærlig i relasjonen politi – rusbruker, av samme grunn; «There is no taboo», som han uttalte, uten at han utdypet noe mer rundt dette.

Dersom det Bruno sier stemmer, og rusbrukere i Lisboa bruker mindre energi på å anskaffe rusmidler og skjule seg fra politiet, kan det være et eksempel på hvordan avkriminaliseringen av illegale rusmidler har direkte påvirket og forenklet hverdagen til rusbrukere. Det kan også tilsi, som Bruno sier, at tynge illegale rusmidler er mer tilgjengelig, men hvorvidt han mente for den generelle befolkningen eller spesifikt for rusbrukere med et nettverk i miljøet, er vanskelig å si. Jeg velger allikevel å tro han mente sistnevnte. Tidligere i denne oppgaven har jeg skrevet om hvordan det fortsatt er friksjon mellom lokale politibetjenter og rusbrukere. Her forteller Bruno at ved å fjerne mye av frykten for å bli straffet, vil det også kunne føre til en økt åpenhet og dialog mellom rusbrukere og politi.

I Portugal fremstod selve sprøyte- og utstyrsdelingen som noe mindre utbredt, kanskje spesielt på grunn av fokuset helsemyndighetene og skadereduksjonsorganisasjonene har på at brukermateriell og informasjon om trygg bruk skal være lett tilgjengelig for alle. Hvert senter, program og organisasjon som daglig var i kontakt med rusbrukere, hadde til enhver tid med seg mengder med sprøytekit, glasspiper og aluminiumsfolie, kondomer og lignende. Dette var

en sentral del av arbeidsdagen til organisasjoner som Crescer på deres materiellrunder: Del ut så mye materiell og informasjon som mulig. Ofte ga de ut flere sekker (10 kit per sekk, med to sprøyter per kit) til enkeltindivider, da det var steder hvor mange var innom, eller personer de visste omgikk mange andre brukere. Disse kitene ble ofte solgt for 1 euro per kit, rusbrukerne imellom, noe som ikke opptok organisasjonsansatte så lenge det ble distribuert. Det var også viktig å forsøke å være på samme sted til cirka samme tid hver dag, så det var mulig for folk å møte opp samme sted hver dag for å få utdelt materiell.

Jeg tilbrakte lite tid med injiseringsbrukere utover det jeg var med Crescer på deres runder, og det er derfor vanskelig å si noe klart om hva som var praksis mens vi ikke var til stede. Generelt fremstod det som at rusbrukerne vi møtte var veldig bevisst på farene ved å dele brukerutstyr, og at flere av de benyttet seg aktivt av det tilgjengelige materielltilbudet.

Interaksjonsritualer

I løpet av den tiden jeg tilbrakte med Bruno, fremstod han alltid som en glad og utadvendt type. Han hilste på alle og enhver, uavhengig om de så ut til å tilhøre det miljøet som samlet seg i denne sentrale Lisboa-gaten, eller ikke. Allikevel fremstod han som å ha et vidt nettverk av mennesker i dette nettverket tilknyttet nettopp Rua Branca. Dette manifesterte seg ofte gjennom korte fraser som ble utvekslet idet vi møtte folk mens vi gikk gjennom Lisboas gater. En eldre mann som stolt viste frem hårklippen sin og som Bruno kalte «faren» sin, en kvinne som sa hun var lei av rus og gatelivet og nå ville slutte, eller bare et forbipasserende håndtrykk og en «Bom Día» (God Dag). Selv da vi satt i en litt skjult trapp bak en kirke, var det fortsatt mennesker som kom forbi som hadde kjennskap til Bruno. Gjennom tid med Bruno og organisasjoner som Crescer, fremstod ikke rusmiljøet i Lisboa som veldig stort. Folk oppholdt seg i litt ulike områder av byen, men i de ulike områdene var miljøene små nok til at de fleste kjente hverandre.

Som med deleøkonomien er også disse små formene for sosiale interaksjoner, måter hvor nettverket innad i rusmiljøet manifesterer seg. I sitt arbeide med et rusmiljø i en mellomstor by i Midt-Norge, tar Grønnestad et al. (2019) for seg hvordan interaksjonsritualer og emosjonell energi tilknyttet en spesifikk benk, er en sentral del av det som holder dette rusmiljøet sammenknyttet. Grønnestad et al. definerer interaksjonsritualer delvis som: « ... collective actions performed in collective understandings, which is how cultures are constructed and expressed. » (2019, 88), med utgangspunkt Randall Collins' (1993, 2004)

teorier om nettopp dette. Fortsatt med utgangspunkt i Collins' teorier, skriver Grønnestad et. al., om hvordan emosjonell energi kan være et av resultatene av disse ritualene, når de spesifikke handlingene er utført på en spesifikk måte. Emosjonell energi sammenfatter artikkelforfatterne kort som «... a kind of power source that can be expressed in joy, enthusiasm, contentment, and willpower. » (2019, 88), og er sammen med symboler, solidaritet og medlemskap innad i gruppen, det som kan produseres gjennom interaksjonsritualer (2019, 88). Den gruppefølelsen og emosjonelle energien som assosieres til miljøet rundt «benken», er også grunnen til at mange sliter med å bryte ut av miljøet (2019, 92).

Dette fremstod som minst like aktuelt i Lisboa's rusmiljø, som det er i Grønnestad et. al. sitt felt. Gjennom feltarbeidet var jeg selv vitne til flere slike områder og steder der rusbrukere fast møttes for å tilbringe tid sammen. Lisboa har i seg selv en markant gatekultur, hvor det nesten virket vanligere å drikke øl på gaten utenfor et serveringssted, enn det var å være innendørs. Dette gjelder kanskje i enda større grad dette miljøet, da det i mange tilfeller ikke er et innendørs sted å oppholde seg, noe som gjør brukerområdene til viktige knutepunkt for kontakt og sosialisering. De fleste av områdene jeg besøkte enten alene eller i regi av organisasjoner, var steder hvor mange samlet seg for å bruke sammen. Det var ofte stoler, slitne madrasser og sofaer, og tilsvarende, som var satt opp som gjorde det mulig å sitte noenlunde komfortabelt. Laken, presenninger og store papp-plater var også tilgjengelig for å brukes som ly for vind når rusmidler i pulverform skulle brukes, om ikke lokasjonen hadde naturlig i ly i seg selv. Alt dette vitnet om steder som var ment for å brukes av flere sammen, og til tider med en klar intensjon om komfort mens man oppholdt seg der.

Jeg har tidligere beskrevet Rua Branca i Lisboa som et av de mest synlige brukerområdene i byen. Jeg har også skrevet litt om hvordan turister ofte forviller seg uvitende inn, og gjennom, et brukerområde hvor et stort nettverk av rusbrukere oppholder seg daglig. Dette beskriver også Grønnestad et. al. fra sitt felt, når «Benken» han beskriver er lokalisert slik at utenforstående ofte går forbi, og at interaksjonsritualer her opererer som en måte å se hvem som tilhører miljøet eller ikke, i tillegg til å styrke og skape gruppeidentiteten innad. Dette gjør det også mulig for de som tilhører dette miljøet å vite hvem de kan utføre illegale aktiviteter foran, hovedsakelig rusbruk, uten å bli sett skjevt på. Følelsen av å bli sett på som, og kanskje også identifisere seg selv som, en «outsider», er også noe som gjennom interne interaksjonsritualer og emosjonell energi blir markeringer på forståelse og respekt de

imellom. Ved å eksempelvis hilse og anerkjenne hverandre, gir man uttrykk for at man hører til miljøet (2019, 90-92, 96-97).

Ut ifra det jeg så i Rua Branca var ikke rusbruk noe det ble brukt mye energi på å skjule. Om det var sterkere stoffer enn cannabis som skulle røykes, ble dette kanskje litt mer skjult, men allikevel ikke mye. Dette kan muligens tolkes tilbake til det Bruno uttalte om at det ikke var behov for å skjule det på samme måte, på grunn av fjernet frykt for strafferettslige sanksjoner, og dermed et direkte resultat av avkriminaliseringen. Allikevel fremstod det som ganske klare skiller mellom hvem som fast oppholdt seg i miljøet rundt Rua Branca, og turister/lokale som passerte gjennom. Noe som, ut ifra Grønnestad et al. (2019) sine bemerkelser, kan tenkes å ha en kontinuerlig bekreftende effekt på gruppefølelsen i miljøet. I tiden jeg tilbrakte der opplevde jeg selv å få blick fra de som oppholdt seg der. Kanskje mest på grunn av mine manglende portugisiske språkferdigheter, men trolig også fordi jeg viste lite tegn til å være en del av miljøet, og på grunn av min noe usikre «turistete» utstråling. Utover Rua Branca var mange av de brukerområdene Crescer og andre opererte i, lokalisert på en slik måte at de var skjult fra tilfeldige møter med ikke-brukere.

Nettverk og sosialisering er viktige deler av hverdagen for rusbrukere i Lisboa, som hos alle mennesker, men i dette rusmiljøet legger det også utgangspunktet for en sentral deleøkonomi rundt eksempelvis rusmidler og mat (Bourgois 2009, 80-83). Dersom det er mindre behov for å skjule rusbruk på grunn av avkriminaliseringen og senket frykt for straff, bruker man kanskje mindre energi på selve anskaffelsen av rusmidlene. Dette kan gi økte muligheter for sosialisering og relasjonsbygging, som vil kunne bidra mer til denne deleøkonomien. Som nevnt, er det ifølge Bruno, bedre relasjon mellom rusbrukere og politiet, på grunn av avkriminaliseringen, og lavere terskel for å kommunisere. I tidligere kapittel har det allikevel kommet frem at det fortsatt er noe friksjon mellom rusbrukere og eksempelvis lokale politimenn, og at det dermed ikke er fritt frem for offentlig rusbruk. Rua Branca fremstod på denne måten som kanskje mer «akseptert» enn andre steder, så lenge det ikke var uroligheter og konflikt inne i bildet.

Normalisering av vold

Cirka midt i feltarbeidet:

Rundt en uke etter at jeg hadde møtte han sist, avtalte jeg å møte Bruno via telefon. Jeg hadde nettopp besøkt Lisboaas CDT, og sendte han en melding etter møtet. Jeg fikk til svar at «today is our day», noe jeg tok som et tegn på at han husket avtalen vår. Vi møttes et sentralt sted i byen, og han var, som han som regel er, i godt humør. Han var med en av de mennene jeg hadde vært med sist gang jeg møtte han i samme område. Jeg la umiddelbart merke til at Bruno hadde et tydelig blått øye og skrammer i fjeset. Han viste meg ganske fort også skrammer og kraftig mørke blå og gule merker han hadde i hofte- og ribbensområdet, noe han fortalte kom fra knespark.

På spørsmål om hva som hadde skjedd fikk jeg forklart at han hadde vært i det han kalte en «*drug-den*», altså en leilighet der det selges og brukes rusmidler. Her var han med en venn som selv selger, og flere andre mennesker. Bruno fortalte at han hadde rullet en veldig sterk joint, og på grunn av dens styrke oppstod det mistanke om at Bruno hadde hatt crack i den. Mistanken spredte seg blant de som var til stede, og ble etter hvert en etablert sannhet, noe som førte til aggressiv stemning, da ikke alle som var der vanligvis røyket crack. Situasjonen resulterte i at Bruno ble utsatt for fysisk vold av han som bodde i leiligheten. Jeg spurte han om han ikke fikk hjelp av de andre som var der, eller om han fikk forsvart seg på noe vis. Han forklarte at det ikke var mye annet han kunne gjøre enn å ta imot, siden alle i leiligheten var venner av voldsutøveren, og at volden derfor kunne blitt verre om han hadde slåss tilbake. Til tross for å fremstå som preget av hendelsen, ristet Bruno det hele vekk og kalte hele situasjonen en misforståelse.

Da jeg senere i feltarbeidet møtte Elena, som tidligere introdusert, fortalte hun uten å vite om mitt møte med Bruno, om hvordan fysisk vold for mange blir vanlig. Som nevnt har Elena selv vært avhengig av rusmidler, og jobber i dag tett på de som lever i dette miljøet, noe som gjør at hun får mye informasjon om hva som opptar de som besøker senteret der hun jobber. Hun fortalte da om hvordan «people are getting used to violence», og dermed normaliserer og ofte bagatelliserer det. Ifølge Elena er mange av de som selger rusmidler til brukere, voldelige og har en generelt aggressiv og negativ innstilling til dem. Hun fortalte spesifikt om en selger som vanket i miljøet rundt Rua Branca. Denne selgeren skal, ifølge Elena, selv ha hatt en rusavhengig mor, og sinnet som han har mot sin mor prosjekterer han mot de rusbrukerne han daglig møter, noe som ofte leder til voldelige situasjoner. Videre fortalte Elena at mange av

brukerne, nettopp på grunn av sitt normaliserte forhold til vold, unnskylder de selgerne som utøver fysisk vold mot dem ved å si ting som «he's my friend».

Det Elena sa resonnererte med situasjonen Bruno hadde beskrevet. Måten han unnskyldte og bagatelliserte voldshendelsen ved nærmest å si at «det er sånn som skjer», og ved å legge noe av skylden på seg selv ved å kritisere egne handlinger i situasjonen. Noe av det som kom frem med både hendelsen til Bruno, og det Elena fortalte, er hvordan det naturlig er et skjevt maktforhold mellom selgere og brukere. Ved å sitte på det produktet som brukerne fysisk og/eller psykisk er avhengige av, vil det naturlig føre med seg en ubalanse i maktrelasjonen; en avhengighetsrelasjon. Det er uten tvil mange gråsoner og dimensjoner her, da mange av de som selger selv er rusbrukere, og de som bruker til tider også hjelper selgere med salget. Sett bort i fra dette kan det tenkes at denne skjevheten er noe grunn til at voldshendelser blir, som Bruno gjorde, unnskyldt og avfeid som misforståelser. Dette er nok mer nyansert enn kun svart-hvitt, og er nok mye kontekst- og situasjonsbasert. Likeså kan det vitne om at denne bagatelliseringen i noen tilfeller kan operere som personlige forsvarsmekanismer for å håndtere en hverdag hvor voldelige situasjoner kan oppstå.

Bolig og «Housing First»

I forlengelsen av økonomiske aktiviteter, var hjemløshet noe mange av de jeg var i kontakt med, slet med. Dette er et av feltene organisasjoner som Crescer jobber med, å skaffe boliger til hjemløse rusbrukere og ikke-rusbrukere. Hos Crescer ble jeg selv satt til å lete etter annonser med mulige rom som hjemløse kunne leie. Kravene for rommet var at det ikke deles med andre, at det ikke overstiger 250 euro (på grunn av sosialstønning), at det ikke kreves jobb og depositum, og at det er i Lisboa. Mange av disse kravene gjelder svært få rom i Lisboa, og oppgaven viste seg derfor vanskeligere enn jeg hadde trodd. Det endte kun opp med noen få rom som kunne være passende. Disse ble ringt på av en av de ansatte i Crescer, men vi fikk ingen svar. Jeg ble fortalt at det ikke er sesong for mye ledige rom.

Det er veldig få rom som koster 250 euro i måneden, uten å kreve depositum. Dette gjør det generelt vanskelig å finne et rom med en akseptabel levestandard. Flere av rommene jeg kom over bar preg av å leies ut på bakgrunn av et behov for penger, noe som kunne ses ved «rom» som eksempelvis hadde en seng midt i en stue, med kun en improvisert gardin foran. Flere av rommene til leie for en billig penge var også uten vindu, noe som også var et krav for at det skulle være en aktuell mulighet for de som trengte sted å bo. En annen problemstilling er at

mange av de som trenger et sted å bo, har dyr. Dette er også noe som få rom og hybler tillater, og som videre kan vanskeliggjøre boligsøkingen.

«É Uma Casa» var navnet på Crescer sitt boligprosjekt, og hadde som fokus å skaffe boliger til blant annet hjemløse rusbrukere. Dette er en del av det som innen skadereduksjonen heter «Housing first», som baserer seg på at det er større sjanse for at de som er tunge rusbrukere ofte kutter ned på, eller slutter helt med rusmidler, om de har tak over hodet. Konseptet er mye av det samme som med metadonbehandling, at det vil kunne gi økte muligheter for rutine og stabilitet i hverdagen, og da selvfølgelig et tak over hodet og økt levestandard. Dette ble gjentatt i samtale med flere av de i Crescer, og var en gjenganger på foredragene de holdt for eksterne grupper som kom på besøk. Det ble også fortalt at mange av de som er på gaten i Lisboa, utvikler problemer med rusmidler og alkohol som en konsekvens av å bo på gaten, til tross for at mange ofte tror at årsaksforholdet er motsatt.

Fra sitt feltarbeid med rusbrukere i San Francisco, skriver Bourgois om nettopp «Housing First» som en kompleks sak, som ikke eksklusivt har positive utfall. Han beskriver hvordan flere av de han følger som flytter inn i en hybel i verste fall dør av overdoser. Dette gjelder i størst grad hybler hvor personen bor alene, og dermed overdoser uten at noen andre er til stede. Ensomhet, isolasjon og depresjon er også stikkord som går igjen hos individer som blir plassert i disse enmannshyblene (2009, 311-314). Alle hyblene/leilighetene jeg besøkte med Crescer, hvor det bodde rusbrukere, var uten unntak kollektiver med flere rusbrukere, eller tidligere rusbrukere. Hvor bevisst dette var fra organisasjonen sin side spurte jeg ikke om, og kan derfor ikke vite presist, men det er mulig å tenke seg til at det ikke var tilfeldig.

I min tid med Crescer var jeg med på flere visninger og tilsvarende, hvor målet var å skaffe bolig for hjemløse. Ved en anledning var vi med en mann som så på et kollektiv med flere som hadde vært i samme situasjon, i et ganske slitent gammelt bygg. Mannen virket relativt negativ til det hele, og kom kontinuerlig med ulike grunner til hvorfor han ikke ville bo der. Organisasjonsarbeiderne tolket dette som en skepsis til å bo sammen med mange andre, men mange av grunnene til mannen var helt legitime bekymringer. En av de var manglende fluktvei fra loftet, hvor det var flere som sov, i tilfelle brann, noe organisasjonsarbeiderne også måtte si seg enige i.

Sammen med Crescer var jeg også med på daglige gjøremål som gikk ut på å følge opp og bistå rusbrukere som hadde fått seg bolig. De som hadde fast bopel hadde større sjanse for å

få utlevert metadon som skulle vare en uke om gangen, og om vedkommende ikke hadde mulighet for å hente dette selv, fraktet Crescer det hjem til de.

Oppsummert fremstår boliganskaffelse til Lisboas rusbrukere/hjemløse som vanskelig. Sosialstønadene dekker kun rom hvor man ofte må nøye seg med minimumskravet for hva som kan aksepteres. Det kan spekuleres i hvorvidt økende popularitet for Lisboa som student- og turistlokasjon spiller en rolle på boligmarkedets tilgjengelighet, noe det trolig gjør. Noe som da går direkte utover muligheten for å anskaffe boliger til hjemløse og rusbrukere. Ved å følge det arbeidet Crescer gjør på dette området, og ved å oppsøke private utleiery for å se etter boligmuligheter, fremstod det ikke som at det var mange offentlige ordninger på dette. Til tross for at bolig kan bidra til en mer stabil hverdag for mange.

Konklusjon

Gjennom å bruke tid med Bruno og med rusbrukere jeg møtte via Crescer, fikk jeg noe innsikt i hvordan hverdagen utfoldet seg, og noen av deres perspektiver, noe har vært utgangspunktet for dette kapittelet. Bakgrunnen for å ville spesielt trekke frem mine møter med Bruno, hans tanker og hans livssituasjon, er fordi han var den jeg fikk best kontakt med gjennom feltarbeidet, og tilbrakte mest tid med utenom organisasjonsarbeidet. Dette er da uten å si at hans hverdag og perspektiver representerer flere enn han selv, og eventuelt mine tolkninger. Allikevel kan det, når satt opp mot andre narrativ, gi et innblikk.

Mange av de hverdagslige utfordringene som rusbrukere i Lisboa møter på, er mye av den samme problematikken som er like aktuell i andre land. Dette er temaer som er blitt tatt opp i mye av den etnografiske litteraturen rundt rusbruk og hjemløshet, hvor for eksempel Bourgois (1998; 2009) sitt arbeid med hjemløse heroinbrukere i San Francisco utmerker seg som ekstremt omfattende og grundig.

Sosiale relasjoner, og derunder en deleøkonomi rundt mat og rusmidler, fremstår som sentralt i Lisboas rusbrukeres hverdag. Det kan hende at samlinger rundt faste steder, og muligheten for å møtes i mer eller mindre trygge omgivelser, står enda sterkere om man tar Lisboas kultur for «gatehenging» til betraktning.

Under et system med hovedvekt på helse over straff, er det fortsatt ikke gitt at både nåværende og tidligere rusbrukere får bedre økonomisk utgangspunkt og levestandard med mindre spesifikke tiltak gjøres. Kort sagt fremstår ruspolitikken som et verktøy som gir

utgangspunkt for utvikling av andre områder som berører hverdagen til rusbrukere. Eksempelvis har organisasjoner som Crescer tidligere hatt jobbprosjekt med mål om å hjelpe og guide arbeidsløse rusbrukere og hjemløse tilbake i jobb. Portugal ble hardt rammet av den økonomiske krisen i Europa i 2009, og arbeidsløsheten øk i været (Brown et. al. U.D). Dette gikk direkte utover den økonomiske støtten til arbeidsprosjektene til organisasjoner som Crescer, og tilsvarende som jobber med å gi jobbtrening til tidligere rusbrukere, som kan være viktig i veien «tilbake» til samfunnet.

Hverdagen på gaten i Lisboa, er for mange preget av voldelige hendelser mellom personer i miljøet. Det som fremstod som normalisering og bagatellisering av hendelsene, kan være en form for forsvarsmekanisme, for å håndtere disse situasjonene på et personlig nivå. Skjeve avhengighetsrelasjoner mellom eksempelvis bruker og selger, kan også være grunnen til å dysse ned episodene, slik at relasjonen opprettholdes. Manglende økonomiske ressurser i kombinasjon med et utfordrende boligmarked, er også med på å vanskeliggjøre muligheten for rusbrukere å få faste boliger. Men det er også ting som skiller seg ut. På grunn av en avkriminalisert politikk er det kanskje ikke like stort behov for å skjule sine rusrelaterte aktiviteter for utenforstående, altså folk som ikke er i rusmiljøet, i tillegg til politi. Dette kan gjøre anskaffelse av rusmidler, og bruken av det, mer avslappet, om det så kun frigjør tid og krefter.

Brunos Epilog – Mot slutten av feltarbeidet

På grunn av ofte å mistet telefonene sine, var det vanskelig å holde kontakten med Bruno, siden han ofte skiftet nummer. Etter hvert som jeg begynte å følge Crescer igjen mot slutten av oppholdet mitt, fikk jeg også mindre tid til å henge med han. Allikevel møtte jeg han iblant i forbifarten, og på materiellrundene til Crescer. En av de siste gangene jeg møtte han viste han meg stolt nøkkelknippet sitt, og fortalte med et stort glis at han hadde flyttet inn i hybelen han hadde blitt tilbudt av den eldre mannen, noe han var svært godt fornøyd med. Jeg gratulerte han og ga han en solid knoke.

Kapittel 6 – Avslutning

Målet med denne oppgaven har vært å få frem ulike perspektiver og aspekter ved praksisen som utføres i Lisboa rusfelt, basert på samhandlingen mellom de ulike aktørene som daglig er en del av det. For så å se på hvordan, og i hvilken grad, dette kan knyttes til Portugals helseorienterte og avkriminaliserte ruspolitikk. Det er utallige dimensjoner og aspekter ved et felt som dette, og det er visse begrensninger på hva jeg har kunnet gå inn på. Innenfor de tematikene jeg har valgt å se nærmere på, er det derfor en rekke nyanser som ikke har blitt berørt.

En av grunnene til at jeg valgte dette feltet, er fordi jeg anser ruspolitikk som et av de større politiske temaene, hvor personlige erfaringer, kombinert med moralske tankesett, er med på å definere den offentlige debatten, til tider på bekostning av et fokus på forskningsbaserte løsninger. Rusproblematikk er tematikk og problemstillinger som har berørt mange liv, både direkte og indirekte, og er derfor noe som skaper sterke følelser. En annen grunn til å velge nettopp dette prosjektet, er at Portugals ruspolitikk fremstår som relativt etnografisk urørt, i hvert fall satt opp mot den kvantitative dataen som eksisterer. Denne dataen, kombinert med den mediedekningen Portugal får internasjonalt, maler som regel et generelt positivt bilde av Portugals ruspolitiske situasjon. Dette bildet er på ingen måte feil, men det gir allikevel ikke et fullstendig bilde av hva som skjer på en dag til dag-basis. I den sammenheng er denne oppgaven kun et lite bidrag til den kvalitative forskningen som kan, og *bør*, gjøres. Det er allikevel et bidrag jeg anser som relevant, og forhåpentligvis vil det gjøres enda mer utdypende etnografiske arbeid på området i fremtiden.

Oppsummering

Med en helseorientert ruspolitikk melder det seg også nye problemstillinger. Uten å tvile på viktigheten av Lisboa skadereduksjonsprogrammer, og alt det positive de bringer til rusfeltet, er det også mer subtile strukturer som bør tas til etterretning når de er en så stor del av rusfeltet. Jeg har blant annet stilt spørsmål ved hvordan disse tjenestene, som er basert på faste oppmøtesteder- og tider, er en form for «frivillig tvang», fordi tjenestene som tilbys ikke er noe rusbrukerne uten videre kan velge bort. Dette skaper en form for avhengighetsforhold, aktualiserer problematikk som overvåkning og kontroll, og belyser et behov for bevissthet rundt maktrelasjoner i samhandlingen mellom rusbrukere og de ulike tjenesteyterne.

En direkte konsekvens av Portugals ruspolitikk, har også vært en økt pågang av internasjonale aktører og grupper som vil lære om hva den innebærer. Jeg har her stilt spesielt spørsmål ved Crescers praksis på å ta med disse gruppene ut på omvisninger i områder knyttet til rusbruk, fordi det vil være praktisk umulig å innhente samtykke fra alle som til enhver tid ferdes i området.

Siden stigmatisering av rusavhengige var en av grunnene til at Portugal avkriminaliserte, har jeg også vært interessert i å se på hvilke måter stigma manifesteres i Lisboa's rusfelt. Her har jeg blant annet tatt for meg hvordan kvinnelige rusbrukere unngår helsetjenester i frykt for nettopp stigmatisering og diskriminering, og spesielt om det er sexarbeid og graviditet involvert. Det kan også se ut som at stigma kommer til uttrykk via romlige former, ved konkrete områder med mye rusrelatert aktivitet som skiller seg tydelig fra andre områder i byen, uavhengig av om de ligger sentralt eller ikke. Selv om rusbrukere i Lisboa ikke risikerer juridiske sanksjoner, forekommer det fortsatt maktmisbruk og diskriminering, utøvd av lokale politimenn. Mye kan tyde på at dette bunner i noe annet enn et forsøk på kriminalitetsbekjempelse, men heller er et uttrykk for deres oppfatning av rusbruk og -brukere.

Jeg har også i denne oppgaven, forsøkt å belyse noen av de daglige utfordringene som Lisboa's rusbrukere støter på, hvor store deler av dataen er basert på min informant, Bruno. Her kom det frem hvordan voldelige situasjoner mellom mennesker i miljøet, ikke var uvanlig, og blant mange også normalisert. Manglende inntekt fører til at mange må ty til alternative strategier for å få råd til å støtte eksempelvis rusvaner og mat. De sosiale relasjonene som er i dette nettverket, er noe som også gjør det mulig å ha tilgang på disse tingene, selv om man ikke nødvendigvis kan betale for de der og da. En felles enighet om deling er det som bidrar til dette. Lite økonomiske ressurser og få egnede boliger, vanskeliggjør også anskaffelse av fast bosted for de samme rusbrukerne. Utover dette ble jeg også fortalt at billige rusmidler, lettere tilgjengelig, med mindre behov for å skjules, kan være en direkte konsekvens av avkriminaliseringen, noe som i så fall er med på å gjøre rusbrukernes hverdag enklere.

Refleksjon og globale tendenser

Det er få snarveier og kjappe løsninger på et felt som dette, men noen løsninger viser seg allikevel som bedre enn andre. Portugals avkriminalisering og helseorienterte fremgangsmåte,

fremstår her som et mer humant alternativ til straffeforfølgning. Å legge en fengselsdom, prikk på rullebladet, eller en større bot, oppå en rusavhengighet, gir lite mening. Kanskje spesielt etter å ha sett hvordan Portugals ruspolitikk praktiseres, som ikke påstås å være perfekt, men som likevel fungerer på mange nivåer. Det fremstår ut ifra dette som mot sin hensikt, at frykt for strenge straffer skal være en del av helhetsbildet.

Arbeidet til organisasjoner som Crescer, der de for eksempel daglig deler ut et sted mellom 30 og 100 sprøytekit (med to sett sprøyter og brukermateriell), fremstår som en preventiv og fungerende praksis. Hvorvidt kittene ble brukt som en handelsvare rusbrukerne imellom, hadde lite å si for skadereduksjonsarbeiderne, så lenge de ble distribuert og brukt. Jeg vitnet ofte også at sprøytespisser på brukte sprøyter som lå på bakken i Lisboas brukerområder, var enten brukket eller bøyd, slik at det ikke skulle være mulig å gjenbruke de. Dette vitner om at det også blant Lisboas rusbrukere er en bevissthet rundt skadereduksjon, noe også en enkel og daglig tilgang på sterilt brukermateriell, muliggjør. Lavterskeltilbud for metadon, hvor man ikke trenger annet enn å møte opp, og få en evaluering på stedet, er også et tilbud som er med på å forenkle det som for mange av Lisboas rusbrukere, kanskje er en ellers stressende hverdag. Hvilke maktrelasjoner og kategoriseringer som eksisterer innen skadereduksjonsarbeid og helsetjenester, knyttet til rusbruk, kan, og burde mest sannsynlig, diskuteres. Men disse programmene har uansett en effekt på daglig basis.

Nuno Capaz fortalte meg i et intervju, at deres nåværende politikk, fungerer for Portugal fordi de er Portugal. Den er bygget på deres politiske historie og deres forutsetninger som samfunn. Den er ikke automatisk overførbar til andre samfunn og nasjoner, men må tilpasses den lokasjonen som eventuelt vurderer et ruspolitisk skifte, noe han ofte måtte fortelle internasjonale besøkende.

Da Portugal i 2001 avkriminaliserte illegale rusmidler, var de mer eller mindre alene om å gjøre dette i en så stor skala. Dette er kanskje grunnen til at de har fått, og enda får, så mye oppmerksomhet internasjonalt. De siste tiårene har det skjedd en endring, i det som fremstår som en tendens til ruspolitisk skifte i den vestlige verden, og deler av Latin-Amerika. Flere anerkjenner at «The War On Drugs» ikke har ført noen vei, og at det i størst grad påvirker de lavere sosioøkonomiske samfunnsgruppene. Til tross for å ha startet «The War On Drugs», og trolig vært den nasjonen på verdensbasis som har brukt mest ressurser på denne «krigen», har man i USA de siste årene sett en trend der flere stater velger å myke opp ruspolitikken sin. Flere har blant annet legalisert eller avkriminalisert cannabis i ulike varianter, hvorav noen kun tillater medisinsk bruk, mens andre har åpnet opp for regulert kjøp og salg på åpent

marked. Oregon ble nylig den første staten til å avkriminalisere samtlige illegale rusmidler til personlig bruk, med skadereduksjon som grunnlag (Levin 2020). Utover USA, legaliserte Canada i 2018 cannabis til rekreasjonell bruk, med varierende grad av fordeler og ulemper (Power 2020).

Hva disse utviklingene vil kunne ha av negative og positive ringvirkninger på global og lokal skala, vil tiden vise. I den sammenheng vil også antropologi og verdien av etnografiske beskrivelser, kun bli viktigere. Alt dette inngår i et felt fullt av komplekse problemstillinger, og ikke noe som nødvendigvis kun kan fikses med lovvedtak. Jeg mener uansett at intensjonene er der, og at ruspolitikk skal strekke seg etter et mål om humanitet, menneskeverd og -rettigheter.

Avsluttende

Jeg har i denne oppgaven sett at selv om rusbruk og -avhengighet er avkriminalisert i Portugal, er dette kun en liten løsning på en problematikk som trolig alltid vil eksistere i en eller annen form. Og med all sannsynlighet en bedre løsning enn det straffebaserte alternativet. Avkriminalisering og en helseorientert ruspolitikk fremstår i denne sammenheng som et lite steg i retning av en human tilnærming til rusbruk, men allikevel et viktig et. Totalt sett anses Portugals rusreform som en vellykket affære, og forbedret situasjonen på de punktene som var mest kritisk da den ble innført. Alle jeg møtte i Lisboa rusfelt kunne ikke tenke seg noen god grunn til at personlig bruk av rusmidler skulle være kriminalisert, med bakgrunn i hvordan de ser at den nåværende politikken fungerer. Allikevel er ikke Portugals ruspolitikk og -situasjon perfekt. Mange jeg møtte på i mitt feltarbeid mente at utviklingen til ruspolitikken hadde stoppet veldig opp når støvet hadde lagt seg noen år etter reformen. Ulike deler av Portugals rusfelt har opplevd store økonomiske kutt i etterkant av finanskrisen store deler av Europa opplevde rundt 2008, mens mange av aktørene jeg møtte innad i Lisboa rusfelt etterlyste full legalisering, statlig kontroll og regulering på det som i dag er illegale, men avkriminaliserte, rusmidler. Kanskje er det fortsatt rom for videre ruspolitisk utvikling.

Litteraturliste

Anderson, John M. 2000. *The History of Portugal*. Westport, Greenwood.

Bajekal, Naina. Gonçalo Fonseca. 2018. “Want to Win the War on Drugs? Portugal Might Have the Answer.” *Time.com*, 1. august. Hentet 5.5.2020. <https://time.com/longform/portugal-drug-use-decriminalization/>.

Berg, Cecilie Louise. 2018. «Kundene rømmer en av Norges mest beryktede handlegater: Nå tar politiet nytt grep». *Dagbladet.no*, 30. Oktober 2018. Hentet 8.4.2020. <https://www.dagbladet.no/mat/kundene-rommer-en-av-norges-mest-berykede-handlegater-na-tar-politiet-nytt-grep/70344702>

Bjønness, Jeanett. 2015. *Narratives About Necessity—Constructions of Motherhood Among Drug Using Sex-Sellers in Denmark*. *Substance Use & Misuse*, 50 (6): 783-793. DOI: 10.3109/10826084.2015.978648

Bourgois, Philippe. 1998. “The Moral Economies of Homeless Heroin Addicts: Confronting Ethnography, HIV Risk, and Everyday Violence in San Francisco Shooting Encampments”. *Substance Use & Misuse*, 33 (11): 2323-2351. DOI: 10.3109/10826089809056260

Bourgois, Philippe. 2000. “Disciplining Addictions: The Bio-Politics Of Methadone and Heroin In The United States”. *Culture, Medicine and Psychiatry* 24 (2): 165–195. Kluwer Academic Publishers.

Bourgois, Philippe & Jeff Schonberg. 2009. *Righteous Dopefiend*. Berkeley og Los Angeles, California. London. University of California Press.

Brown, Chris (Tekst). Chris Corday (Foto), Glen Kugelstadt og Brian Dutkewich (Video). U.D. «How Europe’s heroin capital solved its overdose crisis». *CBC News*, Hentet 26.05.2020. <https://www.cbc.ca/news2/interactives/portugal-heroin-decriminalization/>

Collins, Randall. 1993. "Emotional energy as the common denominator of rational action". *Rationality and Society*. 5(2): 203–230. Newbury Park, Calif: SAGE Publications.

<https://doi.org/10.1177/1043463193005002005>.

Collins, Randall. 2004. *Interaction ritual chains*. Princeton, NJ: Princeton University Press

Crescer (a). U.D. «*The Association*». Hentet 08.10.2020. <https://crescer.org/en/the-association/>

Crescer (b). U.D. «*E um restaurante*». Hentet 09.10.2020. <https://crescer.org/en/project/e-um-restaurante/>

Domostawski, Artur. 2011. *Drug Policy in Portugal: The Benefits of Decriminalizing Drug Use*, Global Drug Policy Program, New York: Open Society Foundations

EMCDDA. 2009. Thematic paper — *Women's voices: experiences and perceptions of women who face drug-related problems in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. DOI 10.2810/53688.

EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction). 2018. "*Portugal, Country Drug Report 2018*". Hentet 19.03.2020.

https://www.emcdda.europa.eu/publications/country-drug-reports/2018/portugal_en

Falk, Gerhard. 2001. *Stigma: How We Treat Outsiders*. New York: Prometheus.

Fassin, Didier. 2013 (ed: 2015 – oversatt av Rachel Gomme). *Enforcing Order: An Ethnography of Urban Policing*. Polity Press.

Ferreira, Susana. 2017. «Portugal's radical drugs policy is working. Why hasn't the world copied it?» Theguardian.com, 5. Desember. Hentet 05.05.2020.

<https://www.theguardian.com/news/2017/dec/05/portugals-radical-drugs-policy-is-working-why-hasnt-the-world-copied-it>

Garcia, Angela. 2010. *The Pastoral Clinic: Addiction and Dispossession along the Rio Grande*. University of California Press, Ltd. Berkeley and Los Angeles, California.

Goffman, Erving. 1963. *Stigma: Notes On The Management Of Spoiled Identity*, Simon & Schuster Inc, 1986 ed., Originalt publisert av Prentice-Hall Inc.

Greenwald, Glenn. 2009. *Drug Decriminalization In Portugal: Lessons for Creating Fair and Successful Drug Policies*. Cato Institute.

Grønnestad, Trond E., Hildegunn Sagvaag, Philip Lalander. 2019. "Interaction rituals in an open drug scene". *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 37 (1): 86–98

Hughes, Caitlin Elizabeth. 2006. "Overcoming obstacles to reform? Making and shaping drug policy in contemporary Portugal and Australia" Doktoravhandling. Department of Criminology, The University of Melbourne.

Hughes, Caitlin Elizabeth o Alex Stevens. 2010. "What Can We Learn From The Portuguese Decriminalization of Illicit Drugs?" *British Journal of criminology*. 50 (6): 999–1022 Advance Access publication. doi:10.1093/bjc/azq038.

Hughes, Caitlin Elizabeth & Alex Stevens. 2012. "A resounding success or a disastrous failure: Re-examining the interpretation of evidence on the Portuguese decriminalisation of illicit drugs". *Drug and Alcohol Review* 31 (1): 101–113. DOI: 10.1111/j.1465-3362.2011.00383.x

Hunt, Geoffrey, and Barker, Judith C. 2001. "Socio-cultural Anthropology and Alcohol and Drug Research: Towards a Unified Theory." *Social Science & Medicine* (1982) 53(no2) (2001): 165-188.

Johansen, Kenneth Arctander. 2019. «La oss snakke om åpne rusmiljøer i Oslo Sentrum». Vartoslo.no, 29. April. Hentet 8.4.2020. <https://vartoslo.no/brugata-foreningen-for-human-narkotikapolitikk-gamle-oslo/la-oss-snakke-om-apne-rusmiljoer-i-oslo-sentrum/201249>

Laqueur, Hannah. 2015. "Uses and Abuses of Drug Decriminalization in Portugal". *Law & Social Inquiry*, 40 (3): 746-781.

Levin, Sam. 2020. «Oregon becomes first US state to decriminalize possession of hard drugs». *The Guardian*, 4. November 2020. Hentet 10.11.2020.

<https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/03/oregon-drugs-decriminalize-arizona-new-jersey-marijuana>

Link, Bruce G. & Jo C. Phelan. 2001. "Conceptualizing Stigma". *Annual Review of Sociology* 27(1):363–85.

Loo, Mirjam Van Het. Ineke Van Beusekom. James P. Kahan. 2002. "Decriminalization of Drug Use in Portugal: The Development of a Policy" *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. No.2:49-63. DOI: 10.1177/0002716202058002004

Moore, David & Suzanne Fraser. 2006. "Putting at risk what we know: Reflecting on the drug-using subject in harm reduction and its political implications". *Social Science & Medicine* 62 (12): 3035–3047. doi: 10.1016/j.socscimed.2005.11.067

Olsen, Bjørnar (tekst), og Ana Brígida (foto). 2017. «Portugal: En ruspolitisk Rorschach». *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening*, 55(6): 522-533. Hentet 14.6.2020.

<https://psykologtidsskriftet.no/reportasje/2017/06/portugal-en-ruspolitisk-rorschach>.

Page, Bryan J. og Merrill Singer. 2010. *Comprehending Drug Use: Ethnographic Research at the Social Margins*. Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey, and London.

Page, Bryan J. 2011. *Anthropology and the Study of Illicit Drug Use*. Inngår i: *A Companion to Medical Anthropology*. 357-77. Oxford, UK: Wiley-Blackwell.

Pedroso, Célia. Rodrigo Cabrita (foto). 2019. «É Um Restaurante: The Helping Kitchen». *Culinarybackstreets.com*, 11. November. Hentet 19.5.2020.

<https://culinarybackstreets.com/cities-category/lisbon/2019/e-um-restaurant/>

Petersen, A. 1997. "Risk, governance and the new public health". I *Foucault, health and medicine*, Redigert av Petersen, Alan Petersen og Robin Bunton, 189-206. London: Routledge.

Pinto, António Costa. (2003 (ed: 2005)) *Contemporary Portugal: politics, society and culture*, ISBN: 0880339969, Social Science Monographs, Boulder, Colo.

Power, Mike. 2020. « Stoners cheered when Canada legalised cannabis. How did it go so wrong? ». *The Guardian*, 5. April 2020. Hentet 05.10.2020.

<https://www.theguardian.com/society/2020/apr/05/stoners-cheered-when-canada-legalised-cannabis-how-did-it-all-go-wrong>

Rosenbaum, Marsha. 1979. "Difficulties in Taking Care of Business: Women Addicts as Mothers". *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 6 (4): 431-46. DOI:10.3109/00952997909007054

Rusreformutvalget. U.D. «Mandat». Hentet 20.6.2020 <https://rusreformutvalget.no/mandat/>

Russoniello, Kellen. 2012. "The Devil (and Drugs) in the Details: Portugal's Focus on Public Health as a Model for Decriminalization of Drugs in Mexico". *Yale Journal of Health Policy, Law and Ethics*. 12 (2): 371-431

SICAD. U.D. Hentet 09.11.2020. <http://www.sicad.pt/EN/Paginas/default.aspx>

Singer, Merrill. 1999. *Studying Hidden Populations*. Inngår i: *Mapping Social Networks, Spatial Data, & Hidden Populations*. Schensul, Jean J. Vol. 4. Ethnographer's Toolkit. Walnut Creek, Calif: Altamira Press, 1999.

Singer, Merrill. 2012. *Anthropology and addiction: an historical review*. *Addiction* (Abingdon, England) 107, no. 10 (2012): 1747-755. doi:10.1111/j.1360-0443.2012.03879.x

Specter, Michael. 2011. "Getting a Fix". *The New Yorker*; Vol. 87, Iss. 32, 17. Oktober 2011.

Tremlett, Giles. 2001. «Lisbon takes drug use off the charge sheet». *The Guardian*, 20. Juli. Hentet 09.10.2020. <https://www.theguardian.com/world/2001/jul/20/drugsandalcohol.uk>

Uriely, Natan. Yaniv Belhassen. 2005. "Drugs and Tourists' Experiences". *Journal of Travel Research*, 43(3): 238-246. Sage Publications. DOI: 10.1177/0047287504272024.

Whyte, Kyle Powys. Evan Selinger. Kevin Outterson. 2011. "Poverty tourism and the problem of consent". *Journal of Global Ethics*, 7 (3): 337-348.

DOI:[10.1080/17449626.2011.635689](https://doi.org/10.1080/17449626.2011.635689)

Zigon, Jarrett. 2019. *A War On People: Drug User Politics And a New Ethics Of Community*. Oakland, California: University Of California Press.